Disciplineringen af forældre

- et uddannelsesvidenskabeligt blik på forældresubjektion i relation til institutionalisering af de 0-2-årige

Speciale af Cassandra James Markussen

Studienr.: 201511023
Kandidatuddannelsen i Uddannelsesvidenskab
DPU, Aarhus Universitet
September 2018
Antal anslag: 239.892
Mail: cassandrajames81@gmail.com
Vejleder: Søren Christensen

Cassandra James Markussen
Studienr. 201511023

Tak til Rasmus, som gjorde specialet muligt.

Tak til forældrene, som gjorde det interessant.

Tak til Christina, som gjorde det korrekt.

Tak til Søren, som bad mig tænke mindre og gøre mere.

Undskyld til min datter. Nu tager jeg mig tid til os.

Indhold

1. Indledning 4
1.1. State of the art 5
2. Epistemologi, Metodologi og Metode 14
2.1. Epistemologi 14
2.2. Metodologi og metode 15
2.3. Læsevejledning 24
3. Diskurser om dagpasning gennem tiden 25
3.1. Opkomsten af statens interesse for børn og forældreskab 25
3.2. 1950'erne og 1960'erne 27
3.3. 1970'erne 30
3.4. 1980'erne 32
3.5. 1990'erne 33
3.6. Diskuterende opsamling 35
4. Dagtilbudspolicy i det nye årtusinde 38
4.1. Vidensøkonomien – en kobling af uddannelse og vækst 38
4.2. Dagtilbud som uddannelse 40
4.3. Monitorering, data og evidens 45
4.4. Forældreansvar 48
4.5. Work-life balance 51
4.6. Ret til dagtilbud 54
4.7. Diskuterende opsamling 56
5. Subjektpositioner – muligheder og subjektioner 59
5.1. Policydiskurserne 61
5.2. Forældrediskurserne 67
5.3. Diskuterende opsamling 74
6. Disciplineringen af forældre – en konklusion 77
6.1. Diskussion 78
6.2. Perspektivering 80
6.3. Afrunding 82
7. Abstract: The Disciplining of Parents – an Education Science look into parental subjection in relation to the institutionalization of 0-2-year-olds ... 84
8. Litteraturliste 85

1. Indledning

> *Jeg synes, det er svært med den der enten-eller-tilgang til det. Jeg vil gerne have både-og. Men jeg synes, 'både'et bliver for stort, og 'og'et bliver for lille.*
> (Caroline, forælder til to, om at skulle vælge mellem karriere og familieliv)

Danmark er det land i OECD og sandsynligvis i verden, som sender flest 0-2-årige i dagtilbud (OECD, 2017a, p. 26). Dette speciale undersøger, hvordan diskurser medvirker til denne rekord.

I 2014 blev 74% af de 0-2 årige i Danmark passet i institution. De lande i EU, der har næstflest i dagtilbud er Sverige og Nederlandene med godt 50%. Den tid de 0-2 årige i Danmark tilbringer i institution er også høj ift. lande, vi normalt sammenligner os med. I Danmark går 69% af de 0-2-årige i institution *over* 30 timer om ugen mod Sveriges 32% og Nederlandenes blot 6% (Commission/EACEA/Eurydice/Eurostat, 2014, p. 65). Vi har således en bemærkelsesværdig høj institutionaliseringsgrad i Danmark.

Samtidig lader det til, at 'hjemmepasning', som det kaldes, når forældre selv passer børnene, er kontroversielt. Dette ses eksempelvis, når en efterhånden større sammenslutning som Familiepolitisk Netværk[1] med knap 8000 medlemmer på Facebook forbyder opslag om hjemmepasning (Brand, 2018), eller når debatredaktøren på et større dagblad harcelerer mod ideen om, at staten skal bidrage til at gøre hjemmepasning lettere (Giese, 2018). Eller som en af mine interviewpersoner sagde om hjemmepasning: "*det er svært det der med at bryde ud af normerne og det, alle andre gør*" (Pernille, forælder til 2).

Det kan undre, at denne norm om at institutionalisere små børn er så stærk, da det ofte problematiseres fra især psykologer, at forholdsvis ressourcestærke forældre sender deres mindste så tidligt og så mange timer i institution (fx L. Andersen, 2017; Mygind, 2009). Kritikken og bekymringen har især fået stemme blandt disse fagfolk det sidste tiår, hvor kvaliteten af de danske dagtilbud kritiseres pga. massive nedskæringer på området (ibid.). Når det ikke ved lov er pålagt forældre at sende deres børn tidligt og længe i institution, og eksperter sætter spørgsmålstegn ved, hvorvidt det er det bedste for børnene, hvordan kan vi så forstå forældres hyppige anvendelse af dagtilbud for de 0-2-årige?

Professor emerita Carol Bacchi påpeger, at regeringer har en privilegeret rolle i forhold til at sætte dagsordenen for, hvad der tales om, og hvordan der tales om det, fordi deres forståelser og logikker ofte ender ud i lovgivning (Bacchi, 2009, p. 33). På denne måde kan policy[2] påvirke vores tanker, handlinger og dermed vores

[1] Familiepolitisk Netværk blev stiftet i 2014 og er primært en bevægelse på Facebook, dog med stifterne som en slags ledere af gruppen. De har til hensigt at sætte familiepolitik på dagsordenen i Danmark mhp. at fremme balancen mellem arbejde- og familieliv samt at sikre bedre kvalitet i dagtilbuddene (Familiepolitisk Netværk, 2018).

[2] 'Policy' er et engelsk udtryk, der dækker over politiske initiativer og beslutninger, som en større enhed er enige om. Det kunne være et parti eller en regering. Det danske ord 'politik' er noget bredere.

identiteter/subjektioner[3] i forskellige relationer ved at vi identificerer os med de subjekter, der bliver muliggjort i policy (ibid., p. 16). Formålet med dette speciale er at undersøge, hvordan beslutningstagere har påvirket normerne for dagpasning i Danmark og dermed rammerne for, hvordan man er et 'ansvarligt' forældresubjekt. Bliver brug af daginstitutioner italesat som en måde at gøre 'ansvarligt forældreskab' på? Påvirker det forældrenes egne opfattelser af, hvordan man er 'ansvarlig' forælder?

Det forholder sig jo næppe sådan, at de fleste forældre i lande som de sydeuropæiske, hvor de 0-2-årige almindeligvis passes uden for institutionsregi, italesættes som uansvarlige (Boje & Ejrnæs, 2013; Ejrnæs & Boje, 2015). Jeg anser derfor 'ansvarligt forældreskab' som en kategori uden fast defineret indhold, som fx kan påvirkes af kulturelle normer omkring dagpasning af børn. Ansvarligt forældreskab er dermed noget, der produceres løbende, især igennem diskurser.

Problemformuleringen bliver derfor:

> ***Hvordan produceres ansvarlige forældresubjekter i danske policydiskurser i relation til dagpasning af 0-2-årige børn, og hvordan influerer det på forældres subjektioner i deres begrundelser for pasningsvalg?***

1.1. State of the art

Dette speciale indskriver sig i et forskningsfelt, der omhandler forældreskab, barndom, normer og policy og dermed relationen mellem familie, stat og samfund. Specialet bevæger sig dermed inden for flere discipliner – herunder sociologi, filosofi, antropologi, psykologi, jura og historie, hvorfor der trækkes på forskning og teori fra flere forskellige fagområder.

Der findes forskellig både dansk og international forskning i, hvordan forældreroller bliver påvirket af normer og samfundsstrukturer. Selvom det ikke er lykkedes at finde megen litteratur, der som jeg undersøger forældresubjektion i relation til dagtilbud, findes dog noget, der ligger inden for felterne for hhv. forældreskab og daginstitutioner, som jeg har fundet inspiration i.

Nedenfor er derfor lavet en oversigt over den litteratur, der primært har været brugt i eller inspiration for specialet. Litteraturen er fundet ved at lave diverse søgestrenge, samt ved at lave kæde-søgning i relevant litteratur. Det er forsøgt at inddele forskningsoversigten i forskellige emner, som berøres i specialet – inddelingen er på sin

[3] Subjektion er et begreb hentet fra Bonham & Bacchi (2017). Subjektion er et begreb for, hvordan den enkelte anerkender sig selv som et bestemt slags subjekt. Med andre ord handler det om, hvordan vi identificerer os selv.

vis kunstig, da en del af områderne overlapper hinanden, og skal blot bidrage til overskuelighed.

Allerførst præsenteres dog forskellig forskning, der har været afsæt for eller inddraget i en normativ debat om, hvad der er bedst for barnet i de første leveår. Forskningen skal ses som en kontekstualisering af emnet, som giver en vigtig forståelse af, hvorfor der overhovedet er en debat, og hvad den går ud på. Det skal ses som baggrund for at forstå forældres dilemmaer og forhandlinger med sig selv, samt hvordan diskurserne omkring, hvad der bliver forstået som sandt i forhold til børnepasning, har kunnet ændre sig så meget over tid. Der tages ikke stilling til forskningens eller argumenternes rigtighed – i analysen vil det snarere indgå som en del af empirien på linje med policydokumenter og interviews. Det vil i analysen altså i højere grad blive betragtet som en del af en diskurs om dagpasning af børn, end det vil blive behandlet som en objektiv sandhed.

Pædagogisk/psykologisk barndoms- og udviklingsforskning

Der findes en del psykologisk og pædagogisk forskning i børns udvikling i 0-2-årsalderen, og hvordan børnenes udvikling kan understøttes. Her følger en hurtig præsentation af noget af forskningen, opdelt efter de argumenter for eller imod pasning i daginstitutioner, som den kan give anledning til:

- Argumentet om, at børn udvikler sig bedst i samspil med deres forældre: Dette argument tager især afsæt i psykologisk forskning i tilknytning, fx John Bowlby (1951), Sue Gerhardt (2005) og Gordon Neufeld (2006). Her er en af pointerne, at små børn har brug for at knytte sig til få personer, som de har en kærlig relation med. Kærligheden mellem forælder og barn, gør, at forælderen er mere opmærksom på barnets signaler og bedre spejler barnet, hvilket barnet har brug for, bl.a. for at lære sig selv at kende. Den kærlige relation er afgørende for dannelsen af barnets hjerne.

- Argumentet om, at børn udvikler sig bedst i institutioner, fordi der er professionelle, pædagogisk uddannede voksne, der kan igangsætte evidensbaserede aktiviteter, samt jævnaldrende at lege med: Dette perspektiv understøttes især af mere kvantitativt orienteret forskning, som undersøger effekterne af børns dagpasning enten i institutioner og/eller derhjemme. Nogle eksempler er et forskningsreview fra SFI (Nygaard Christoffersen, Højen-Sørensen, & Laugesen, 2014), et fra VIVE (Dietrichson, Kristiansen, & Nielsen, 2018) og et fra OECD (OECD, 2018b). Disse undersøgelser er dog fælles om det forbehold, at institutionerne skal være af høj kvalitet for, at opnå de positive resultater. Det nævnes endda, at institutioner af lav kvalitet kan være decideret skadelige for børn. Dette kan meget vel være anledningen til den debat, der foregår i dagbladene og på de sociale medier om kvaliteten af de danske dagtilbud (se fx Csonka & Elias, 2017; Familiepolitisk Netværk, 2018; Lehn, 2017), efter flere forskere har været ude og netop problematisere kvaliteten i mange institutioner de senere år (se fx Jespersen & Omar, 2018; Mygind, 2009).
  Jean Piagets (2000) udviklingsteori har også været brugt, især i 1970'erne til at argumentere for børns behov for leg og voksenintervention i dagtilbud.

En bog, jeg har ladet mig inspirere af til specialet, er professor i udviklingspsykologi, Dion Sommers 'Udvikling' (Sommer, 2017), hvori han argumenterer for et nyt syn på det, han kalder udviklingsvidenskab frem for udviklingspsykologi. Her betragter man de mangeartede teorier og undersøgelser om barnets udvikling som delelementer i en udviklingsvidenskab. Disse studier ligger primært inden for psykologiske, pædagogiske og biologiske felter. Bogen er således en slags guide til den nyeste viden på området.

Et interessant aspekt ved udviklingsvidenskaben er dens ontologiske perspektiv. Her interagerer de forskellige systemer, som udvikler mennesker, med hinanden. De er en forudsætning for hinandens eksistens, de er afhængige af hinanden (Sommer, 2017, p. 36). Et eksempel kunne være, at der sker en interaktion med et andet menneske. Interaktionen igangsætter en tanke, måske på baggrund af en følelse, som så vil give en kropslig reaktion, fx kropssprog. Det vil så påvirke tanke/følelse/handling hos den, interaktionen foregår med.

Heraf følger et større perspektiv, nemlig at systemer som familier, dagtilbud og samfundet påvirker og danner det enkelte menneske. Epigenetisk forskning har påvist, hvordan barnet påvirkes helt ned på celleniveau, sådan at påvirkninger kan tænde eller slukke specifikke gener – på denne måde bliver der dannet en genetisk konstruktion på baggrund af ikke kun arv, men også 'miljø', som i øvrigt nedarves til næste generation (Gerhardt, 2005; Sommer, 2017, pp. 48-49 & 61ff.)! Der gøres hermed også op med arv vs. miljø-diskussionen: begge dele påvirker og former jo hinanden. Se i øvrigt figur 1.

Figur 1. Fra samfund til celle (Sommer, 2017, p. 48).

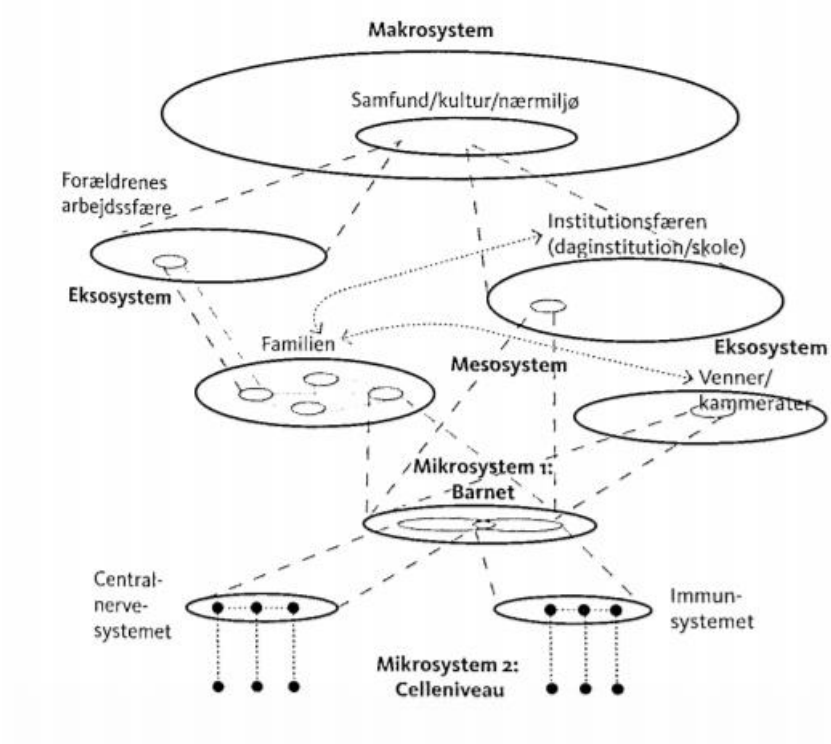

Forskning i forældreskab

Som følge af den omsiggribende litteratur om barnets udvikling findes der en række bøger om, hvordan man udfører det gode forældreskab, altså en slags guide- eller selvhjælpsbøger om fx opdragelse. Disse bøger er ikke relevante her, men det er til gengæld den forskning, der undersøger, hvad disse bøger betyder for forældreskabet. I de angelsaksiske lande taler forskere om en bevægelse, som ikke bare er bøger, men også regeringstiltag m.v., der med udgangspunkt i neurovidenskaben har en deterministisk tilgang til betydningen af de tre første leveår (Macvarish, Lee, & Lowe, 2014, p. 792). Forskerne kritiserer det for at resultere i en instrumentalisme mellem forældrene og barnet. Central forskning herfra, som jeg vil trække på, er:

- Parenting Culture Studies (Lee, Faircloth, Macvarish, & Bristow, 2014). De bruger Furedis begreb om 'parental determinism' (Furedi, 2002), som problematiserer, at staten forsøger at overvåge og styre forældreskabet, fordi det, forældre gør, forstås som afgørende for barnets udvikling. Dette fører til en konstant tvivl og dårlig samvittighed hos forældrene selv. Bogens forfattere påpeger, at opdragelse (på engelsk nu ofte meget sigende 'parenting' frem for 'child rearing') i dag forstås som en opgave, der udelukkende påhviler forældrene frem for tidligere, hvor folk levede i landsbyer med flere generationer under samme tag, og hvor opdragelsesopgaven påhvilede alle de voksne, der kom i kontakt med børnene. Fordi forældre i dag står alene med opdragelsesansvaret, ses forældreskab nu som en risiko mod barnet. I forlængelse heraf kaldes nu på eksperter til at fortælle forældre, hvordan godt forældreskab udføres – det er ikke længere acceptabelt, at forældrene udvikler deres opdragelsesevner gennem erfaring.
  Det er et tværvidenskabeligt studie, som dog primært er sociologisk funderet, og som mestendels fokuserer på USA og Storbritannien. Studiet er udført af forskere fra the Centre for Parenting Culture Studies (CPCS) på University of Kent i England. På centrets hjemmeside er der links både til litteratur, de selv har publiceret, samt til anden relateret forskning, der alt sammen har 'parental determinism' og fænomenets betydning for forældreskab som omdrejningspunkt. Analyserne af denne forældredeterminisme som fænomen har været inspirerende i forhold til dette speciale. Der er dog ingen af forskningscentrets artikler, der forholder sig til daginstitutioner. Således bliver det mere relevant at kigge på den danske forskning.

Selv om mange af de ovenstående tendenser til forældredeterminisme ses herhjemme (tænk blot på fx regeringens oplæg til sammenkøring af data om familier for hurtigt at kunne opspore udsatte børnefamilier (Regeringen, 2018b)), så er institutionalisering af børn fra ca. 10-månedersalderen langt det mest almindelige i Danmark, hvorfor det meste danske forskning på området forholder sig til institutionslivet fra en eller anden vinkel. Det er ikke lykkedes mig at opspore megen litteratur, der direkte forholder sig til forældreskab i forhold til institutionalisering af børnene, men der er dog udkommet noget. Jeg trækker især på bidrag fra en gruppe forskere, som bl.a. er inspireret af Lee et al.'s (Lee et al., 2014) forskning, herunder:

- Dannesboe, Kjær, Palludan & Bach (2018), som i deres etnografiske studie trækker på Lee et al.'s (2014) beskrivelse af forældres og samfundets behov for ekspertise i relation til børneopdragelse. De beskriver så forældreskab i en særlig dansk kontekst, hvor næsten alle børn går i institution, og pædagoger bliver set som nødvendige forældre-guides. Pædagogerne selv betragter det som nødvendigt at guide forældrene og ser det samtidig som afgørende for barnets udvikling, at pædagoger og forældre samarbejder i forhold til barnets udvikling. Her bruger forfatterne Lareaus begreb om 'concerted cultivation' (Lareau, 2011), som er et begreb, som står i modsætning til en forståelse af barnets udvikling som en naturlig proces uden behov for voksen intervention. 'Concerted cultivation' er en "bevidst og samarbejdende indsats mellem familie og skole med henblik på at stimulere børns udvikling og maksimere deres potentiale" (Dannesboe et al., 2018, p. 3, egen oversættelse). Denne fælles indsats er dog i høj grad styret af pædagogernes opfordringer og instruktioner. Dette fører til et asymmetrisk magtforhold mellem pædagogen og forælderen, men også til at forældrene ikke føler sig alene med opdragelsesopgaven, i modsætning til hvad Lee et al. (2014) beskriver. Ikke desto mindre italesættes opdragelses*ansvaret* som forældrenes alene. Dannesboe et al. bruger i denne forbindelse begreberne de- og refamilisation, hvor defamilisation handler om, at opdragelsen tages ud af familien og placeres i eksempelvis et dagtilbud, og refamilisation handler om, når familierne igen får ansvaret for opdragelsen. Disse begreber bruges også af Lee et al.

- Dil Bach, en af medforfatterne til ovenstående artikel, har en lignende pointe om forældres opfattelse af ansvaret for opdragelsesopgaven i bogen 'Overskudsfamilier: Om opdragelse, identitet og klasse blandt velstående familier i Nordsjælland' (Bach, 2015). Heri undersøges det, hvordan velstående familier, som ikke har brug for to indkomster, vælger at prioritere tiden i deres familieliv. Studiet viser, at kvinderne ofte drosler ned for karrieren for at investere tid i deres børn – tid, som både bruges på kultivering, dvs. udvikling af hjerne og talent, og på socialisering, dvs. at gøre deres børn sociale og skabe netværk. Jeg vil med dette speciale bidrage med at undersøge, om policy har været med til at muliggøre disse diskurser.

De tre studier går med deres antropologiske tradition meget i dybden med den oplevede verden. Dette lader jeg mig inspirere af ved at lave interviews, men jeg vil med mit uddannelsesvidenskabelige afsæt koble det til en policyanalyse for at belyse interaktionen mellem policy og forældres egne diskurser. Nærværende speciale læner sig dermed op ad dette litteraturfelt 'forældreskab', som jeg har valgt at kalde det.

Forskning i institutionalisering

Der findes en hel del forskning, som beskæftiger sig med institutioner, især kvalitet i institutioner – hvordan kvaliteten er i dag, og hvordan den kan øges. Det er dog ikke denne vinkel, jeg skal bruge her, men derimod forskning der beskæftiger sig med

institutioner i et samfundsperspektiv. Her er nogle centrale værker, som i nogen grad har bidraget gennem inspiration eller direkte til min analyse:

- Hvis forældreskab forstås som opdragelse, omsorg og opsyn, så har vi som tidligere nævnt i Danmark uddelegeret en stor del af 'forældreskabet' til andre institutioner end familien. I bogen 'Civiliserende institutioner: Om idealer og distinktioner i opdragelse' (Gilliam, Gulløv, Bach, & Olwig, 2012) undersøges det med udgangspunkt i Norbert Elias' arbejde (Elias, 1994), hvordan børn civiliseres/opdrages gennem institutionerne. Disse forskere bruger Elias' civiliseringsbegreb for at påpege, at selvkontrol og tilpasning også handler om et individuelt ønske om at positionere sig socialt og hierarkisk i forhold til andre. Det er en interessant at inddrage den mikrosociale dimension i subjektiveringsprocessen, som civiliseringsbegrebet kan give os – nemlig at vi også via vores diskurser positionerer os i forhold til hinanden. Jeg har dog i mine analyser primært fokuseret på policydiskurser og forældres forholden sig hertil, hvorfor jeg har valgt at bruge Foucaults disciplineringsbegreb. Gilliam et al. (2012, p. 27) udlægger Foucaults disciplineringsbegreb som at handle om, at man mere passivt internaliserer en dominerende tænkning. Dette er naturligvis ikke forkert, men man må kunne tillægge den enkelte én eller anden form for agens, idet Dean (2006) eksempelvis forklarer, at formålet med en foucaultiansk governmentalityanalyse er at "*sætte os i stand til at forstå, hvordan vi styrer os selv og andre. Den styrker således den menneskelige evne til at udøve frihedens refleksive praksis og de former for selvbestemmelse, som det muliggør, uden at foreskrive, hvordan denne frihed bør praktiseres*" (Dean, 2006, p. 83). Carol Bacchi læner sig også op ad Deans tolkning (Bacchi, 2009).

- 'Kampen om daginstitutionen' (J. Krejsler, Ahrenkiel, & Schmidt, 2013) kunne have været placeret under flere af mine emnetitler her i forskningsoversigten. Den beskæftiger sig bl.a. både med EU og OECD's indflydelse på daginstitutionspolitikken, og den behandler kort børnepasning i en historisk kontekst, som er emner, jeg beskæftiger mig med her i specialet. Bogen beskæftiger sig især med begrebet 'kvalitet', og hvordan der er blevet sat lighedstegn mellem dét og læring, hvad jeg selv har kunnet bekræfte igennem mit eget studie af emnet (Feldstedt & Markussen, 2017). Jeg vil derfor ikke i nærværende speciale beskæftige mig så meget med at undersøge *om* børns læring/udvikling betragtes som et af hovedformålene med dagtilbud i dag, men snarere tage det som en præmis i min analyse og diskussion.

- Centrale forskere på området er også repræsenteret via bogen 'Familie og børn i en opbrudstid' (Schultz Jørgensen, Sommer, & Dencik, 2008) som forfattere. De taler bl.a. om børns 'dobbeltsocialisering' i hjem og institution i modsætning til, at hjemmet tidligere sås som stedet for den primære socialisering af barnet. De omtaler også forældreroller, men det er primært i relation til rollernes forandringer kønnene imellem i takt med kvindernes stigende erhvervsfrekvens.

Forskning i den historiske udvikling i familie- og barndomsliv

Der findes udenlandske bøger om familieliv gennem tiden, men med mit fokus på det danske og Danmarks særlige historie med udbygningen af dagtilbudsområdet, har jeg fundet dansk litteratur mest brugbar. Den er der dog ikke megen af i denne sammenhæng – det er ikke lykkedes mig at finde bøger, der går i dybden med forældreskab eller opdragelse i en historisk kontekst. Det nærmeste, jeg er kommet, er "Børneopdragelse gennem 100 år", som er skrevet af journalisten Anette Vestergaard (Vestergaard, 2004), som på trods af sin manglende status som forskning bidrager ganske fint til et overblik.

Til gengæld går Sine Penthin Grumløses Ph.d.-afhandling 'Den gode barndom: dansk familiepolitik 1960-2010 og forståelsen af småbarnets gode liv' (Grumløse, 2014) samt hendes bog fra 2017, som er baseret på Ph.d.-afhandlingen (Grumløse, 2017), godt i dybden med, hvordan 'den gode barndom' er blevet defineret gennem tiden. Det er primært en Foucault-inspireret diskursanalyse af policy, særligt familiepolitik, og der er fokus på, hvordan god barndom defineres i politikken. Derudfra bliver det ofte ligetil at udlede, hvad disse diskurser har betydet for produktionen af 'ansvarlige forældresubjekter', idet den måde, hvorpå god barndom forstås, selvfølgelig afspejler sig i forventningerne til forældreskabet. Disse bøger er de primære inspirationskilder i dette speciales afsnit om genealogien i, hvordan forældrerollen er blevet og bliver produceret.

Jeg trækker dog også på tobindsværket 'Pædagogprofessionens historie og aktualitet' (Bayer, Kristensen, Hamre, Hansen, & Hansen, 2015; Kristensen, Dahl, Hansen, & Hansen, 2015). Heri er der fokus på, hvordan pædagogprofessionen er opstået, men den fungerer derved også som kilde til, hvordan og hvorfor institutionerne er opstået, men også til synet på, hvad *målet* med opdragelse/opsyn var. Værket fokuserer således på genealogien i offentlig pasnings opståen og udvikling i Danmark og er ligesom 'Den gode barndom' Foucault-inspireret. Dette værk har sammen med Edward Shorters 'Kernefamiliens historie' (Shorter, 1979) været inspirerende i forhold til at tydeliggøre, at hverken 'forældreskab', 'familie' eller 'moderrollen' er noget fast definerbart – at disse begreber snarere er opstået på baggrund af kultur, end af biologisk bestemte selvfølgeligheder.

Det har været interessant med læsningen af disse værker at se *hvor* forskelligt de fremstiller historien med de valg af historiske nedslagspunkter og fremstillinger, de har, på trods af at der selvfølgelig også er gengangere. Det viser tydeligt, at videnskab – i hvert fald her – ikke er sandhed*en*, men nærmere bare *en* sandhed.

Dette speciale tager i høj grad afsæt i den genealogiske tradition, som flere af disse værker gør, og lægger sig dermed også i dette felt med den sandhedsfremstilling, jeg nu ender med.

Forskning i velfærdssystemer og familie- og arbejdsmarkedspolitik

Et andet teoretisk perspektiv, jeg har været inspireret af, er forskning i samspillet mellem familiepolitik, arbejdsmarkedspolitik og velfærdssystemer. Her er Anders Ejrnæs og Thomas P. Boje nogle centrale danske forfattere på området (Boje & Ejrnæs, 2013; Ejrnæs & Boje, 2015). De laver bl.a. en fin oversigt over forskellige måder at inddele de europæiske velfærdsmodeller på (Ejrnæs & Boje, 2015), herunder Esping-Andersens tre

velfærdsmodeller (Boje & Ejrnæs, 2013, p. 44ff), som dog kritiseres for ikke at inddrage familien som velfærdsproducent ved siden af stat og marked.

I forhold til dette speciale har Ejrnæs & Bojes forskning også bidraget til en opmærksomhed på kategoriseringer inden for diverse opgørelser af fx arbejdsstyrken – altså hvordan definitionen af fx 'arbejde' kan ses med forskellige briller, jf. kritikken af Esping-Andersen.

Forskning i policy

Jeg arbejder ud fra et Foucaultiansk governmentality-perspektiv og finder det relevant igen at gengive den litteratur, jeg selv har været inspireret af. Udover Krejsler et al. (2013) og Kristensen et al. (2015), som er nævnt ovenfor, vil jeg fremhæve følgende:

- Ovenstående pointe fra Ejrnæs & Boje om kategoriseringer svarer til sociologen Nikolas Roses pointe om "*governing by numbers*" (Rose, 1991), som handler om, at den måde, regeringer eller andre styrer via tal – hvilke tal vælger de at opgøre, og hvilke vælger de ikke mindst *ikke* at opgøre – at disse tal kan være med til at forme den måde, der tænkes om fænomener og begreber på.

- Katja Brøgger har primært forsket i europæisk policy på det videregående uddannelsesområde (Brøgger, 2014, 2016a, 2016b), hvor hun pointerer den agens, som styringsdokumenter i sig selv kan få, igen i forhold til at forme tænkningen omkring det, de skal være et redskab til at styre. Ud over denne pointe har jeg også brugt hendes forskning til at sammenligne med det, der foregår på dagtilbudsområdet i europæisk regi.

- Jeg fundet inspiration i Foucaults 'Discipline and Punish – The Birth of the Prison' (Foucault, 1991), især i forhold til hans udlægning af "*The power of the Norm*" (p. 184) som subjektiverende, disciplinerende fænomen, hvor han argumenterer for, at

  "It is the fact of being constantly seen, og being able to be seen, that maintains the disciplined individual in his subjection. And the examination is the technique by which power, instead of emitting the signs of potency, instead of imposing its mark on its subjects, holds them in a mechanism of objectification. (…) Discipline, however, had its own type of ceremony. It was not in the triumph, but the review, the 'parade', an ostentatious form of the examination. In it the 'subjects' were presented as 'objects' to the observation of a power that was manifested only by its gaze (Foucault, 1991, pp. 187-188).

  Hermed præsenterer han to pointer: 1) at den enkelte underkaster sig normer, dvs. bliver et subjekt, 2) at subjekterne fastholdes i deres subjektion gennem eksaminationen, undersøgelse eller italesættelse som et objekt.

Disse studier handler primært om, hvad der foregår på policyniveau, og de har inspireret mig til at bygge videre på min tanke om den samfundsmæssige disciplinering af forældre

gennem normer. Jeg vil dog supplere min policyanalyse ved kvalitativt at undersøge forældres egne diskurser og subjektioner i relation til de hegemoniske policydiskurser.

Hvor placerer jeg mig i forhold til ovenstående?

Jeg placerer mig således inden for et Foucault-inspireret, konstruktivistisk felt, ligesom flere af de forfattere, jeg har præsenteret ovenfor. Jeg kombinerer en policyanalytisk tilgang med en interviewundersøgelse af, hvordan eller om de fundne policydiskurser disciplinerer forældre i virkeligheden. Jeg bidrager derfor med en ny vinkel på et felt, der omhandler forældresubjektivering i forhold til den danske 'selvfølgelige' dagpasning af de mindste børn i dagtilbud.

2. Epistemologi, Metodologi og Metode

Der skal her redegøres for specialets epistemologi, metodologi og metode. Carter & Little (2007) argumenterer for, at epistemologien bør informere og påvirke metodologien, som er ens rationaler eller begrundelser for metoden. Disse to ting skal ligge til grund for valget af selve metoden, som er indsamlingen af empiri og selve analysen.

Jeg vil kombinere en policyanalyse med et virkelighedstjek, om man så må sige: jeg vil undersøge produktionen af diskurser om 'ansvarligt forældreskab' i policy, for derefter at undersøge om forældre i 9 forskellige interviews italesætter en subjektion i forhold til policys definition af 'ansvarlige forældre'. Der bliver således ikke mulighed for en generalisering – jeg kan ikke undersøge forældres subjektioner generelt, men jeg kan til gengæld undersøge, hvilke subjektioner disse 9 forældreinterviews gør mulige, og om det er subjektpositioner, der kan genkendes fra policy.

I specialet vil jeg fokusere på de ikke-ressourcesvage forældre – altså forældre der ikke nødvendigvis er enormt ressourcestærke på alle tænkelige parametre, men som ikke tilhører de grupper, der ofte betegnes som ressourcesvage eller socialt udsatte.[4]

I Danmark har vi ofte megen fokus på børn af ressourcesvage familier, når vi taler om og undersøger fordelene ved dagtilbud, tidlig indsats, og hvordan vi som samfund kan være med til at øge den sociale mobilitet (fx Ploug, 2007; Regeringen, 2003, 2018b; B.-o. Socialministeriet, 2017). Hermed skal der bidrages til, at det undersøges, hvordan det også er blevet så naturligt for almindelige, velfungerende familier at bruge dagtilbuddene, samt hvad forældre fra sådanne familier tænker om det, og hvad det betyder for dem. Jeg har derfor valgt kun at interviewe familier, som *bruger* dagtilbuddene.

Jeg vil nu redegøre for mit epistemologiske udgangspunkt for at undersøge dette, for herefter at beskrive min metodologi og metode.

2.1. Epistemologi

Epistemologi er ifølge Carter & Little "*teori om viden*" (Carter & Little, 2007, p. 140), som handler om, hvilket teoretisk belæg man har for viden. Dvs. at éns epistemologiske ståsted siger noget om, hvilken viden, man mener, der er mulig at opnå. Denne undersøgelse har et socialkonstruktivistisk udgangspunkt, idet jeg med min problemformulering ser på 'ansvarlige forældresubjekter' som noget produceret frem for et objektivt, fast definerbart fænomen. Jeg ser således på forældreskabets konstruktion, dens historie og dens placering i forhold til børnepasning (N. Å. Andersen, 1999, p. 10).

[4] Der findes ingen entydig definition på 'ressourcesvag' eller 'socialt udsat'. SFI påpeger, at forskningen viser, at "*social udsathed opstår, når risikofaktorer i bestemte kombinationer optræder over længere tid. Det typiske er med andre ord, at der er flere faktorer på spil, der tilsammen bidrager til, at barnets situation bliver udsat, således at: det er ophobningen, der belaster børn, og den, som derfor bør undgås*" (Ploug, 2007, pp. 15-16). Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning tager i en rapport udgangspunkt i SFI's definition og nævner risikofaktorer som fattigdom, arbejdsløshed, korterevarende eller ingen uddannelse, at modtage kontanthjælp, skilsmisse samt minoritetsbaggrunde (Egelund & Dyssegaard, 2016, p. 13).

Nærmere betegnet arbejder jeg med et poststrukturalistisk blik, som ifølge Sociologisk Leksikon kan betegnes som en *"sproglig vending"* (S. N. Larsen & Pedersen, 2011, p. 509), der stiller spørgsmålstegn ved begreber, vi normalt ikke stiller spørgsmålstegn ved, fx via diskursanalyse – en metode, der er gennemgående i dette speciale. Poststrukturalismen *"indebærer, at al erkendelse er forankret i et perspektiv"*, at *"Erkendelsens drivfjedre forbindes med magt, interesser, værdier osv."*, samt at forholdet betones *"mellem konkurrerende perspektiver, der er forbundet med den samfundsmæssige strid om at definere virkeligheden, eller et bestemt udsnit af den"* (S. N. Larsen & Pedersen, 2011).

Mit epistemologiske udgangspunkt er hermed, at det, vi kan vide noget om, konstrueres gennem sproget og vil altid være kontekstafhængigt – både i policydokumenter og i interviews. Et underliggende tema vil være, hvordan magten til at definere subjektspositioner, der betragtes som ansvarlige, udspiller sig i forholdet mellem policy og forældre, hvorfor det har været nærliggende for mig at finde inspiration i Foucault og Foucault-inspireret materiale.

Specialet forholder sig således hovedsageligt til diskurser. Jeg er dog inspireret af den agentiale realismes (Barad, 2007; Højgaard & Søndergaard, 2015) begreb 'intra-aktion', som dels pointerer, at fænomener og diskurser er i en løbende interagerende og gensidigt producerende proces, hvilket vil sige, at der ikke findes noget før noget andet, og at de ting, der findes, påvirker og påvirkes af hinanden; dels, at det ikke kun er diskurser, der er i 'intra-aktion', men også materialitet, altså fysiske objekter, konkrete handlinger m.m., som får deres eget liv og intra-agerer med hinanden og med diskurser. Et eksempel kunne være Katja Brøggers undersøgelse af de scorecards, som EU bruger i EU i forbindelse med den koordinerede udvikling af de videregående uddannelsessystemer. Hun peger på, at disse scorecards er med til at forme tænkningen omkring videregående uddannelse i EU's medlemslande og dermed i sig selv er blevet ledende, på trods af at de italesættes som redskaber til ledelse af uddannelserne (Brøgger, 2016a).

Jeg tager dermed i nogen grad også et ontologisk standpunkt, idet jeg er overbevist om, at diskursive og materielle praksisser intra-agerer, dvs. gensidigt og fortløbende påvirker og producerer hinanden. Jeg kommer ikke til at gøre meget ud af materialitet, da jeg måtte lægge et snit et sted og begrænse mig – men jeg synes, at begrebet om intra-aktion er brugbart, idet det netop indeholder pointen om den gensidige konstituering eller produktion af det, der indgår i intra-aktionen.

2.2. Metodologi og metode

Da metodologi er begrundelser for valg af metode, vil jeg nedenfor præsentere den teori, der har ligget til grund for mine overvejelser.

Min primære inspirationskilde til metodologien er Carol Bacchis (2009) poststrukturalistiske og meget Foucault-inspirerede What's the Problem Represented to be?-tilgang (WPR-tilgang) til policyanalyse, samt hende og Jennifer Bonhams poststrukturalistiske analysestrategi til interviews (Bonham & Bacchi, 2017). Disse to tilgange supplerer hinanden godt – ikke mindst set i lyset af, at WPR-tilgangen tilskynder til at undersøge de *'levede effekter'* (Bacchi, 2009, p. 17), altså effekterne af

policydiskursernes italesættelser af problemer på folks liv, i dette tilfælde deres subjektioner.

Subjektioner vil sige, at mennesket ikke betragtes som en konsistent enhed, men mere som nogle, der identificerer sig med forskellige subjektpositioner alt efter, hvilke subjektpositioner der bliver mulige i konteksten/diskursen. Subjektion er en persons identificeren sig med en subjektposition (ibid., p. 16). Således ses ikke på individet som et subjekt med en stabil essens, der kan undersøges, men derimod som et subjekt der er relationel og foranderlig (Bonham & Bacchi, 2017, p. 688).

Med poststrukturalismen som afsæt giver det dermed ikke teoretisk mening at forsøge at finde en endegyldig sandhed om forældre og deres liv, idet den 'viden', der opstår i interviewet, er kontekstafhængig. Havde en anden person udført interviewet, eller havde det foregået på et andet tidspunkt, ville interviewet have taget sig anderledes ud. Derfor fokuseres der ikke på at undersøge personen, der siger noget, men i stedet på selve det, der siges. Med andre ord spørges der til, hvad der er muligt at sige.

I og med, at interviewsituationen og dermed det, der siges, er kontekstafhængigt, må det overvejes, hvilke andre kontekster eller 'sites' interviewet er påvirket af, end selve det, der udspiller sig i situationen. Det kan være ting, der er sket, personer, der er blevet talt med, livssituationen m.m. Her spiller policy ifølge Bacchi en særlig privilegeret rolle i forhold til at influere på det, der bliver muligt at sige, idet policys problemrespæsentationer ofte bliver til konkrete tiltag, der har konsekvenser for alle de mennesker, der på én eller anden måde skal forholde sig til den. Hermed har policy en naturlig adgang til at blive en del af folks 'kontekst':

> *(…) among the many competing constructions of a 'problem' that are possible, governments play a privileged role because their understandings 'stick' – their versions of 'problems' are formed or constituted in the legislation, reports and technologies used to govern. Hence, these versions of 'problems' take on lives of their own. They exist* ***in the real*** (Bacchi, 2009, p. 33, original fremhævning).

Der er naturligvis andre sites eller kontekster, som influerer det, der er muligt at sige i et interview, men måske kan der tegne sig et billede i de 9 interviews af, hvad der i hvert fald er muligt at sige dér, og om det ligner diskurserne fra policy.

Som interviewer med et poststrukturalistisk udgangspunkt kan man ikke tale om at sætte sig selv i parentes i et interview. Med spørgsmål, kropssprog, ordvalg m.m. påvirker man naturligvis interviewet og dermed, hvad der er muligt at sige, og dermed ses interviews snarere som sites, hvori man kan interagere med eller blande sig i diskursen (Bonham & Bacchi, 2017, p. 689). Derimod er policy politiske beslutninger, hvor man som regel ikke har nogen mulighed for at vide, i hvilken kontekst de er lavet.

Min undersøgelse er dermed grundlæggende en foucaultiansk governmentality-analyse af policy, der netop betoner de producerende effekter af diskurser, dog kombineret med interviews med nogle af dem, der bliver udsat for governmentality. Governmentality er et begreb fra Foucault, som kan forstås som den måde, stater forsøger at producere borgere, der styrer sig selv i overensstemmelse med statens intentioner; altså en styring af

styringen, eller "*conduct of conduct*" (Dean, 2006, p. 31). Staten har ikke kun retssystemet til sin rådighed, men også diskurser, som kan producere normer for adfærd. Lykkes det at skabe normer for noget, er det langt hen ad vejen ikke nødvendigt med regler på området: folk styrer sig selv efter normerne, og derved bliver det en styring af mentaliteten.

En governmentality-analyse søger ikke blot at beskrive gældende normer, men også at afselvfølgeliggøre dem. Der spørges dermed ikke i en positivistisk tradition til, *hvad* noget er, men snarere til, hvordan noget *er blevet og løbende bliver til*.

Jeg vil nu præsentere først WPR-tilgangen og derefter Bonham & Bacchis analysestrategi til interviews:

WPR

En WPR-tilgang til policyanalyse fokuserer på 'problemers' konstruktion i policy med henblik på at afselvfølgeliggøre dem og dermed få mulighed for at udfordre de 'problematiseringer'.

WPR tager udgangspunkt i 6 spørgsmål, som formuleret af Bacchi (2009, p. 2). Disse spørgsmål "*udfordrer den gængse opfattelse, at policy er regeringens bedste forsøg på at behandle 'problemer'*" (ibid., p. 1, min oversættelse). Dette betyder, at den gængse opfattelse er, at de problemer, regeringer behandler, er nogle der ligger uden for den politiske proces og altså er objektivt definerbare og på forhånd eksisterende, før policy præsenteres som en løsning. Denne opfattelse sætter WPR spørgsmålstegn ved, jf. den epistemologiske antagelse, at diskurser, herunder diskurser omkring problemrepræsentationer, er kontekst- og perspektivafhængige, hvormed diskurserne får en problem*producerende* kraft. Dermed forstås problemer ikke som noget forhåndseksisterende, man blot skal få øje på. I WPR-tilgangen ser man på, hvordan policy definerer et problem og dermed også, hvordan andre ting ikke bliver defineret som problematiske. Som med alle andre diskurser er diskurserne i policy med til også at definere, hvordan der kan tænkes om fænomener og således også sætte grænser for, hvordan der kan tænkes.

Spørgsmålene i WPR oversættes hermed til følgende:

1) Hvad er 'problemet' repræsenteret som i en specifik policy? (pp. 2-4)
2) Hvilke forudsætninger eller antagelser ligger til grund for denne repræsentation af 'problemet'? (pp. 4-10)
3) Hvordan er denne repræsentation af 'problemet' opstået? (pp. 10-12)
4) Hvad anses som uproblematisk i denne problemrepræsentation? Hvad tales der ikke om? (*Where are the silences?*) Kan der tænkes anderledes om 'problemet'? (pp. 12-14)
5) Hvilke konsekvenser/effekter (*effects*) produceres af denne problemrepræsentation? (pp. 15-18)
6) Hvordan/hvor er dette problem blevet produceret, udbredt og forsvaret? Hvordan kan der stilles spørgsmålstegn til det, hvordan kan det forstyrres og erstattes? (p. 19)

Disse spørgsmål har jeg ikke fulgt slavisk i min policyanalyse, men jeg har snarere haft dem i baghovedet til inspiration eller kontrol af, om jeg har været omkring det mest væsentlige i forhold til mit fokus på subjektionseffekter. Her har det især været givtigt at se på, hvilke dikotomier (fx ansvarlig/uansvarlig, udviklende/ikke-udviklende osv.), flydende betegnere (*key concepts* – fx arbejdsløshed, ligestilling, kvalitet, læring, udvikling osv.) og kategorier af mennesker (fx førskolebørn, forældre, socioøkonomisk svage, udsatte) der er i spil (p. 7-9). Dikotomier, flydende betegnere og kategoriseringer af mennesker kan bruges i diskurser i det, Foucault kalder 'dividing practices' (Foucault, 1982, p. 208), hvor fx regeringer ved at kategorisere folk i fx 'de gode' og 'de dårlige' eller 'de ansvarlige' og de 'uansvarlige' kan rette lovgivning mod de befolkningsgrupper, der repræsenteres som problematiske, og derved tilskynde en bestemt adfærd, der dømmes positiv, hos majoriteten (Bacchi, 2009, p. 16).

De begreber, der bliver valgt til at sætte en problemrepræsentation i spil, siger noget om problemets definition og afgrænsning, samt hvem der nu bliver italesat som en del af dette 'problem'. En flydende betegner er et begreb, som ikke har et klart defineret indhold. Den diskurs, der får held med at definere begrebet, kan betegnes som hegemonisk. Eksempelvis kan der argumenteres for, at diskursen om, at kvalitet i dagtilbud er lig med læring, er hegemonisk for tiden (se fx J. Krejsler et al., 2013). I fx 1960'erne blev kvalitet snarere forstået som et hjemligt miljø (S. B. Nielsen, 2013), og dermed ses det, at begrebet 'kvalitet' ikke har et fast defineret indhold.

Hermed demonstreret, at det også er særlig givtigt at kigge på genealogien, hvor der ses på den nuværende situation og spørger, hvordan vi kom hertil. Der kigges tilbage i tiden, ikke fordi der er tale om stiafhængighed, men snarere for at se på, hvilke omstændigheder der muliggjorde problemrepræsentationerne, og måske for at blive overrasket over, hvilke problemrepræsentationer der var eller ikke var tidligere. De første to analysekapitler (Kap. 3 og 4) er netop bygget genelogisk op for at se på udviklingen i diskursernes udlægning af 'ansvarlige forældresubjekter' og forståelsen af formålet med dagpasning i institutioner – herunder for at se, hvad der muliggjorde disse diskurser.

Det er ikke uvæsentligt, om en person identificerer sig med en subjektposition: når en person taler sig ind i en position, er der en tendens til, at personen

> *tilskriver den sociale verden mening ud fra denne position, imens personen samtidig bliver underlagt alle de diskurser, der konstituerer denne position. Således bliver dem, vi er – hvordan vi føler om os selv og andre – i hvert fald i nogen udstrækning en effekt af de subjektpositioner, der bliver gjort tilgængelige i offentlige policys* (Bacchi, 2009, p. 16, min oversættelse).

Der er dermed også grund til at udfordre den dominerende diskurs og forældres subjektioner, så vi kan

> *reflektere over, hvordan vi styrer os selv og andre, gør det muligt at anlægge en eksperimenterende attitude, der kan afprøve grænserne for vores styringsrationaliteter, de former for magt og dominans, som de indebærer, og*

> *hermed undersøge, hvordan vi kan tænke på nye måder, hvad angår det at indvirke på selvets og andres handlinger* (Dean, 2006, p. 82).

I tråd med Dean sætter Bacchis spørgsmål 6 fokus på, hvilke muligheder der er for at udfordre den dominerende diskurs – om der fx er selvmodsigelser i diskursen, som kan være udgangspunktet for en "*re-problematisering*" (Bacchi, 2009, p. 19).

Min policyempiri er lovgivning, regeringsgrundlag og politiske aftaler, men også dokumenter så som erklæringer og aftaler fra EU samt analyser, rapporter og vejledninger fra Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), idet EU og OECD, som vi skal se i kapitel 4, spiller en enorm rolle på dansk dagtilbudspolitik siden i hvert fald årtusindeskiftet. OECD's dokumenter behandles altså primært som policydokumenter – dels fordi de direkte informerer og foreslår ny policy, og dels ud fra en pointe fra Rose (1991) om, at tal ikke er neutrale. De tal, som OECD vælger at frembringe, er politiske i og med, at de kunne have *valgt* at frembringe nogle andre tal, og fordi de tal, de vælger, sætter grænserne for, hvad man kan tænke. I forhold til at tegne tendenserne i policyudviklingen før slutningen af 1990'erne, har jeg taget udgangspunkt i især Grumløse (2017) og Kristensen et al.'s (2015) historiske gennemgange af hhv. barndom og dagtilbud.

Interview

Jeg har som sagt inddraget interviews i specialet, fordi jeg synes, det er interessant ikke kun at se på policydiskurser, men også på hvilken effekt disse diskurser har på almindelige menneskers tankegang. Havde jeg nøjedes med en policyanalyse, kunne policy måske være blevet tillagt en mere dominerende position end den reelt har. Med interviews ville jeg få mulighed for at undersøge dette forhold. En kritik er naturligvis, at jeg med mine 9 interviews umuligt kan generalisere. Selvom jeg ikke kan generalisere, mener jeg, at der kan opnås en relevant indsigt ved at se på, om policydiskurserne rent faktisk går igen i interviewene, samt om det også er muligt for disse mennesker at sige noget *andet*. Desuden var det interessant for mig at observere, hvordan min egen intra-aktion med interviewpersonen kunne muliggøre, at andre ting blev sagt.

Med udgangspunkt i Bonham & Bacchi (2017) har jeg en strategi til at få øje på noget af det, jeg er nysgerrig på, nemlig forældres egne diskurser omkring pasning, og hvordan de identificerer sig selv i forhold til dette spørgsmål. Den tilbyder ikke en metode til at kigge på, om der er en kobling mellem policy- og forældrediskurser, men med mit epistemologiske ståsted vil jeg mene, at det også er umuligt at årsagsbestemme forældrenes diskurser, dvs. fastlægge hvor de kommer fra. Jeg siger jo også, at diskurserne i interviewene bliver produceret *i* interviewet. Men med tanke på Bacchis pointe om policydiskursers enorme indflydelse på menneskers tænkning (Bacchi, 2009, p. 33), vil jeg med mine interviews undersøge, om de subjektspositioner, der bliver muliggjorte i policy bliver genstand for identifikation hos forældrene og dermed bestemte handlinger (Dean, 2006, p. 75). Dette kan ikke give et endegyldigt svar på mit undersøgelsesspørgsmål, men det kan sandsynliggøre et muligt mønster og måske (derved) hjælpe til at afselvfølgeliggøre forældres diskurser og muliggøre forandringer i forældres subjektioner.

Jeg lader mig især inspirere af Bonham & Bacchis begreber om 'objekter' og 'subjekter' til at få greb om interviewene. 'Subjekter' har jeg allerede været lidt inde på: i diskurser muliggøres forskellige subjektpositioner, som forældre måske, måske ikke taler sig ind/identificerer sig med. Disse subjektpositioner er ligesom diskurserne (og dermed 'objekterne') producerede, relationelle og kontekstafhængige, og derfor kan der i løbet af et interview blive italesat flere forskellige subjekter, som ikke nødvendigvis harmonerer med hinanden.

Subjekterne bliver ofte produceret i relation til, hvordan 'objekter' bliver defineret. 'Objekter' kan være alt fra handlinger til ting og er genstand for forhandling eller 'formning' og dermed mutation og transformation på samme måde som 'subjekter'. Et eksempel kunne være begrebet 'udviklende aktiviteter', som fx kan forstås som noget, der kun foregår sammen med professionelle voksne i et dagtilbud, men også kan forstås som noget, der hele tiden foregår for det småbarn, som er ny i verden. Derved kommer den måde, man definerer eller afgrænser et objekt på, til at påvirke eller producere mulige subjektpositioner. Hvis vi igen tager 'udviklende aktiviteter' som objekt og forstår det som noget, der foregår sammen med pædagoger, så producerer det nogle forskellige mulige forældresubjekter: Fx 'den ansvarlige forælder, der sender sit barn i daginstitution', modsætningen 'den uansvarlige forælder, der er ligeglad med barnets udvikling og derfor ikke sender det i institution', eller 'den inkompetente forælder, som derfor må overlade barnet til de professionelle'. I et poststrukturalistisk interview som dette, hvor der ledes efter mulige subjektpositioner og subjektioner (dvs. identificeringer med subjekter), kan man altså med fordel se til, hvordan 'objekter' bliver italesat og derved muliggør bestemte subjekter.

Bonham & Bacchi har en særlig interesse for *forandringsmuligheder*. Det er steder i interviewet, hvor mutationer og transformationer af subjektpositionerne muliggøres. Dette kan ses i et magtperspektiv, hvor hegemoniske diskurser kan komme til at styre vores måde at tænke og dermed identificere os selv på. Ved at åbne op for afselvfølgeliggørelse af disse diskurser muliggøres nye måder at tænke og handle på. Vi må dog være opmærksomme på, at der altid vil forekomme en magt, idet det, vi kan sige, altid vil være bundet op på en intra-aktion og desuden vil medføre nye subjektioner. Som Dean påpeger: "*Selv de styringspraksisser, der har som deres specifikke mål at frisætte en bestemt gruppe, kan resultere i – eller sågar kræve – en tilsigtet eller utilsigtet dominans af andre grupper*" (Dean, 2006, p. 78). Det meste, vi kan håbe på at opnå, er "*klarhed over de betingelser, vi tænker og handler under i vores samtid*" (p. 81).

Disse forandringsmuligheder kan i denne forståelse ikke oprinde i et enkelt individ, men opstår derimod gennem "*kombination og rekombination af, hvad der allerede kan siges*" (Bonham & Bacchi, 2017, pp. 699, egen oversættelse), jf. intra-aktionen, og interviewsitet er dermed et sted, hvor forandringerne foregår. Intervieweren/forskeren spiller også efterfølgende en stor rolle i disse forandringsmuligheder både i forhold til analysen og i forhold til distribuering af fund/viden.

Det undersøges altså i interviewet, hvordan bestemte udsagn bliver muliggjorte, og "*hvordan 'objekter' og 'subjekter' formes og muterer*" (ibid., p. 688, egen oversættelse). Dermed skal de interviewedes erfaringer ikke *forklares*, men der skal derimod reflekteres

"*over den løbende produktion af 'objekter' og de kvaliteter, kapaciteter og statusser, som afgrænser subjektpositionerne*" (p. 688, egen oversættelse).

Jeg vil nu gennemgå en række praktiske refleksioner i relation til interviewene:

Rekruttering og valg af interviewpersoner

Jeg søgte efter interviewpersoner på Facebook via forskellige forældregrupper og på mine egen kontakter, hvor venner og bekendte delte opslaget med deres omgangskreds. Jeg valgte at formulere, at jeg søgte forældre med børn i dagtilbud, som ville interviewes om deres følelser og overvejelser i forbindelse med at sende deres børn i institution, samt hvordan forældre begrunder deres valg af pasningsform. Med den formulering forsøgte jeg at klæde forældrene godt på til, hvad det handlede om, uden at introducere min egen viden og overvejelser. Jeg brugte også en form for sneboldsmetode, hvor jeg fik en perifer bekendt i en anden landsdel til at finde en forælder og et forældrepar fra den institution, hun selv havde arbejdet i engang, og jeg fik en veninde til at spørge nogle fra sin mødregruppe. Jeg fandt disse folk, fordi jeg ville være sikker på, at jeg ikke kun havde interviewpersoner fra en facebookgruppe, der måske havde intra-ageret via diskussioner på det samme site, idet jeg så slet ikke ville være i stand til at pege på policydiskurser som den mulige årsag til, hvis de talte sig ind i de samme subjektpositioner. Det skal dog påpeges, at jeg på trods af min sampling af forskellige interviewpersoner overhovedet ikke kan generalisere.

Det var således dels en convenience sampling (Cohen, Manion, & Morrison, 2011, p. 155), fordi jeg ikke anstrængte mig for at finde en repræsentativ gruppe af interviewpersoner, men derimod valgte ud fra dem, der var umiddelbart tilgængelige, dels en purposive sampling (Cohen et al., 2011, p. 156), fordi jeg valgte dem ud fra specifikke karakteristika, nemlig at de havde børn i en bestemt aldersgruppe: vuggestuealderen. Da der ikke kan siges noget generelt på baggrund af 9 interviews, lå mit fokus ikke på forældrenes socioøkonomiske baggrund, dog med det forbehold, at det skulle være ikke-ressourcesvage familier, for hvem effekten af tidlig deltagelse i dagtilbud ikke fremgår entydigt i forskningen, og som tilsyneladende havde et reelt valg i forhold til at til- eller fravælge at bruge dagtilbud.

Der var rigtig mange, der henvendte sig på Facebook, men stort set ingen mænd. Jeg endte derfor med at interviewe 9 mødre og én far i 9 interviews, hvorfor dette speciale i høj grad tager udgangspunkt i et kvindeperspektiv. Havde jeg interviewet flere mænd, havde specialet sandsynligvis taget sig anderledes ud.

Det var forholdsvis vigtigt for mig at finde interviewpersoner med børn i 0-2-årsalderen i institution, da jeg gerne ville have, at det skulle være en aktuel situation for dem at aflevere børn i den mindste aldersgruppe i et dagtilbud og ikke blot en erindring. Jeg var særligt interesseret i denne aldersgruppe, fordi nogle forskere med baggrund i neuropsykologi siger, at børn har godt af at blive passet af få primære voksne (forældre) indtil 2-3-årsalderen (Gerhardt, 2005; Sommer, 2017), hvorimod andre mere økonomisk orienterede undersøgelser viser, at det har en positiv effekt på fx uddannelsesniveau og beskæftigelse, hvis man har gået i vuggestue (Dietrichson et al., 2018). Jeg var nysgerrig

efter, om nogle af disse former for viden dannede grundlag for forældres pasningsbeslutninger eller –overvejelser.

Etik

I forbindelse med interviewundersøgelser er det nødvendigt at gøre sig nogle etiske overvejelser. Kvale & Brinkmann peger på fire felter af etisk usikkerhed i interviewforskning, som er vigtige at reflektere over: informeret samtykke, fortrolighed, konsekvenser og forskerens rolle (Kvale & Brinkmann, 2015, pp. 116-122).

Da jeg ledte efter interviewpersoner til interviews, forsikrede jeg om, at interviewpersonen ville blive anonymiseret i specialet, og jeg har derfor ændret navnene på deltagerne samt sikret, at jeg ikke har gengivet specifikke oplysninger om den enkelte, som kan vække genkendelighed.

I forhold til informeret samtykke har jeg kun interviewet folk, som selv har meldt sig via Facebook, eller folk, som jeg ikke kendte og ikke selv spurgte, som derfor sandsynligvis ikke ville føle sig pressede til at deltage. Alle de interviewede vidste som sagt, at det skulle handle om valg af pasning og begrundelser herfor samt følelser omkring det. Dermed var alle forældre med på, at det var et personligt emne, og derfor tilsidesatte jeg mine bekymringer over, om interviewet kunne vække den følelse af usikkerhed over forældreskab, som jeg havde en fornemmelse af, at mange forældre har. Disse overvejelser hænger tæt sammen med etiske overvejelser over forskerens rolle, bl.a. den magtposition man har som interviewer til at definere samtalens emne og retning, samtidig med at man ikke selv skal svare på noget personligt. Jeg fortalte dog lidt om min egen datter og hendes institutionsliv, når jeg blev spurgt, hvilket tydeligt i nogle interviews bidrog til en mere afslappet holdning hos den interviewede.

Lokationer og proces

Interviewene varede ca. en times tid, blev optaget på diktafon og fandt for det meste sted i de interviewedes hjem. Med tanke på den agentiale realismes pointering af den altid tilstedeværende intra-aktion, var det min overvejelse, at det ikke var ligegyldigt, hvor interviewet fandt sted. Kvale & Brinkmann (2015, pp. 144-147) forklarer, at det endnu ikke er undersøgt, hvad omgivelserne har af betydning for interviewet, men at det alligevel er værd at overveje, hvordan omgivelserne kan påvirke det sagte. Min egen overvejelse gik på, at når interviewpersonerne skulle snakke om noget personligt, så kunne det være godt for interviewpersonernes tryghed at sidde i hjemlige omgivelser.

Undervejs i interviewene forsøgte jeg at være tilbageholdende med vurderende kommentarer og i stedet være lyttende og stille opfølgende spørgsmål, hvis der blev sagt noget, jeg fandt interessant at forfølge. Jeg forsøgte i mine opfølgende spørgsmål at undgå at være ledende – men jeg kan efterfølgende se i mine transskriberinger, at jeg havde lettere ved at undgå ledende spørgsmål i de sidste interviews, hvor jeg blev bedre til at takle, hvis den interviewede ikke vidste, hvad hun skulle svare på mit spørgsmål. Jeg måtte dog på forhånd erkende, at jeg uanset hvad ikke kunne sætte mig selv i parentes og derfor var intra-agerende i produktionen af 'objekter' og 'subjekter'. Jeg bestræbte mig

derfor på i høj grad at holde mig til de åbne spørgsmål i min interviewguide og lade forælderen komme til orde og snakke så længe, hun kunne, for på den måde at få et indblik i, hvilken viden der lå bag hendes udtalelser.

Interviewguiden

Mine interviews var semistrukturerede med en interviewguide, som jeg ikke fulgte slavisk, men hvis spørgsmål jeg sørgede for at få belyst (se Bilag 1). Det vil sige, at min interviewguide indeholdt en oversigt over emner, og nogle spørgsmål til hvert emne, som jeg mente kunne dække det, jeg havde brug for at vide. At det var semistruktureret vil sige, at jeg ikke holdt mig stramt til et manuskript, men at jeg tog spørgsmålene i den rækkefølge, der føltes naturlig i situationen. Jeg forsøgte også at forfølge den interviewedes udtalelser og spørge ind til dem, hvis de var relevante eller virkede vigtige for den interviewede at forklare.

Jeg havde fire overordnede områder, jeg ville ind på. Det første var det, jeg kaldte basisoplysninger: Jeg spurgte om navn, alder, uddannelse, bopæl, job, samlivsstatus, antal børn og børnenes alder for at være sikker på, at jeg havde fat i den målgruppe, jeg ønskede. Jeg spurgte desuden til, om forældrene selv havde gået i institution som børn. Jeg havde en idé om, at denne oplevelse af at have gået/ ikke at have gået i institution, måske kunne være et site, der intra-agerede med forældrenes diskurser omkring institutionalisering.

Det næste emne, jeg spurgte ind til, var forældrenes oplevelser af institutionslivet – opstart/indkøring, oplevelse af det nu, indtrykket af institutionen osv. Dette var for at få forældre til at italesætte forskellige 'objekter' af oplevelser og følelser omkring institutionaliseringen af deres børn og derved producere subjektpositioner, som de muligvis identificerede sig med.

Det tredje emne var et forsøg på at afdække de sites, hvorfra interviewets diskurser blev påvirket. Dvs. jeg forsøgte at blive lidt klogere på konteksten uden for selve interview-sitet. Disse spørgsmål var ikke alle lige vellykkede og blev ofte for hypotetiske. De bidrog dog tilsyneladende til forandringsmuligheder i diskurserne, idet de tvang forældrene til at forholde sig til, hvorfor de gjorde, som de gjorde.

Det sidste emne i interviewet omhandlede drømmescenarier for familie- og arbejdslivet og spørgsmål om ansvar for børnene. Disse spørgsmål havde til hensigt at få forældrene til at begrunde deres valg angående pasning, hvormed de automatisk ville tale sig ind i en (eller flere) subjektposition(er).

Transskribering og analyse

Jeg har valgt at transskribere mine interviews på den måde, at jeg har nedskrevet langt det meste af, hvad interviewpersonerne har sagt, nogenlunde ordret, men uden samtlige 'øh'er m.m. Når de interviewede har snakket om noget, som jeg ikke har fundet relevant for analysen, har jeg blot valgt at skrive et tidsinterval og så emneord.

Når jeg har gjort det på denne måde, skyldes det, at jeg efter Bonham & Bacchi (2017, p. 688) ser på diskurs som viden og ikke sprog, hvorfor jeg undersøger, hvilken viden og

videnskabende praksis, der skal være på plads for, at en bestemt ting kan siges – frem for at undersøge fx sætningens opbygning. Jeg har dog naturligvis gengivet de brugte citater ordret. Således indbefatter Bonham & Bacchis analysestrategi/metodologi bl.a., at man fremhæver de diskursive nøglepraksisser, undersøger produktionen af 'subjekter' og 'objekter' samt udforsker det transformative potentiale (ibid., p. 693). Det er derfor disse ting, jeg har kigget efter i relation til forældresubjektion og pasning af børn.

Jeg endte med at kode mine interviews efter italesatte subjektpositioner, om de så var italesat eksplicit ved fx at tale om, at 'jeg er sådan og sådan' eller 'jeg synes sådan og sådan', eller om det var implicit via deres definitioner og afgrænsninger af 'objekter', som affødte en subjektposition. Jeg endte med at lave et skema over de hyppigst italesatte subjektpositioner, se kapitel 5. Jeg kiggede desuden efter forandringsmuligheder i diskurserne og deres italesatte 'subjekter'.

2.3. Læsevejledning

Jeg har nu gennemgået epistemologiske og metodologiske afsæt. I kapitel 3 tegner jeg en genealogisk linje af forældreskab i relation til børnepasning med start ved dagtilbuddenes opkomst og frem til og med 1990'erne med henblik på at afselvfølgeliggøre de diskurser, vi har i dag. Her vil jeg primært kigge på tendenser ved hjælp af især Grumløse (2017) samt Kristensen et al. (2015).

I kapitel 4 laver jeg en policyanalyse af dagtilbuds- og familiepolicy fra ca. år 2000 og frem, opbygget som mindre, tematiske genealogier for at vise de forskellige diskurser, der er på spil i policy i dag. Her vil jeg ikke kun inddrage danske regeringsgrundlag, aftaler og lovgivning, men også aftaler, udmeldinger og lovgivning fra EU, samt analyser fra OECD, fordi de to organisationer, som vi skal se, tilsyneladende har enorm indflydelse på dansk dagtilbudspolitik – som igen influerer på den måde, vi italesætter børnepasning og forældreskab. OECD's dokumenter behandles altså primært diskursanalytisk og som policydokumenter – dels fordi de direkte informerer og foreslår ny policy, og dels ud fra en pointe fra Rose (1991) om, at tal ikke er neutrale. De tal, som OECD vælger at frembringe, er politiske i og med, at de kunne have *valgt* at frembringe nogle andre tal, og fordi de tal, de vælger, sætter grænserne for, hvad man kan tænke.

I kapitel 5 optegner jeg de forældresubjektpositioner, der bliver muliggjorte i policy, for derefter at undersøge, om de går igen i interviewene, eller om der er andre diskurser i spil dér. Kapitel 6 er specialets konklusion, hvor jeg vil sammenfatte analysens pointer og diskussioner for herefter at lave en perspektivering.

3. Diskurser om dagpasning gennem tiden

I dette kapitel skal der tegnes en genealogisk linje af børnepasnings opkomst – eller rettere, opkomsten af en offentlig interesse for børneopdragelse, og hvilken effekt den havde på forståelsen af forældreansvar. Dette kapitel skal vise, at den måde, vi forstår formålet med dagpasning i dag, og hvad der ligger i begrebet 'forældreansvar', ikke er selvfølgeligt, men har ændret sig igennem tiden.

3.1. Opkomsten af statens interesse for børn og forældreskab

Før 1960'erne var dagtilbud ikke en del af de fleste børnefamiliers hverdagsliv. Inden da var børnepasning familiernes eller husstandens ansvar, og der var kun pasningstilbud til bekymringsvækkende børn som et led i at forebygge et fattigt, uordentligt eller uproduktivt voksenliv.

I det førindustrielle samfund var betegnelsen 'familie' ikke så udbredt – i stedet var der 'husstanden', som ud over et ægtepar kunne omfatte børn og måske en generation mere, foruden tyende, tjenestefolk, lærlinge m.v. (Kristensen et al., 2015, p. 84 ff.; Shorter, 1979, p. 32 ff.). Mødre havde ikke noget særligt ansvar for børnepasningen, som ofte blev overladt til bedstemødre, ældre søskende eller tjenestefolk, og børnene blev hurtigst muligt inddraget i husstandens arbejdsopgaver. I borgerskabet benyttede man desuden ammer. Generelt var hverken barndom eller moderskab noget der taltes om eller ansås for at være noget særligt, og små børn ansås primært for at være en belastning (Shorter, 1979, p. 186 ff.). Først fra slutningen af 1700-tallet begyndte et nyt familieideal at udbredes blandt by-borgerskabet, hvor ægteskabet blev romantiseret, barndommen udskilledes og privatsfære og arbejdsliv adskiltes – kvindens domæne blev nu hjemmet, hvor moderskabet og dermed børneopdragelse ophøjedes og blev en af hendes primære opgaver. Dette hang dog sammen med lægers problematisering af den høje børnedødelighed og familiernes voldsomme forsømmelse af deres børns plejebehov (Kristensen et al., 2015, p. 87 ff.; Shorter, 1979, kap. V). Med Foucault forklarer Kristensen et al., hvordan 'familien' blev italesat og dermed brugt som bindeled mellem nogle statslige biopolitiske mål og barnets krop som genstand for målet. Familien skulle nu ledes til at lede sig selv (Kristensen et al., 2015, p. 93).

Heraf kan der konkluderes, at selve dette speciales problemfelt er tidstypisk – begrebet 'forældreskab' er en konstruktion lige så meget som definitionen af 'ansvarlig', altså hvad der bliver betragtet som ansvarlig adfærd. Spørgsmålet ville have været uforståeligt for 250 år siden.

De første daginstitutioner opstod i 1600-tallet til forældreløse og omstrejfende børn (ibid., p. 183). Der kom flere dagtilbud til i løbet af 1700- og 1800-tallet, hvor der var en stigende politisk interesse for at hjælpe fattige børnefamilier, forebygge fattige børns dovenskab og kriminalitet og samtidig reducere antallet af fattige (Grumløse, 2014, p. 54). Dermed udbredtes der på dette tidspunkt – i takt med romantiseringen blandt borgerskabet af familielivet – en forståelse af en kobling mellem børnenes opvækstmiljø,

og hvem de senere risikerede at blive som voksne, og med en betinget fattigydelse blev familien nu draget til ansvar for børnenes opdragelse. Dermed begyndte fattige børns familier at blive betragtet som en risiko for barnet.

I starten af 1900-tallet udvidedes gruppen af bekymringsvækkende børn med Børneloven af 1905 fra de fattige til også at omfatte "*sædeligt fordærvede*" (Børneloven, 1918, §1), eller børn som var udsat for sædelig fordærvelse fra deres forældre. Det omfattede forældre, der defineredes som forsømte, kriminelle, mishandlede eller dovne, og dermed blev ikke kun fattigdom længere set som årsagen til, at børn blev fx dovne eller kriminelle – der begyndte at blive fokuseret bredere på det, vi i dag kalder social arv, og derved øgedes fokus på barnets forældre (Grumløse, 2017, kap. 2). Der oprettedes opsyn på skoler for de under 5-årige for at forebygge senere dovenskab eller kriminalitet, hvor eventuelle fattigydelser til familien kunne betinges af børnenes deltagelse i opsynene, og mange fattige børn kom ligeledes i pleje. Plejefamilierne blev brugt som fattighjælp, hvis deres egen familie ikke kunne forsørge dem, og samtidig for at sikre børnene bedre rammer.[5]

Bacchi påpeger med Foucault, at denne måde at stigmatisere bestemte befolkningsgrupper på i policy "*kan tjene i styringsøjemed, idet det angiver og opfordrer til ønsket opførsel blandt majoriteten*" (Bacchi, 2009, p. 16, min oversættelse) – det Foucault kalder 'dividing practices' (Foucault, 1982, p. 208). Dvs. at når policy melder ud, at vi ikke vil have forældre, der 'forsømmer, er kriminelle, mishandler eller er dovne', så tager den del af befolkningen, som ellers ikke er den umiddelbare målgruppe med lovgivningen, notits af dette og indretter deres opførsel efter ikke at passe i den 'kasse'. Det er således bemærkelsesværdigt, at der fra omkring 1900-tallet kom markant mere litteratur om opdragelse på markedet i den vestlige verden – også i Danmark (Cunningham, 2005, p. 183; Vestergaard, 2004, p. 27).

I denne periode med familiepolitikkens start (som dog varede over 100 år) var forældreskab dog ikke noget, policy beskæftigede sig med, medmindre forældrene faldt helt uden for normerne ved fx at være fattig, eller ved at deres opførsel faldt uden for lovens rammer. Det var de bekymringsvækkende familier, der var fokus på, og alle andre "*befandt sig uden for den familiepolitiske radar*" (Grumløse, 2017, p. 33). Dette stemmer godt overens med Andersen & Thygesens (2004) inddeling af offentlig styringshistorie, hvor perioden før 1960 bliver karakteriseret som *Det klassiske bureaukrati*, som primært interesserede sig for rettigheder og pligter og dermed for at mindske antallet af borgere, der ikke varetog disse pligter. Grænsen for det offentliges styring faldt dér, hvor man som borger, fx forælder (eller barn), handlede i overensstemmelse med sine pligter.

Grænsen for, hvilke forældre det offentlige havde pligt til at intervenere imod af hensyn til at begrænse antallet af dårligt stillede børn, rykkede sig imidlertid hele tiden. Hvor policy før Børneloven forsøgte at regulere fattiges mulighed for reproduktion, forsøgte den i kølvandet på Børneloven at reducere antallet af 'usædelige' forældre, altså dem der ikke skønnedes at magte opdragelsesopgaven. Hermed blev et godt/ansvarligt

[5] Plejebørns dødelighed var dog væsentligt højere end for børn, der voksede op i egen familie, og først i 1880'erne blev tilsyn med plejefamilier obligatorisk.

forældreskab produceret som det, der var omsorgsfuldt i modsætning til forsømmende og mishandlende, opdragende i dydighed i modsætning til kriminalitet og selvforsørgende i modsætning til fattigt. Denne politik styrkedes af 1920'ernes og 1930'ernes fokus på arvelighedslære, hvor policy søgte at regulere befolkningen med ægteskabsforbud og sterilisationstvang til de grupper, det ønskedes at minimere – dog med diskussion og protester, efterhånden som grupperne af uønskede borgere blev flere, fra især Venstre og Det Konservative Folkeparti (Grumløse, 2014, p. 57 ff). Fra midten af 30'erne begyndte policy dog også at etablere bedre vilkår i de familier, der ønskedes flere børn af. Så i lighed med det på daværende tidspunkt nazistiske Tyskland, søgte dansk familiepolitik at øge den befolkningsmæssige kvalitet gennem både regulering af svage borgere og støtte til de ønskede for derigennem at opnå et bedre samfund (ibid., p. 59 ff).

Her så man således begyndelsen på en familiepolitik, der vedrørte ikke bare dem, der så at sige befandt sig uden for skiven, men som også vedrørte de med datidens øjne mere velfungerende familier, men som økonomisk lå på vippen i forhold til at have råd til at få flere børn. Noget af det, der blev indført for disse børnefamilier på vippen, var fx at reducere omkostninger ved fødsel (1946), husmoderafløsning (1949) og børnetilskud til de mest trængende familier (1950) (ibid., p. 61). Der var dog dermed stadig udelukkende fokus på bekymringsvækkende børnefamilier.

3.2. 1950'erne og 1960'erne

1950'erne benævnes ofte 'Husmoderens årti'. Flere børnefamilier end tidligere havde en hjemmegående mor og en udearbejdende far, et ideal som også blev delt på tværs af Folketinget. Selvom ikke alle kunne leve op til dette ideal, er der ingen tvivl om, at det var det, der blev opfattet som det mest naturlige og optimale for børnenes udvikling. Ansvarlige forældresubjekter blev dermed i høj(ere) grad en kønnet diskurs om, at den ansvarlige far var én, der egenhændigt kunne forsørge familien, og den ansvarlige mor var én, der skabte et trygt hjem, hvor hun selv passede børnene, jf. Socialdemokratiets valgplakat fra 1950:

Figur 2. 'Arbejde og tryghed. Stem på liste A' (Grumløse, 2017, p. 48; Socialdemokratiet, 1950).

"Arbejde og tryghed: stem på liste A", 1950.
Kilde: Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Læge og psykoanalytiker, John Bowlby, udkom i 1950'erne med sin tilknytningsteori (Bowlby, 1951) om barnets behov for ikke at blive separeret fra sin mor i hvert fald de første to år af sit liv. I Danmark talte dette godt sammen med den strømning, der i forvejen var i policy, og teorien blev derved brugt til at understøtte argumentet om, at børn skulle passes af mor (Grumløse, 2017, p. 49).

Dermed begyndte policy nu at fokusere på *alle* børns tarv og ikke kun de bekymringsvækkende børn – eller rettere sagt måske, så var alle børn, der ikke blev passet af mor, nu bekymringsvækkende. Dette fortsatte op igennem 1960'erne, men på trods af den diskurs begyndte kvinderne i højere grad at deltage i erhvervslivet, fordi der var mangel på arbejdskraft. Fra midten af årtiet begyndte enkelte venstrefløjspolitikere (primært fra SF) at stille spørgsmålstegn ved den viden om barnets tarv, der hidtil havde haft hegemoni, som var baseret på tilknytningsteorien. Disse udtalelser blev dog ikke taget alvorligt, og den hegemoniske diskurs var stadig, at det er bedst for barnet at blive passet af mor de første par år, om end diskursen i meget begrænset omfang blev fulgt op med lovgivning: det var først i 1967, at en moderskabsydelse blev vedtaget ved lov, og da var det en økonomisk ydelse i kun 4 mdr. efter barnets fødsel – så der var langt til de 2-3 år, man mente, at barnet havde bedst af at gå hjemme sammen med mor (ibid., p. 68).

Ydermere konkluderedes det på dette tidspunkt, at flere mødre tog arbejde uden for hjemmet af *lyst* og ikke af nød, så idealet om den hjemmegående mor udfordredes på flere fronter. Dermed begyndte de materielle praksisser i forhold til børnepasning at ændre sig før de diskursive praksisser, hvor det ser ud til, at politikerne blev nødt til at ændre og tilpasse deres diskurs til borgernes/vælgernes behov og faktiske adfærd. Det er dermed

ikke tale om, at diskursen blot former sandheden – i dette tilfælde kom der forud for diskursen en materiel praksis, som begyndte at forme den diskursive. Derved opstod et behov for nye argumenter – i slutningen af 1950'erne og starten af 1960'erne lænede policy sig op ad Bowlbys forskning, fordi den understøttede den praksis, der i forvejen fandtes. Hen mod slutningen af 1960'erne, kunne der alligevel ikke kunne findes økonomi til politisk at understøtte, at mødre skulle passe småbørnene selv. Arbejdsmarkedet efterspurgte kvindelig arbejdskraft, og kvindefrigørelse efterhånden kom på dagsordenen. Her kan det synes belejligt, at man så småt begyndte at stille spørgsmålstegn ved 'sandheden' om tilknytningsteori:

> *Jeg vil gentage min beklagelse af, at ministeren ikke har ment at kunne følge det familiepolitiske udvalgs forslag om, at der ydes en vis økonomisk støtte til den enlige forsørger, således at moderen kan overveje, hvorvidt hun vil blive hjemme og passe sit barn i dets første levetid, eller om hun vil foretrække erhvervsarbejde og søge barnet anbragt på en institution. Den mest almindelige opfattelse i samfundet er nu den, at barnet udvikler sig bedst, når det får lejlighed til at få en naturlig binding til moderen gennem den første tid af sit liv; men hvor meget eller hvor lidt dette faktisk betyder, er vist aldrig dokumenteret, i hvert fald kender jeg ingen undersøgelse heraf. Jeg vil tillade mig at spørge socialministeren, om der ham bekendt findes nogen psykologisk undersøgelse af, om der er nogen påviselig forskel i barnets psykiske og fysiske udvikling, når det udelukkende er henvist til moderens omsorg, og når det en del af døgnet er henvist til andres omsorg f.eks. på en daginstitution, eller om man burde tage initiativet til at få en sådan undersøgelse i gang. Det kunne have betydning for vort videre arbejde for familiernes trivsel, om man vidste noget mere eksakt om dette* (Socialdemokratiets socialpolitiske ordfører i Folketingstidende 1966-1967, 1. samling, spalte: 464 f. i Grumløse, 2014, pp. 79-80).

Med udgangspunkt i WPR, kan der således peges på en i 1950'erne og starten af 1960'erne hegemonisk problemrepræsentation omkring småbørn, der ikke blev passet hjemme hos mor: der var risiko for, at de humane ressourcer, som børnene udgjorde, kunne blive af ringere kvalitet. Eller: hvis det antages, at Grumløse har ret i, at politikerne helst ville have, at kvinderne gik hjemme med børnene, og beslutningstagere så belejligt 'fandt' tilknytningsteorien, som kunne give en legitim årsag til dette (Grumløse, 2014, p. 70), så var 'problemet' og årsagen noget helt andet – nemlig noget, som måske handlede om patriarkat og mændenes interesse i at fastholde deres samfundsposition. At kvindernes behov for selvrealisering via lønnet arbejde begyndte at flugte med behovet hos den stærke aktør, arbejdsmarkedet, gav måske netop dén materielle praksis, der skulle til, for at ændre den hegemoniske diskurs på området.

Ændringen af, hvilken diskurs der var hegemonisk, var dog ikke noget, der lige skete fra den ene dag til den anden, for en diskurs om, at det var bedst at sende barnet i institution stred jo stik imod det, der hidtil havde været gængs viden. I 1960'erne blev der derfor ikke bygget mange vuggestuer på trods af mangel på pladser, idet udepasning af de

mindste småbørn stadig betragtedes som noget, der psykologisk var farligt for børnene, medmindre børnene kom fra ressourcesvage familier. I 1970 blev godt 5% af de 0-3-årige passet i en vuggestue (ibid., p. 78).

Det skal imidlertid bemærkes, at halvdags*børnehaven* til gengæld sås som et godt *supplement* frem for alternativ til den hjemmegående mor, hvor behovet for social kontakt til jævnaldrende, som børn i 3-7-årsalderen mentes at have, kunne blive opfyldt. Dette bekræftedes af en ændring i lovgivningen i 1964, hvor den 'forebyggende børneforsorg' blev omdøbt til 'daginstitutioner' med henblik på at fremhæve børnehavernes almenpædagogiske karakter – dvs. at de var til gavn for alle (Kristensen et al., 2015, pp. 172-173). Supplement er dog kodeordet, for heldagsbørnehaven sås stadig som værende i strid med barnets tarv (Grumløse, 2014, p. 84). Dermed fastholdtes især mødre i en diskurs om, at det ansvarlige forældresubjekt indebar en hjemmegående mor, også efter den i tilknytningsteoriens øjne kritiske 2-3-årsalder. Kvinder begyndte dermed her at skulle navigere i flere forskellige og modsatrettede forventninger som mødre, idet de stadig betragtedes som uansvarlige forældre, hvis de ikke hjemmepassede deres børn, samtidig med at arbejdsmarkedet, den økonomiske politik og kvindekampen pressede dem i retning af udearbejde.

3.3. 1970'erne

I 1970'erne blev den gængse viden om, hvad der er bedst for småbarnet, udfordret så meget, at der i slutningen af årtiet var to modsatrettede, centrale forståelser af, hvad der var bedst for barnet pasningsmæssigt (Grumløse, 2014, p. 87). Den ene opfattelse var fortsat, at småbørn havde bedst af at vokse op de første par år hos en forælder, der dog ikke længere behøvede at være mor. Denne opfattelse var fremherskende hos de borgerlige partier.

Imens argumenterede venstrefløjen inklusiv Det Radikale Venstre på baggrund af en ny forståelse – nemlig at det var bedst for småbarnet at komme i institution, fordi det havde brug for et fællesskab med jævnaldrende for at blive socialiseret samt brug for pædagogisk prægning fra uddannet personale (ibid., kap. 3.3). Dette blev både forstået som barnets behov her og nu og som en forebyggende indsats i forhold til at barnet skulle klare sig godt i fremtiden som voksen. Der skete altså omkring dette tidspunkt et skred i forståelsen af, hvordan et barn udvikler sig, i retning af 'concerted cultivation', hvor venstrefløjen ikke længere så barnets udvikling som noget, der skete af sig selv, men som noget, hvor der skulle en målrettet indsats til. Det afgørende var ikke, *hvem* der var sammen med barnet, men indholdet og kvaliteten af kontakten. Dette gjaldt også for de 0-3-årige. Denne forståelse stred dog imod det, man havde ment at vide i de foregående årtier, og derfor havde den det svært i begyndelsen af årtiet. Argumenterne om at udbygge dagtilbudsområdet, så bl.a. vuggestuer blev tilgængelige for alle, hvilede på dette tidspunkt da også først og fremmest på et kønsmæssigt ligestillingsargument. At Socialdemokraterne i starten af årtiet begyndte at tale om tidlig pædagogisk prægning var *"på dette tidspunkt i højere grad udtryk for en dygtig formulering end en egentlig sandhed i diskursen"* (ibid., p. 96) – men den blev gentaget gang på gang og oftere og

oftere af venstrefløjen. Som Højgaard & Søndergaard (2015) taler om, så bliver normer eller sandheder til via gentagelse, og i slutningen af 1970'erne stod forståelsen af barnets behov for at komme i dagtilbud lige så centralt som den oprindelige forståelse af barnets behov for at være sammen med moren.

Omkring 1980 styrkedes den nye forståelse af den børneforskning, der nu blev inddraget i informeringen af familiepolitikken. Børnekommissionen, som blev nedsat i 1975 for at undersøge småbørnenes opvækstvilkår under "*hensyntagen til børnenes, familiernes og samfundets behov*" (Børnekommissionen, 1981, p. 13), kritiserede børnenes vilkår, men argumenterede med udgangspunkt bl.a. i psykologen Jean Piagets udviklingsteori (fx Børnekommissionen, 1980; Børnekommissionen, 1981) for småbørns behov for samvær og leg med jævnaldrende *i dagtilbuddene*. I slutningen af 1970'erne diskuteredes det således politisk, om det først og fremmest var forældrene eller jævnaldrende, et småbarn havde brug for at være sammen med (Grumløse, 2014, p. 103).

Det kan undre, hvordan to så modsatrettede diskurser kan fungere på samme tid – hvordan kan den nye forståelse overhovedet etableres? Her peger Grumløse på, at begge diskurser taler ud fra samme perspektiv, nemlig at familiepolitikken skal sikre barnets behov bedst muligt, samtidig med at de opererer med fælles begreber så som 'behov' og 'vilkår'. De slår sig begge op på at være informerede af videnskaben, og så kan den nye forståelse let etablere sig ved at italesætte den anden forståelse som fejlinformeret. Jeg vil tilføje, som før sagt, at den materielle praksis, der efterhånden blev mere og mere dominerende med kvinders arbejdstagning, også har bidraget til behovet for og dermed legitimeringen af en ny diskurs – især kvinder i den fødedygtige alder (ml. 20 og 44 år) kom i voldsomt større grad ud på arbejdsmarkedet, hvor de i 1973 udgjorde 26,3% af den samlede arbejdsstyrke mod 11,4% i 1960 (Kristensen et al., 2015, p. 217). Hermed har en betydningsfuld aktør som arbejdsgiverne givet stemme til den nye diskurs om, at det var *nødvendigt* med kvinder på arbejdsmarkedet. Ball pointerer:

> *Meanings thus arise not from language, but from institutional practices, from power relations, from social position. Words and concepts change their meaning and their effects as they are deployed within different discourses* (Ball (1990) i Bacchi, 2009).

Med arbejdsgiverne som aktive i diskursen omkring, at kvinder skal deltage på arbejdsmarkedet, samt med kvinders egne interesser i selvsamme, har der været et stort behov for en ny 'sandhed' omkring børn og institutioner – en sandhed, som fx kunne hentes i Børnekommissionens rapporter. Diskurser om behovet for kvinder på arbejdsmarkedet og småbørns behov for socialisering med jævnaldrende og pædagogisk prægning var begge uforenelige med det 'gamle' diskursive system. Derimod harmonerede de to 'nye' diskursive systemer med hinanden. Her bliver "*børns dagtilbud et mål i sig selv* ***og*** *et middel til kvinders ligestilling*" (Grumløse, 2014, p. 106). I denne overgang fra én hegemonisk diskurs til en anden bliver det tydeligt, at 'barnets bedste' er en flydende betegner, eller med Bacchi et 'key concept' (Bacchi, 2009, p. 8), hvis definition ikke er forhåndsbestemt, men åbent over for at blive meningsfyldt. Den forskning, der skeledes til

i 1950'erne og 1960'ernes policyudvikling, understøttede jo også den materielle praksis, der i forvejen blev arbejdet hen imod i datidens politik.

Den nye problemrepræsentation omkring barnets behov må siges at have gjort forældreskabet mindre dilemmafyldt – her kunne forældre kombinere arbejdsmarkedsmæssige, ligestillingsmæssige og økonomiske behov *med* barnets naturgivne behov for socialisering hos jævnaldrende og pædagogisk prægning.

3.4. 1980'erne

Den afgørende forandring i diskurserne fra 1970'erne til 1980'erne var de *argumenter*, der blev brugt. I 1970'erne diskuteredes *videnskab* om børnenes behov, hvor det i 1980'erne efterhånden handlede mere om *holdninger*. Disse holdninger var i høj grad bundet op på ideologiske syn på, hvordan samfundet skulle indrettes, herunder hvilken rolle staten skulle have i forhold til familien. Her var frit valg til ens ønskede livform central for højrefløjen, hvor ligestillingsproblematikken var central for venstrefløjen (Grumløse, 2014, p. 111).

Forskellige udvalg til at informere børne- og familiepolitik blev nedsat i løbet af 1980'erne, og hen mod slutningen af årtiet blev problemet omkring pasning af børn ikke længere italesat som et spørgsmål om, hvorvidt børn skulle gå i institution, men mere som et spørgsmål om, hvor meget tid de skulle tilbringe der. Problemet sås nu som, at familierne ikke havde nok tid sammen.

De løsningsforslag, der delte vandene, handlede dels om hjemmepasning i de første leveår, dels om deltidsarbejde til forældrene, så den mere tid sammen kunne blive fordelt jævnt over de første 7-9 leveår. Der var dermed klare paralleller til de to dominerende diskurser i 1970'erne, hvor vuggestuer sås som unødvendige i den ene forståelse i 1980'erne og nødvendig i den anden.

Selvom viden om børns behov blev mindre vægtige i 1980'erne end viden om demografisk udvikling, ligestilling og forældres udtrykte behov, forsvandt de ældre argumenter ikke helt om, hvad der er bedst for børn – de fungerede fint både sammen med diskursen om at sikre muligheden for pasning i eget hjem, samt med diskursen om børnenes behov for et institutionsliv, om end disse diskurser blev informeret af forskellig 'viden'. Det viste sig dog i de politiske prioriteringer, at børnenes behov ikke lå øverst på dagordenen:

- Forslag om tilskud til hjemmepasning af småbørn nedstemtes gang på gang – fra den ene side af Folketinget af hensyn til ligestillingen, som man regnede med ville blive slået tilbage med et sådant tilskud; men også fra den anden side af hensyn til, at det var for dyr en ordning.

- Lovforslag om sikring af deltid til småbørnsforældre kom heller aldrig i stand, idet det ville være i strid med grundlæggende betingelser for arbejdsmarkedets overenskomstforhandlinger (Grumløse, 2014, p. 123). Derfor kom der aldrig nogen

> eksplicit familiepolitik på dette område til trods for, at alle var enige om, at småbørn burde have mere tid i hjemmet.

Der kan på baggrund heraf argumenteres for, at det ikke var så meget i fokus at diskutere 'det gode/ansvarlige forældreskab', som det var at diskutere ligestilling og arbejdsmarkedets behov. Den økonomiske krise på dette tidspunkt understøttede sandsynligvis denne situation (jf. forordet i Børnekommissionen, 1981; Kristensen et al., 2015, p. 221).

I løbet af 1980'erne kom der desuden øget fokus på børns rettigheder. I midten af årtiet afskaffedes revselsesretten – dog med protester fra højrefløjen, som problematiserede indblandingen i familielivet – og i slutningen af årtiet, hvor FN's konvention om Barnets Rettigheder (Børnekonventionen) blev vedtaget (ratificeret i Danmark i 1991, jf. Udenrigsministeriet, 1992) var det helt almindeligt at argumentere med småbørns ret til en god barndom.

I forhold til diskursernes produktion af ansvarlige forældresubjekter, kan der argumenteres for, at det i 1980'erne blev mere komplekst at navigere ansvarligt som forælder. Børn havde nu *ret* til en god barndom, og der var adskillige holdninger til, hvordan det skulle sikres, bl.a. ved at forældrene arbejdede mindre – men der var ingen politiske tiltag, der kunne hjælpe forældrene til at imødekomme disse synspunkter. Der var samtidig stadig et stort fokus på ligestillingsproblematikken i forhold til at kvinder skulle være på arbejdsmarkedet på lige fod med mænd, så de gammeldags løsninger med en hjemmegående mor sås der ned på – i hvert fald fra venstrefløjen – samtidig med at det blev italesat som problematisk, at forældrene arbejdede så meget.

3.5. 1990'erne

I 1960'erne og 1970'erne havde familiepolitikken fokus på småbørns behov, og i 1980'erne skulle familiepolitikken hænge sammen med partiets overordnede vision for samfundet – der blev problemerne italesat som henholdsvis manglende ligestilling (venstrefløjen) og manglende frihed til selv at vælge, hvordan man ville indrette sit liv (højrefløjen). I 1990'erne handlede familiepolitikken ikke længere om partiernes visioner, men om at sikre det, *forældrene* efterspurgte, nemlig mere tid sammen i familien, ved at sørge for, at de havde frit valg.

I starten af årtiet blev forældres frie valg kædet sammen med, at folk var eksperter i deres eget liv, og at det ville sikre børnenes mere tid i hjemmet – i slutningen af årtiet blev det frie valg et mål i sig selv (Grumløse, 2014, pp. 129-130). Mere tid sammen italesattes i øvrigt ikke som værende til barnets bedste pga. eksempelvis psykologiske årsager, men fordi både børn og forældre *efterspurgte* det.

Rationalet med, at forældres frie valg ville føre til mindre tid i institution for børnene, viste sig dog ikke at holde stik. Andelen af indskrevne børn i 1-2-årsalderen steg med 22,1% fra 1990 – 1999, jf. tabel 1, og samtidig var antallet af timer, de tilbragte i dagtilbuddet uændret på ca. 36 timer om ugen (Glavind & Pade, 2011, pp. 16-19).

Tabel 1.: Viser befolkningstallet for 1-2-årige pr. 1/1 i årene 1990-1999, antal indskrevne 1-2-årige i institution eller dagpleje, andelen af de 1-2-årige indskrevne i %, samt den procentvise stigning i andelen af indskrevne børn i forhold til 1990. Kilde: Egne beregninger på baggrund af Statistik (2018a, 2018b, 2018c).

Årstal	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Antal børn 1-2 år pr. 1/1	115.426	120.562	125.440	128.609	132.909	135.991	138.613	141.350	138.964	136.309
Antal indskrevne 1-2-årige	69.901	74.495	79.529	84.392	88.387	84.631	91.344	97.720	102.166	100.787
Andel indskrevne	60,6%	61,8%	63,4%	65,6%	66,5%	62,2%	65,9%	69,1%	73,5%	73,9%
Procentvis stigning siden 1990		2,0%	4,7%	8,4%	9,8%	2,8%	8,8%	14,2%	21,4%	22,1%

Eftersom statens sikring af forældrenes frie valg blev det gennemgående tema for børne- og familiepolitikken i 1990'erne, må nyliberalismen siges at have vundet indpas. Der er ikke nogen nagelfast definition på nyliberalisme – én er Nielsens (2006), som betoner forskellen på klassisk liberalisme og nyliberalisme. Hvor den klassiske liberalisme har som mål at minimere staten og give mere plads til markedsstyring, argumenterer nyliberalismen "*for sammenhængen mellem borgerens frie valg og for en udglatning af skellet mellem den offentlige og den private sektor*" (Nielsen (2006) i Grumløse, 2014, p. 130). Mindre stat er således *ikke* et mål – derimod vil statens råderum udvides, så den bedre kan sikre borgerens valgmuligheder. Herunder er det forstået – som i den klassiske liberalisme – at borgeren er et rationelt menneske, der har indsigt i de konsekvenser et valg medfører. De statslige institutioner skulle markedsliggøres: der skulle skabes konkurrence mellem sammenlignelige, offentlige tilbud, og borgeren skulle ansvarliggøres som forbruger af disse institutioner (Kristensen et al., 2015, p. 224).

De tidligere børneeksperter – psykologer og læger – var i 1990'erne fortsat uden for indflydelse på politikken. De nye 'eksperter' var nu borgerne selv.

I tråd med dette blev der med Bistandsloven af 1993 pligt til at oprette forældrebestyrelse i institutionerne, hvormed forældrene kunne få indflydelse – hvilket også kan forstås som medansvar for institutionens virke – og i 1996 blev der udgivet en bog fra Regeringens Børneudvalg, hvori ti forskellige familier fortæller om, hvordan de har indrettet deres dagligdag (Poulsgaard, 1996). Bogen skulle fungere som refleksionsmateriale til landets børnefamilier med henblik på, at de skulle "*overveje, om den måde, de har indrettet deres tilværelse på, nu også er den rigtige for dem, eller om der er andre muligheder*" (Socialminister Karen Jespersen i forordet i Poulsgaard, 1996, p. 7ff). Med andre ord skulle borgeren nu tage ansvaret for sig selv og sin egen selvskabelse, herunder familiens og dermed børnenes, hvor policy i 1960'erne og 1970'erne i stedet så det som *sin* opgave at sikre børnene gode vilkår. En konsekvens af dette må være, at beslutningstagere nu anså det som problematisk at skulle tage ansvar for borgernes liv – det måtte borgerne ledes til selv at gøre. Som led i at give borgerne 'det frie valg', blev der i 1997 udstedt 'pasningsgaranti', hvor kommunerne nu lovgivningsmæssigt blev tvunget til at sørge for det efterspurgte antal dagtilbudspladser (B.-o. Socialministeriet, 1998). Som det ses i Tabel 1 ovenfor, lod det til at føre til en forholdsvis stor stigning i antallet af indskrevne 1-2-årige, som svarer til godt 14% flere indskrevne i forhold til 1996, året før pladsgarantien.

Fordi forældrene nu var eksperter på deres egne børn og familier, og der var fokus på det frie valg, fik synspunkter som, at der er nogle hverdagsliv, der er bedre for børn end andre, det svært. Det var ganske enkelt svært at blive hørt og taget alvorligt, hvis man ville debattere, hvilke løsninger der var *bedst* for børn. Enten blev sådanne udsagn ikke anerkendt, eller også blev de anklaget for at være formynderiske (Grumløse, 2014, p. 150f).

Imidlertid voksede nye tanker frem fra især midt-90'erne med fokus på børns kompetencer. Disse tanker blev født af transnationale strømninger fra især EU og OECD, som begyndte at koble vækst sammen med viden og uddannelse gennem begrebet 'vidensøkonomi' (Brøgger, 2016a, 2016b; Godin, 2006) – uddannelse blev nu (og bliver stadig) betragtet som helt centralt i den globale konkurrence (se fx EHEA-ministers, 1999; European Council, 2000).

Det blev starten på en omvæltning inden for det, der i Danmark betragtes som formålet med dagtilbud, hvor dagtilbuddene begyndte at blive opfattet som en del af uddannelsessystemet. Det opstod bl.a. på baggrund af en kritik fra EU- og forskerside, som italesatte dagtilbud, som om de hidtil blot havde været pasningsordninger med fokus på at give begge forældre mulighed for at arbejde. Der blev argumenteret for, at der nu skulle være mere statslig styring af institutionerne, således at de nu kunne blive udviklingstilbud med fokus på læring og kompetenceudvikling ud fra en human ressource-tankegang (EU-kommissionen, 1995; Mandag_Morgen, 1996), og der kom fokus på forebyggelse af mængden af potentielt udgiftstunge borgere. Dette har Bayer et al. benævnt 'den lærings- og kompetencepolitiske vending' (Bayer et al., 2015, p. 50), som dog først for alvor fik en effekt på lovgivningen i det nye årtusinde. Der var imidlertid tilnærmelser i sidste halvdel af 90'erne i Danmark med eksempelvis Lov om Social Service fra 1997 med en uddybet formålsparagraf for dagtilbud og fokus på 'risikobørn' (B.-o. Socialministeriet, 1997). I og med at det nu var forældres pligt at træffe reflekterede valg om hverdagen, familielivet og børnepasning, kom der i højere grad fokus på de forældre, der ikke evnede det ansvarlige forældreskab, og der kaldtes igen på ekspertviden for denne gruppe børn. For alle andre var forældrene dog eksperterne – i hvert fald i forhold til at træffe beslutninger omkring børnenes pasning.

Dette paradigmeskifte i synet på formålet med den tidlige barndom – denne lærings- og kompetencepolitiske vending – har haft afgørende indflydelse på dagtilbudspolitikken og dermed familiepolitikken frem til i dag.

3.6. Diskuterende opsamling

Af dette kapitel kan udledes følgende pointer:

1. Begrebet 'forældreskab' er en konstruktion fra nyere tid, som opstod, da borgerskabet i 1800-tallet begyndte at romantisere ægteskabet. Pligterne blev kønsopdelt, så manden blev forsørgeren, kvinden blev den omsorgsgivende, og børnene blev dermed et led i denne romantisering af moderskabet. Inden da var småbørn ikke noget, man tog sig mere af end højest nødvendigt (og ofte mindre end højest nødvendigt), hvilket

resulterede i en høj børnedødelighed. Denne dødelighed blev i slutningen af 1700-tallet problematiseret af lægerne, og hvorefter 'familien' blev mobiliseret for at tage sig af børnene. Dermed kan etableringen og romantiseringen af 'familien' og 'forældreskabet' som begreber kan forstås som en statslig kampagne for at styre befolkningen til at styre sig selv.

2. Til og med 1950'erne og første halvdel af 1960'erne rettede lovgivningen sig primært mod de bekymringsvækkende børnefamilier, dvs. de fattige, kriminelle, mishandlende og lign. Der var dog fra 1950'erne en klar holdning til, ikke kun hvad der var dårligt for børn, men også til, hvad der var bedst for børn – nemlig at blive passet hjemme hos mor. Således italesattes en bekymring for alle børn.

3. Fra 2. halvdel af 1960'erne kom kvinderne i stigende grad ud på arbejdsmarkedet. Dette handlede både om arbejdsmarkedets behov og om kvindernes selvrealisering. Ligestilling blev et større og større fokus, ikke mindst på venstrefløjen i dansk politik. Der var i 1970'erne to dominerende diskurser om børnepasning: 1) at børn skulle i dagtilbud pga. ligestillingen og arbejdsmarkedets behov, 2) at børn skulle passes hjemme pga. børnenes behov for at være hos deres mor. På dette tidpunkt begyndte denne 'viden' om børnenes behov dog at blive anfægtet og forsøgt erstattet med 'viden' om børns behov for leg med jævnaldrende og målrettet, professionel pædagogik.

4. I 1980'erne og 1990'erne diskuteredes i mindre grad end i de foregående årtier videnskabelig 'viden' om barnets bedste. I stedet handlede det i 80'erne om politikernes visioner for samfundet, og i 90'erne handlede det om at give forældrene valgfrihed til at indfri egne behov. Nyliberalismen gjorde dermed sit indtog og ansvarliggjorde forældrene for deres eget familieliv.
   De diskursive og materielle praksisser komplimenterede imidlertid ikke hinanden på familie- og dagtilbudsområdet i 1990'erne. Forældre ønskede mere familietid, og regeringen talte om mere 'frit valg' samt udgav inspirationsmateriale om forskellige livsformer for at gøre forældre opmærksomme på deres muligheder. Alligevel kom flere og flere børn i dagpasning uden for familien – ikke mindst hen mod slutningen af 90'erne, hvor der kom pladsgaranti og begyndende læringsfokus på dagtilbudsområdet. Spørgsmålet er, om praksissen med at sende børn i dagtilbud i stedet komplementerede en anden diskurs. Her er det vigtigt at have i baghovedet, at de enkelte diskurser ikke nødvendigvis udgår, men nærmere får mere eller mindre hegemoni i forskellige tider og forskellige kontekster. I 1990'erne blev forældre udsat for en øget italesættelse fra policy om ansvar for eget liv, og 'frit valg'-diskursen kan have gjort det sværere at tænke, at der *ikke* nødvendigvis var helt frit valg – at strukturelle omstændigheder og lovgivning gør nogle ting lettere at vælge end andre.

> Nyliberalismen havde dermed gjort sit indtog med New Public Management (NPM)[6] og konkurrencestatens[7] fokus på effektivitet og udbud af arbejdskraft. 'Global konkurrence' blev italesat som en overhængende trussel mod den danske velstand, og i dén diskurs bliver uddannelse af befolkningen set som en løsning på 'problemet'. I 1990'erne blev kimen da også for alvor lagt til den læringsdagsorden, vi ser på dagtilbudsområdet i dag, og som betyder et skifte i det, dagtilbud bliver betragtet som: fra pasningsordninger til udviklings-/læringsarenaer. Dermed kom den diskurs, som fik betydning fra 1970'erne, at dagtilbud er et gode for børn og måske endda bedre for børn end forældrepasning, på banen igen. Som vi skal se i næste kapitel, muterede den til en 'concerted cultivation'-diskurs, hvor sikringen af børnenes optimale udvikling bliver betragtet som en opgave for professionelle. Denne læringsdiskurs harmonerer dermed ikke blot med nyliberalismens diskurs, men er i nogen udstrækning født deraf. Disse to meget stærke logikker om, at man skal holde sig til på arbejdsmarkedet, samtidig med at man skal sørge for, at éns børn bliver udviklet (frem for at de udvikler sig), giver meget lidt plads til realiseringen af ønsket om mere familietid.
>
> 'Ansvarlige forældresubjekter' ser dermed ikke ud til at indeholde noget bestemt i 1990'erne – det ansvarlige er at indrette sig, som man gerne vil have det. Derimod er der andre forventninger til borgeren, som også er en forælder, nemlig at sørge for at deltage på arbejdsmarkedet, og frem mod slutningen af 90'erne at optimere sit barns muligheder på arbejdsmarkedet ved at have fokus på dets uddannelse. Således bliver det nemt at 'vælge' at sende sit barn i dagtilbud.

Vi har nu set, at det, der italesættes som et ansvarligt forældresubjekt, afhænger af, hvilke diskurser, der er hegemoniske i den tid, vi lever i. Vi har også set, at det at sende børn i dagtilbud er noget forholdsvis nyt og dermed på meget kort tid er blevet en selvfølgelighed. I næste kapitel skal vi se på opkomsten af de diskurser, der er hegemoniske i vores nutid, og hvordan de påvirkes af især EU og OECD.

[6] NPM beskrives af Kristensen et al. som "*dels en neoliberal økonomisk logik om markedsliggørelse, dels en management-orienteret logik*", hvor der både skal udliciteres og privatiseres, men også skabes konkurrence mellem statens institutioner – og samtidig en ledelsesmæssig styring, hvor medarbejderne "*ansvarliggøres i forhold til egen og institutionens kontinuerlige udvikling*" (Kristensen et al., 2015, p. 224).

[7] Konkurrencestaten er beskrevet af økonomiprofessor Ove K. Pedersen, og er en stat med fokus på at øge konkurrencedygtigheden i 'den globale konkurrence'. Medfører ligesom NPM øgede krav om effektivitet og kvalitet i både den private og offentlige sektor, og påfører ligesom nyliberalismen den enkelte et øget ansvar for sig selv, her primært for at opnå og bevare en fast tilknytning til arbejdsmarkedet (Pedersen, Klitgaard, & Pedersen, 2011).

4. Dagtilbudspolicy i det nye årtusinde

Vi har set, hvordan lovgivningen og de politiske problematiseringer på 40 år har vendt sig fra at handle om børns tarv ved pasning i hjemmet til at prioritere ligestilling og forældres frie valg, hvilket reelt betød, at børnepasning i dagtimerne for langt de fleste kom til at foregå i en institution.

Fra 00'erne og frem sker der endnu en drejning, som betyder, at den hegemoniske diskurs efterhånden er, at børnepasning i en institution er det bedste for barnet. Vi skal desuden se, som antydet i forrige kapitel, at denne drejning i dansk dagtilbudspolicy i det nye årtusinde næppe kan forstås uden at se det i en international kontekst med global konkurrence som argument og OECD og EU som vigtige aktører.

For at synliggøre dette, vil jeg i nærværende kapitel ikke kun se på dansk policy, men lave små, tematiske genealogier, som viser sammenfald mellem den uddannelsespolicy, OECD og EU intra-agerende argumenterer for, og policy fra skiftende danske regeringer. Dette for at tydeliggøre, at der er et betydeligt pres fra både transnationale organisationer og økonomiske diskurser, som gør det svært at få familiepolitikken på dagsordenen og giver meget lidt plads til andre forældresubjekter end dem, der sender deres barn i dagtilbud.

Kapitlet bygges op som mindre genealogier med hver sit tema for at vise opkomsten, men også dislokeringen af forskellige logikker. Jeg vil ikke frembringe ethvert dokument, der er relevant for området – så kunne kapitlet blive uendeligt – men i stedet med udvalgte dokumenter vise en overordnet tendens.

4.1. Vidensøkonomien – en kobling af uddannelse og vækst

For at forstå EU og OECD's interesse for og indflydelse på dagtilbudsområdet og uddannelsespolitikken, og koblingen herimellem, skal vi kigge på opkomsten af forskellige diskurser, som problematiserer kvinders manglende deltagelse på arbejdsmarkedet, og som omhandler uddannelses betydning for konkurrencekraften på det globale marked. Dette er diskurser, som har det samme middel, nemlig at børn skal i dagtilbud af en vis kvalitet, hvor kvalitet primært bliver defineret med et læringsfokus.

Allerede i slut-80'erne og start-90'erne begyndte EF/EU at interessere sig for udbuddet og kvaliteten af dagtilbud i forhold til deres betydning for udbuddet af kvindelig arbejdskraft (European Commission Childcare Network, 1990; Working Group on Early Childhood Education and Care, 2014). The European Commission Childcare Network beskriver, hvordan et tilstrækkeligt udbud af dagtilbud ikke er nok til, at kvinder vil melde sig på arbejdsmarkedet:

> *Whilst the Network has been established as part of an Equal Opportunities Programme, and retains a strong commitment to supporting equal treatment for women in employment, it has emphasized that the needs and interests of children must also be a major concern; it is not enough just to provide places to park children while their parents go out to work. However, the Network has not*

> *seen the two interests of women and equal opportunities, and of children - as in opposition. Both can be met and are indeed inter-dependent, since services that are adequate in quantity but poor in quality will be a major obstacle to employment for many women – without access to good quality services, women will only use services as a last resort* (European Commission Childcare Network, 1990, p. 1).

I dette dokument var fokus på kvalitet således både for børnenes skyld samt med henblik på at sikre, at kvinderne rent faktisk ville bruge de tilgængelige dagtilbud. Men ellers var policy fra EU i starten primært rettet mod at øge tilgængeligheden af dagtilbud, så de europæiske kvinder i højere grad kunne deltage på arbejdsmarkedet – et fokus der i høj grad stadig spiller en rolle i dag.

I midten af 1990'erne, genoplivede OECD begrebet 'vidensøkonomi', hvor de så uddannelse som en forudsætning for vækst (Brøgger, 2016a, 2016b; Godin, 2006; OECD, 1996). I starten var der primært fokus på den del af uddannelsessektoren, der omhandlede videregående uddannelse, men allerede i 1996 på et OECD-møde for uddannelsesministre, tillagde ministrene det betydning at undersøge, hvordan kvaliteten og tilgængeligheden af dagtilbud kunne øges. Dette møde lagde grunden til, at OECD i 1998 påbegyndte arbejdet med et tematisk review af 12 lande, herunder Danmarks, policy for 'Early Childhood Education and Care' (ECEC), som udkom i 2001 under navnet 'Starting Strong' (OECD, 2001b).

Imens resulterede EU's fokus på videregående uddannelse som vækstmotor for økonomien i Bolgona-deklarationen i 1999 (EHEA-ministers, 1999), hvori de europæiske lande tilmeldte sig en frivillig ordning om at ensrette og kvalitetssikre de videregående uddannelsessystemer for at sikre "*A Europe of Knowledge*" (EHEA-ministers, 1999, p. 1). Frivilligheden i aftalen betød, at det subsidiaritetsprincip, der ellers ligger på området, kunne omgås. som betyder, at uddannelse ligger uden for EU's lovgivningsmæssige kompetenceområde. Året efter blev Lissabonstrategien vedtaget, hvori målet om at blive "*den mest konkurrencedygtige og dynamiske vidensbaserede økonomi i verden*" (European Council, 2000, min oversættelse) fremførtes, og hensigten fra Bolognadeklarationen blev udmøntet via strategien om 'The Open Method of Coordination' (OMC), som senere også skulle blive brugt på dagtibudsområdet. OMC er en form for governance, som frem for lovgivning og sanktioner hviler på frivillighed. Guidelines, indikatorer, benchmarks og videndeling om best practice er kendetegnende ved OMC, som derved motiverer og tilskynder landene gennem '*naming, shaming og faming*' til at lave de ønskede reformer (Brøgger, 2016a, 2016b).

Uddannelse, herunder livslang læring (LLL), var dog ikke det eneste fokus i Lissabonstrategien: et af de fire hovedområder i strategien omhandlede ligestilling på arbejdsmarkedet, hvor udbud af dagtilbud sås som et væsentligt element heri (European Council, 2000, pkt. 29).

I Danmark afspejledes Lissabonstrategien tydeligt i diskursen i policy (Regeringen, 2000). Her taltes bl.a. om videnssamfundet og de videregående uddannelser, men endnu sås dagtilbud ikke som en del af dén proces i hverken Danmark eller EU. Her blev

dagtilbud blot italesat som et middel til sikring af forældres mulighed for at arbejde uden pasningsproblemer. Kvalitet i dagtilbud udelukkende blev forbundet med børnenes trivsel og sundhed (Regeringen, 2000, pp. 14-15).

For at øge det kvindelige arbejdsudbud fastsatte EU i 2002 mål om, at mindst 90% af børn mellem 3 år og den skolepligtige alder samt 33% af børn under 3 år skulle gå i dagtilbud i 2010 (Presidency Conclusions, 2002). Dette skulle ses i forlængelse af, at de fleste EU-lande var langt fra målet på dette tidspunkt og i nogle lande stadig er det (Boje & Ejrnæs, 2013).

Vi har nu set på opkomsten af en diskurs om global konkurrence, hvor logikken i EU og Danmark var, at det skal vi klare ved at øge arbejdsudbuddet. Her spillede dagtilbud en væsentlig rolle. Vi skal i det næste se, hvordan OECD's diskurs om dagtilbud som fundament for i livslang læring bevægede sig ind i EU og Danmarks diskurser, for at forstå, hvorfor dagtilbud i vid udstrækning i dag forstås som nødvendigt for børn.

4.2. Dagtilbud som uddannelse

I dette afsnit skal vi se, hvordan forståelsen af dagtilbuddets vigtighed blev styrket ved at Danmark og EU begyndte at tale med i diskursen om, at dagtilbud er første led i uddannelsessystemet. Dermed bliver det et argument, at børn bliver hægtet af fagligt, hvis de ikke deltager i ECEC.

Det er ikke sikkert, at Danmark ville have hæftet sig det store ved OECD's dagtilbudspolicy og –policyforslag, hvis det ikke var for PISA-undersøgelserne. Den første kom i 2001 og rokkede gevaldigt ved forståelsen af, hvor god vores folkeskole var.[8]

Den første reaktion var at ændre på selve folkeskolen i Danmark (Regeringen, 2002), og faktisk blev der her indført muligheden for, at kommunerne kunne give tilskud til hjemmepasning af et førskolebarn i op til ét år ud over forældreorlovsperioden (Socialministeriet, 2002). Men fra OECD kom i 2002 en kritik af, at der ikke fandtes benchmarking af kvaliteten i dagtilbuddene i Danmark (OECD, 2002, p. 21).

Om OECD's kritik gav afsættet til det danske fokus på dagtilbud, skal ikke kunne siges, men det er bemærkelsesværdigt, at den danske regering året efter fremsatte planer om at indføre læreplaner i dagtilbud, som blev implementeret i 2004 (Regeringen, 2003; Socialministeriet, 2003b). 'Frit valg' kom frem for at handle om frihed til at indrette arbejds-og familieliv, som man ville, til at handle om frihed til at vælge mellem offentlige og private daginstitutioner (Regeringen, 2003).

OECD anbefalede i samme rapport at styrke uddannelsesniveauet hos personalet i dagtilbuddene og med en efterfølgende kritisk ministeriel rapport om pædagoguddannelsen, blev en ændring af pædagoguddannelsen også foreslået i

[8] PISA-undersøgelserne er OECD-undersøgelser, som tester 15-årige skoleelevers kompetencer med skiftende fokus på hhv. læsning, matematik og naturvidenskab. De gennemføres hvert tredje år. Da den første undersøgelse udkom i år 2001, fulgte i kølvandet en form for nationalt chok over, hvor dårligt de danske elever klarede sig i forhold til landets investering i folkeskolen og ikke mindst i forhold til danskernes generelle selvbillede af 'verdens bedste folkeskole' (J. B. Krejsler, 2013; Kristensen et al., 2015, p. 44; OECD, 2001a).

regeringsudspillet fra 2003 med fokus på styrkelse af læring og overgang til skole (Kristensen et al., 2015). Det blev endelig vedtaget i 2006 (T. V. Larsen, 2006).

Selvom regeringen måske indførte læreplaner på baggrund af OECD's anbefaling om benchmarks, var den bekymring, der lå bag dette tiltag, en lidt anden end OECD's om, hvorvidt forældre ville bruge dagtilbuddene, hvis kvaliteten var dårlig. Og det giver jo ganske god mening med tanke på, at Danmark i forvejen lå i top i forhold til andelen af børn i førskolealderen, der gik i dagtilbud, benchmarks og god kvalitet eller ej, jf. tabel 2.

Tabel 2. Andel i % af børn indskrevet i dagpleje, vuggestue eller børnehave efter alder og år (Statistics, 2018).

	Percent of age group					
	1998	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**
3-5 years	89,6	91,1	92,6	93,5	93,7	94,4
0 years	17,3	14,7	15,5	15,6	15,8	9,5
1 years	67,9	69,5	69,7	71,3	72,5	73,6
2 years	80,2	79,3	83,5	82,1	84,2	85,1

Regeringen problematiserede i stedet den sociale arv (Socialministeriet, 2003a), og dermed fik dagtilbud igen som før 1970'erne status af at være en forebyggende indsats, og ikke længere blot en arbejdsmarkeds- og ligestillingsmæssig foranstaltning. Med fokusset på læring og overgang til skole skulle der dog ikke *kun* forebygges mod social arv, men i det hele taget optimeres på kvaliteten af det humane input i skolen. Dagtilbud fik på den måde rollen som skoleforberedende. Samlet set har de to policys (læreplaner og pædagoguddannelse) sandsynligvis styrket den gængse opfattelse i dag af, at børns læring bedst foregår i et dagtilbud, hvor pædagoger har ekspertisen til at understøtte den.

Ovenstående blev startskuddet til det betydelige og tiltagende fokus på dagtilbud og læring i førskolealderen i Danmark. I 2005 lancerede regeringen en række tiltag, som tilsyneladende handlede mest om at øge brugen af dagtilbud: der var en sænkning af forældrebetalingen, 2 mia. til kvalitetsforbedringer samt en forhøjelse af børnechecken til under 3-årige for at imødekomme forældres pasningsudgifter (Regeringen, 2005c). Her ses således begyndelsen på en problematisering af, hvis børn *ikke* gik i dagtilbud (i hvert fald fra borgerlig side – venstre side af Folketinget havde længe ønsket, at forældre skulle bruge dagtilbuddene).

I april 2005 nedsatte regeringen desuden Globaliseringsrådet, som skulle rådgive et ministerudvalg om, hvordan Danmark kunne imødegå udfordringer fra globaliseringen og forblive et af de rigeste lande i verden (Regeringen, 2005b). På denne baggrund problematiseredes manglende systematik i understøttelsen af børns læring i pasningsordninger som en af årsagerne til, at danskere var for kortuddannede og for længe om at uddanne sig og spurgte "*hvordan tilbyder vi flere børn læring i daginstitutionerne?*" (Regeringen, 2005a, p. 23).

Alt dette viser en tiltagende forståelse i Danmark af dagtilbud som første led i uddannelseskæden. I regeringens udspil fra 2006 om Danmarks strategi i den globale økonomi, blev dagtilbud italesat som et led i at sikre en god start på skolegangen, og det blev planlagt at gøre børnehaveklassen obligatorisk (Regeringen, 2006). Problematiseringen af de danske børn blev således italesat som en manglende 'skoleparathed'.

I 2006 besluttede EU at søsætte Livslang Læring-programmet med et budget på 7 mia. euro fra 2007-2013 (Commission of The European Communities, 2001; European Parliament and Council, 2006; web.archive.org, 2011), og året efter udkom Undervisningsministeriet med en publikation om Danmarks strategi for livslang læring. Den indeholdt en eksplicit strategi for det, der nu blev kaldt 'førskoleområdet' – et begreb, der betoner områdets tilknytning til uddannelsessystemet (Reitz Jørgensen, 2007, p. 12).

I 2007 styrkedes OECD's fokus på ECEC ved, at ECEC-netværket oprettes (OECD, 2018a). De har til opgave at understøtte lande i at implementere policy rettet mod uddannelse (*education*) og læring i den tidlige barndom ved bl.a. ved at tilvejebringe data om god praksis inden for ECEC i medlemslandene. På den måde kom materiale fra OECD til at spille en rolle i The Open Method of Coordination (OMC). Her er det værd at holde sig for øje, at god praksis i dette tilfælde hænger nøje sammen med det mål, OECD og EU hele tiden har haft, nemlig at øge adgangen til ECEC for at styrke arbejdsudbuddet. Således italesættes god praksis på 0-2-årsområdet ikke som meget få timer i dagtilbud med få andre børn til trods for OECD's henvisninger til undersøgelser, der peger på dette som en forudsætning (Belsky, 2003; Belsky et al., 2007; OECD, 2009, p. 114; 2011, p. 188).

I Danmark styrkedes fokusset på tilskyndelse til at bruge dagtilbud yderligere, og familieministeriet blev nedlagt. Regeringen fremlagde en række tiltag (Regeringen, 2007), som næsten entydigt pegede mod at gøre det lettere at gå på arbejde gennem brug af dagtilbud samt at styrke dagtilbuddenes position som forebyggende instans.

I 2007 så Danmark desuden sin første Dagtilbudslov (Ministeriet for Børn, 2007). Formålet med en særskilt lov var ifølge ministeren at styrke indholdet og kvaliteten af dagtilbuddene (Forbrugeranliggender, 2007).

Finanskrisen og frem

Da finanskrisen ramte i 2008, blev EU-landene endelig enige om at etablere en europæisk kvalifikationsramme for livslang læring (EQF). Året efter blev den danske kvalifikationsramme godkendt af de relevante ministerier.

Samme år lancerede EU Education and Training 2020 (ET 2020), som er et forum for peerrådgivning i policy på uddannelsesområdet, der udveksler erfaringer med bl.a. best practice, evidens, og policyreformer (European Commission, 2018), som bl.a. lavede et nyt benchmark for deltagelsen i ECEC (European Commission, 2011).

I 2010 udkom EU med en plan mod fattigdom og social eksklusion – en del af EU's 2020-strategi (European Commission, 2010). Heri fremhævedes ECEC som afgørende i forhold til at forebygge negativ social arv:

> *Pre-primary education is probably the most crucial factor for breaking the vicious circle of intergenerational transmission of poverty, and it is the investments with the highest returns. Investing in high quality early childhood education and care can support a sure start in life for all* (European Commission, 2010, - Education and youth policies).

Denne henvisning til udbyttet af investeringen i ECEC står uden reference, men refererer sandsynligvis til den kendte Heckmann-kurve, udviklet af økonomen James Heckmann,[9] der fremhæver betydningen af investeringer i højkvalitets-ECEC (OECD, 2009, p. 179). Hermed bliver investeringen i børns dagtilbud til en cost-benefit-analyse. Havde konklusionen på Heckmanns undersøgelser vist, at hvordan børn har det i de tidlige år ikke har den store indflydelse på resten af deres liv, havde det måske været uinteressant for beslutningstagerne at investere i børns velbefindende. Nu bliver der rent faktisk ikke investeret det store i ECEC i gennemsnit i EU i forhold til resten af uddannelsessystemet (Eurostat, 2017) – men det er interessant, at det har EU og OECD's bevågenhed *også* pga. økonomi og ikke kun etik.

I starten af 2011 så vi i EU en voldsom opgradering af den vægt, der blev lagt på ECEC. Nu var det ikke længere en sidebemærkning i dokumenter og udtalelser, der ellers handlede mere om økonomi og resten af uddannelsessystemet, men derimod en markant udmelding udelukkende med fokus på ECEC, og hvor betydningsfuld den tidlige barndom er med hensyn til udbyttet af investeringen heri. Således skrev de følgende:

> *Europe's future will be based on smart, sustainable and inclusive growth. (…) In this context, Early Childhood Education and Care (ECEC) is the essential foundation for successful lifelong learning, social integration, personal development and later employability. Complementing the central role of the family, ECEC has a profound and long-lasting impact which measures taken at a later stage cannot achieve. Children's earliest experiences form the basis for all subsequent learning. If solid foundations are laid in the early years, later learning is more effective and is more likely to continue life-long, lessening the risk of early school leaving, increasing the equity of educational outcomes and reducing the costs for society in terms of lost talent and of public spending on social, health and even justice systems* (European Commission, 2011, Introduction).

Det er med andre ord ikke så lidt, ECEC kan bidrage med: lykkes det at skabe et '*solidt fundament*' i de tidlige år hos barnet, vil der være mindre risiko for, at barnet som voksen vil udgøre en udgift for samfundet. Således bliver det også essentielt, at barnet kommer afsted i ECEC, hvor der er professionelle voksne – forældre anses dermed ikke for at

[9] Nobelpristager og økonom James Heckmann lægger navn til en kurve, som viser sammenhængen mellem investeringer i human kapital og afkastet på dem. Den viser, at jo senere man sætter ind med tiltag over for folk, des lavere bliver afkastet. Det kan med andre ord bedst betale sig med en tidlig indsats – at investere i de 0-3-årige giver et bedre afkast end at investere i de samme mennesker som fx voksne (Kristensen et al., 2015, pp. 75-77).

kunne give deres børn alt det, de har brug for. Deraf må følge, at det anses for risikabelt for forældre at have barnet i deres varetægt hele tiden. Stimuleres barnet ikke optimalt, går der jo potentiale tabt, hvilket udgør en risiko for samfundet. Der er derfor behov for en statslig styring af barnets læring og udvikling via ECEC. Der ligger dermed den implicitte antagelse, at ECEC netop *kan* stimulere barnet optimalt.

Selvom der var særlig fokus på de socialt udsattes gavn af ECEC (ibid., 2.1 Universal and inclusive ECEC), blev det pointeret, at der er fordele for alle børn ved at deltage:

> *The benefits of high-quality ECEC are wide-ranging: social, economic and educational. (…) There is clear evidence that participation in high quality ECEC leads to significantly better attainment in international tests on basic skills, such as PISA and PIRLS, equivalent to between one and two school years of progress* (European Commission, 2011, Introduction).

Med udsigten til at opnå testresultater, der svarer til et år eller tos ekstra skolegang, ved at deltage i ECEC, begynder det at kræve gode argumenter at undlade at lade sit barn deltage.

Læringsdiskursen har samlet yderligere kræfter gennem de seneste års udvikling her i Danmark. I slutningen af 2015 oprettede Minister for Børn, Undervisning og Ligestilling, Ellen Trane Nørby, Kvalitetsforum for Dagtilbud (KD), som foreløbig har haft reformen af læreplanerne på dagordenen (Ministeriet for Børn, 2015; Undervisningsministeriet, 2016). Der blev nedsat en Mastergruppe for en styrket pædagogisk læreplan (Ministeriet for Børn, 2016) og derefter en række arbejdsgrupper, som skulle udarbejde konkrete forslag til centralt fastsatte, brede læringsmål for hvert læreplanstema. I juni 2017 landede den ny regering aftalen 'Stærke dagtilbud – alle børn skal med i fællesskabet' sammen med Dansk Folkeparti, Socialdemokratiet og De Radikale (B.-o. Socialministeriet, 2017), hvor 'den styrkede pædagogiske læreplan' var central.

Vi har således set, at der skete en voldsom styrkelse både i EU og Danmark i forståelsen af, hvor vigtige dagtilbud er for børn: De er første led i uddannelsessystemet, hvormed det impliceres, at børn hægtes af læringsmæssigt, hvis de ikke deltager i dagtilbud. Dagtilbud betragtes ikke blot som en forebyggende foranstaltning mod negativ social arv, men som en forebyggelse for alle mod ikke at nå sit potentiale. Når det bliver sat op imod pasning af forældre som alternativ, kan dagtilbud i diskursen forstås som en forebyggelse mod forældreskab med de risici mod barnets udvikling, som det uprofessionelle forældreskab indebærer.

Det er vist, at dagtilbud i løbet af det første årti i nye årtusinde i højere og højere grad spiller en rolle i både den europæiske og nationale forståelse af, hvordan vi fremmer væksten og klarer os i den globale konkurrence. Det bliver tydeligt at se, hvordan europæisk policy influerer dansk ditto, men også hvordan danske dagtilbudstraditioner påvirker den anden vej ved, at fx OECD fremhæver dem som forbilledlige, i hvert fald i forhold til at fremme ligestilling og fertilitet (OECD, 2002). På den måde ser vi en intra-aktion mellem danske dagtilbudstraditioner/-normer og europæiske diskurser.

Der kan næppe heller herske tvivl om, at finanskrisen har haft en direkte indvirkning på nedprioriteringen af familiepolitikken, om end den startede allerede i hvert fald i 2007 med nedlæggelsen af Familieministeriet som vist ovenfor.

At OECD faktisk påpegede, at de positive effekter på børnene ved, at mange af dem går i ECEC, er svære at finde evidens for, og at fokus på kvaliteten af ECEC derfor måtte øges (OECD, 2009, p. 176), blev i første omgang tilsyneladende ignoreret herhjemme. Dette kan give anledning til at se på finanskrisen som en legitimering af en allerede eksisterende politisk agenda om at styrke Danmarks konkurrencedygtighed her og nu.

Alt dette er med til at sætte grænser for, hvad og hvordan man kan tænke – også om sig selv som ansvarligt subjekt. Diskursen om, at man bliver hægtet af i den globale konkurrence på arbejdsmarkedet, hvis man ikke deltager på arbejdsmarkedet i så høj grad som muligt, som vi så i afsnit 4.1., intra-agerer med diskursen om dagtilbud som et vigtigt læringsrum, som vi har set her i afsnit 4.2. Denne intra-aktion bidrager til en selvfølgeliggørelse af brugen af dagtilbud. Et ansvarligt subjekt er derfor ikke en, der tænker over dagpasning af en sine børn – der er kun én løsning. I stedet bekymrer man sig om sin tilknytning til og konkurrencedygtighed på arbejdsmarkedet.

4.3. Monitorering, data og evidens

I forbindelse med diskursen om dagtilbuddenes kvaliteter og målet om at få flere til at benytte dem, har der været et stigende behov for dels at måle, i hvor stor udstrækning de bliver brugt, dels at udbrede viden om best practice. Det har ført til et behov for at definere kvalitet i dagtilbud og dermed for viden om, hvad der virker. Det er en hel diskussion for sig, om best practice overhovedet findes inden for pædagogik, som vi ikke skal tage her (se i stedet fx Rømer, Tanggaard, & Brinkmann, 2011). Vi skal i stedet se på den vidensproduktion, der har været, hvor italesættelsen af nødvendighed af kvalitet i institutionerne er blevet svaret med mere monitorering, dataindsamling og evidensbaseret pædagogik.

Som med de andre afsnit medtages langt fra al den dataproduktion, der har været. Der laves snarere nogle nedslagspunkter for at synliggøre udviklingen på området. Da dette er en policyanalyse, inddrages udelukkende undersøgelser, som har været policyinformerende.

Som nævnt, var det faktisk data, der for alvor satte skub i fokusset på dagtilbud, nemlig PISA-undersøgelserne fra OECD. Selv om de handler om grundskolen, var de startskuddet til det danske fokus på forbedring af den humane kapital, der kom ind i skolerne. Dette førte til en logik om dagtilbud som læringsarena og ikke blot et pasningstilbud.

Vi har også set, at indførelsen af læreplaner i 2004 (lovforslag i 2003) lå påfaldende tæt på OECD's anbefaling til Danmark om benchmarking for dagtilbud (OECD, 2002; Socialministeriet, 2003b). Disse læreplaner skulle dog blot godkendes af kommunalbestyrelsen og forældrebestyrelsen, og var ikke noget, staten som sådan holdt tilsyn med.

I 2007 oprettede OECD som sagt ECEC-netværket, som efterhånden kom til at beskæftige sig med en række områder inden for ECEC:

> *child development and early learning, curriculum and pedagogy, staff education and training, governance of ECEC and standard setting, financing mechanisms, research on ECEC, data collection, monitoring quality, evaluation and assessment, equity in ECEC, evidence-based policy and longitudinal studies of ECEC programmes* (OECD, 2018a).

Derved kom de til at undersøge og sammenligne landenes praksisser og spillede/spiller således en rolle i OMC i EU.

I 2009 fastsatte EU som sagt et nyt benchmark for deltagelse i dagtilbud (European Commission, 2011). Det er værd at bemærke, at der i skrivelsen fra EU indledes med, at hvert EU-land er ansvarligt for sit eget uddannelsessystem, og at de dermed refererer til subsidiaritetsprincippet. Imidlertid skriver de længere nede, at de udgiver rapporter om, hvor hvert land er i forhold til at nå de fastsatte benchmarks (OMC). Der er dermed en klar forventning om, at landene arbejder hen imod dem. En af pointerne fra Brøggers forskning på EU's styring af det videregående uddannelsessystem i Europa er da også, at ikke bare blander EU sig på forholdsvis udemokratisk og måske uretmæssig vis i uddannelse, jf. subsidiaritetsprincippet, men de fastsatte benchmarks og monitoreringsteknikker får også deres egen agens, idet de skaber en motivation hos medlemslandene til at klare sig godt i forhold til de fastsatte benchmarks og i forhold til andre lande (Brøgger, 2014, 2016a, 2016b). På dagtilbudsområdet kunne det se ud til, at styringen bevæger sig i samme retning, om end det går noget langsommere med implementeringen hos de fleste medlemslande. Dette kan skyldes de store kulturelle forskelle i måden at betragte pasning af småbørn på, hvor ikke alle lande måske kan overbevises om, at ECEC er det bedste for både barn og kvinde (Boje & Ejrnæs, 2013; Ejrnæs & Boje, 2015).

I 2012 udkom fra OECD Starting Strong III – A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care (OECD, 2012a), som fokuserede på kvalitet i ECEC med en pointe om, at dårlig kvalitet i ECEC faktisk kan have langsigtede, negative konsekvenser for barnet. Hertil har OECD udviklet et website med fem '*action areas*', som de har udpeget som væsentlige for at styrke kvaliteten i ECEC. Man kan klikke på hvert 'area' og få eksempler på, hvad andre lande gør på området (OECD, 2012b). I tillæg hertil kan man finde et refleksionsark til hvert område, hvorpå man som land kan krydse af og se, hvor der er plads til forbedringer i ens eget ECEC-system (OECD, 2012c). Dette er om noget en såkaldt blød governance-teknologi, som på linje med sammenligninger og benchmarks i OMC indgyder til at tænke om ECEC på bestemte måder og selvrefleksion over, om man som beslutningstager nu styrer på den måde, OECD har 'viden' om, er den rigtige. Frem for hård governing med lovgivning og sanktionering, styrer OECD via evidensbaseret 'viden' til selvstyring på statsniveau.

I 2014 udkom en arbejdsgruppe i EU for ECEC med et '*Proposal for key principals of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care*' (Working Group, 2014),

som bl.a. er udarbejdet på baggrund af materiale fra OECD, og som en del af det efterfølgende arbejde og beslutninger på området i EU kom til at basere sig på. Fokus i denne 'Proposal' ligger på bl.a. uddannelse af personale, curriculum, monitorering og evaluering samt en forpligtelse til at arbejde målrettet med policy, som giver alle adgang til ECEC. Dette kan fungere som et eksempel på, hvor tæt samarbejde der er mellem EU som politisk organisation og OECD som økonomisk organisation. Det er måske ikke så mærkeligt endda, at EU taler ind i en diskurs om, at dagtilbud både kan løse økonomiske, arbejdsudbudsproblemer nu og her *og* den langsigtede, globale konkurrence om kvaliteten af human kapital.

Danmark producerede også sine egne data, fx med 'Task Force for Fremtidens Dagtilbud' i 2011 (Egelund et al., 2012) og Rådet for Børns Læring (Rådet), som blev oprettet i 2014 og har rådgivende funktion for ministeren om både dagtilbud og skole (Rådet for Børns Læring, 2016). Rådet har bl.a. udgivet en rapport om især nødvendigheden af at få en systematisk viden om, hvad der foregår i de danske dagtilbud for at kunne højne kvaliteten (F. f. Rådet for Børns Læring, 2016). Rådet har i øvrigt ikke været aktivt siden 2017, hvor det sidste beskikkede formandskab udløb.

Fra OECD kom i 2017 Starting Strong V (OECD, 2017b) med fokus på overgange mellem dagtilbud og skole. Rapporten indeholder bl.a. undersøgelser af, hvor langt medlemslandene er i forhold til at implementere god praksis på området, foruden seks anbefalinger til policy. OECD udkom desuden med en rapport i 2017 (OECD, 2017a) med statistiske data om ECEC-området for medlemslandene – især grafer og tabeller, hvormed landene kan sammenlignes. Der var bl.a. henvist til en PISA-undersøgelse, som kunne påvise en sammenhæng mellem antal år i dagtilbud og PISA-score som 15-årig (ibid., p. 32). De monitorerings- og tilskyndelsesteknikker, som Brøgger (Brøgger, 2016a, 2016b) pegede på i forbindelse med reformerne på videregående uddannelse, ser ud til efterhånden at være i fuld brug på førskoleområdet.

Således har vi set på, hvordan kvalitetsspørgsmålet i policy er blevet repræsenteret som et problem med manglende benchmarking, data, monitorering og viden om, hvad der virker. På trods af, at der tydeligvis er et stort fokus på kvalitet for at fremme skoleparatheden, er det alligevel bemærkelsesværdigt, at OECD's pointe om de negative konsekvenser ved manglende kvalitet som pointeret i afsnit 4.2. ikke er blevet indlejret i policydiskursen – og det på trods af OECD's store rolle i at forme den hegemoniske diskurs. Det kan tages som et tegn på agens fra beslutningstagerne, hvor de simpelthen udvælger, hvad de har lyst til at tale om – altså en form for manipulation. Det kan også tages som et tegn på, at disse udsagn simpelthen ikke gav mening til den hegemoniske diskurs om, at børn skal i dagtilbud, for at der kan være hånd i hanke med produktionen af de humane ressourcer – for hvis alternativet er, at børn passes uden for statens regi pga. manglende kvalitet i dagtilbuddene, hvordan skal staten så vide, om vi kan konkurrere på viden i fremtiden? Udsagnene harmonerede dermed heller ikke med logikker om at øge arbejdsudbuddet ved at oprette dagtilbudspladser.

Derimod har kvalitetsopmærksomheden med udbredelse af best practice sandsynligvis bidraget til en forståelse af de pædagogiske medarbejdere som nogen med

en særlig, evidensbaseret opdragelsesekspertise, som hverken børn eller forældre bør være foruden.

4.4. Forældreansvar

I dette afsnit ses der på, hvordan forældreansvar italesættes enten implicit eller eksplicit i policy siden 00'erne. Dette for bl.a. at vise det paradoksale i, at det italesættes som, at der ikke kan være nogen tvivl om, at børn skal i dagtilbud, for dér er professionelle voksne til at tage sig af børnenes læring og udvikling, som vi har set ovenfor; samtidig med at forældre tildeles det fulde ansvar for opdragelsen af deres børn. Jeg har ikke fundet nogen steder, hvor opdragelse bliver defineret i policy – selv i forbindelse med 'Opdragelsesdebatten' (B.-o. Socialministeriet, 2018b) er begrebet ikke blevet defineret, hverken fra ministeriets side eller VIVE's "Kortlægning af viden om opdragelse" (Dahl & Ottosen, 2018). Men ifølge Den Danske Ordbog er opdragelse

> *"**udvikling** af (især) børns personlighed gennem tilsigtet el. utilsigtet videregivelse af **viden**, adfærds- og værdinormer m.m.", "videregivelse af elementær **viden og grundlæggende færdigheder** inden for et område af samfundslivet, et bestemt miljø, et fag e.l."* og *"viden om hvordan man skal opføre sig"* ("Den Danske Ordbog,", min fremhævning).

Det kan være svært at se en klar adskillelse mellem 'opdragelse', 'udvikling' og 'læring' – ikke mindst ser udvikling og læring til at være indeholdt i opdragelse. Ikke desto mindre skal vi se, at forældre får det primære ansvar for noget, der tilsyneladende primært skal foregå uden forældrenes tilstedevær, dvs. i institutionerne.

Som vi så i kapitel 3, så vi i 1990'erne en diskurs om ansvar for eget (familie- og arbejds-)liv. I det nye årtusinde ser vi i policy en styrkelse af forældreansvaret.

I regeringsgrundlaget fra 2005 var der er et afsnit om '*En god start til alle børn*' med et underafsnit om forældreansvar, hvori det blev foreslået at lave forældreprogrammer til forældre "*der har behov for hjælp til at understøtte deres børns udvikling*" (Regeringen, 2005c). Der ses dermed en dansk udgave af, hvad Lee et al. betegner 'politiseringen af forældre-barn-forholdet' (Lee et al., 2014). I 2006 trådte derfor en lovændring i kraft, som kunne sanktionere forældre, der ikke mentes at varetage deres opdragelsesopgave ordentligt og heller ikke deltog i det pålæg, der blev givet – som fx kunne være at deltage i et forældreprogram (B.-o. Socialministeriet, 2006).

Der blev dermed taget drastiske midler i brug for at indgyde til påtagelsen af forældreansvar, og i det hele taget blev problemet med negativ social arv i høj grad lagt over på individet. Der er her et meget eksplicit eksempel på det, Foucault kalder 'dividing practices' (Foucault, 1982), hvor der i regeringsgrundlaget direkte står:

> *Regeringen ønsker i stærkere omfang at markere samfundets afstandtagen til forældre, der mangler viljen til at leve op til deres forældreansvar, f.eks. ved børnenes omfattende udeblivelse fra skolegangen, eller forældrenes manglende*

> *indsats i forhold til at undgå børnenes gentagne kriminalitet* (Regeringen, 2005c, p. 31).

Ved at regeringen tydeligt siger, hvad de *ikke* vil have, sender de et klart signal om, hvad de gerne vil have, og de går endda direkte ind og giver eksempler på ansvarligt forældreadfærd. Ovenstående kan forstås som en kombination af hård og blød governance, hvor den hårde repræsenteres ved lovgivning og sanktioner, og den bløde mere handler om at indgyde til en bestemt form for tankegang eller mentalitet omkring forældreansvar.

Fra OECD udkom i 2006 Starting Strong II med policyanbefalinger på ti forskellige områder inden for ECEC. I den bemærkedes det, at forældre burde hjælpes i at understøtte børnenes udvikling:

> *Families play a central nurturing and educational role in their children's lives, particularly in the early childhood period. They should be assisted by early childhood centres and staff to support their children's development and learning. The continuity of children's experience across environments is greatly enhanced when parents and staff members exchange information regularly and adopt consistent approaches to socialisation, daily routines, child development and learning*. (OECD, 2006, p. 17).

Her sker en direkte kobling mellem barnets udvikling og læring og daginstitutionens særlige kompetence til at understøtte det. Forældre – og ikke længere kun de ressourcesvage – ses som nogle, der ikke kan understøtte barnets læring og udvikling tilstrækkeligt, for de skal vejledes af de professionelle i institutionerne.

Dette behov for ekspertvejledning i opdragelsen af børn ses i Danmark. Dannesboe et al. (2018) viser, hvordan der her i landet netop lægges vægt på forældres understøttelse af, hvad der foregår i dagtilbuddet, bl.a. ved videreføre institutionens opdragelsesformer derhjemme, hvorved der opstår et asymmetrisk magtforhold mellem pædagogerne og forældrene, men hvor forældrene stadig har det fulde ansvar for, om opdragelsen giver det ønskede resultat hos barnet.

Dette rejser naturligvis en del spørgsmål, hvoraf et af dem er, om børnene tilhører staten. Det synes at må være konsekvensen af, at statens repræsentanter – dagtilbuddene og pædagogerne – kan disciplinere forældrene til at bruge de opdragelsesformer, statens repræsentanter finder bedst. Der står vel at mærke i ovenstående citat fra OECD, at institutioner og forældre skal samarbejde og tilnærme sig hinanden – i et praktisk perspektiv synes det åbenlyst, at der kun kan blive tilpasning én vej, idet en institution naturligvis ikke på én gang kan rette ind efter alle de forskellige forældres opdragelsesformer. Således bliver samarbejdet mellem hjem og institution hurtigt en disciplinering af forældrene i tråd med Dannesboe et al.'s (2018) fund.

Som en form for understregning af forældreansvaret for børns opførsel i dagtilbud og skole, lancerede Børne- og Socialministeren i starten af 2018 'Opdragelsesdebatten' – en debat med et panel af såkaldte meningsdannere og eksperter, en kampagneside på Facebook, og tre undersøgelser af opdragelse (B.-o. Socialministeriet, 2018b). Debatten

har været kritiseret for netop at lægge ansvaret for "*dagtilbud, skole og familiers pressede hverdag over på forældrene*" (Mercado, 2018), og Mercado tager til 'genmæle' ved bl.a. at skrive:

> *Det arbejde skal vi da, som forældre, understøtte ved at opdrage vores børn til at blive empatiske, vedholdende og parate til at starte i skolen og indgå i fællesskaber allerede i dagtilbuddene på en måde, så personale i skolen og dagtilbud ikke skal bruge dyrebar tid på basal opdragelse* (ibid.).

Igen peger Mercado altså her på, at dagtilbuddet skal noget andet end opdragelse, som er forældrenes ansvar. Forældre skal opdrage børn til at kunne indgå i fællesskaber i dagtilbuddene. Hvad det er, som dagtilbuddene skal, står uklart (men de har i hvert fald større ekspertise i det end forældrene) – det står til gengæld klart, at dette er et forsøg på governmentality, altså at styre forældre til selvstyring, til at have en mentalitet eller logik, som er i tråd med statens. For hvem vil fremstå som en, der ikke kan finde ud af at opdrage sit barn?

Der kan argumenteres for, at det efterlader forældrene i en noget paradoksal situation at med den største selvfølgelighed at skulle aflevere sine børn i en institution de fleste af børnenes vågne timer og samtidig have ansvaret for at opdrage dem.

En anden form for ansvar, der med den seneste dagtilbudsaftale (B.-o. Socialministeriet, 2017) lægges over på forældrene, er et ansvar for kvaliteten af den institution, éns barn går på. Dette skal udmøntes gennem oprettelsen af 'Informationsportalen' (p. 5), som samler sammenlignelige data om dagtilbuddene på tværs af kommunerne, og som er linket direkte op på pladsansøgningssystemet. Sammen med en ny regel om, at forældre ikke ryger af ventelisten til en institution, når de har sagt ja til ét sted, bliver det nu svært for dem at brokke sig over deres barns dagtilbud – for de har alle informationer tilgængelige, og de kan bare søge plads et andet sted.[10] Med andre ord lægges på én gang ansvaret for dagtilbuddenes kvalitet over på forældrene, samtidig med at der indgydes til selvstyring i institutionerne (fordi de nu er i eksplicit konkurrence med andre). Dette kan ses som en fortsættelse af den tendens, der også sås fra 1990'erne med mantraet om frit valg til familierne og dermed øget ansvarliggørelse af den enkelte. Dette kan problematiseres i forhold til, at der så undlades at tage stilling til de strukturelle rammer, som den enkelte ikke har indflydelse på – fx må der være nogen, der har et ansvar for, at *alle* institutioner er af en kvalitet, som man kan være bekendt.

I samme aftale er der et afsnit om, at alle børn skal have ferie fra dagtilbuddet, fordi ikke alle børn får det, og fordi "*børn kan blive stressede og påvirkede af megen larm,*

[10] Det er naturligvis værd at bemærke, at ansvaret for den generelle kvalitet af dagtilbud ikke alene lægges over på forældrene. Med informationsportalen vil konkurrencen med klassisk NPM-stil skærpes mellem både dagtilbud og kommuner, hvorved både dagtilbudsledere og kommuner vil tage ansvar for at klare sig bedre på de parametre, der sammenlignes på, for at sikre sig 'kunder i butikken' – dvs. børn i institutionen, så job kan beholdes, og børnefamilier i kommunen, så skatteindtægterne kan sikres. Planen om at oprette informationsportalen harmonerer dermed perfekt med en anbefaling fra EU, som kom et par uger inden, aftalen blev landet, om at styrke konkurrencen i socialsektoren (*domestically oriented sector*) (Council of the European Union, 2017).

samt at børn har behov for ro og nærvær samt miljøskift på lige fod med voksne" (p. 9). Dette er dels interessant, fordi det er en italesættelse af, at dagtilbud er præget af megen larm og ikke i høj nok grad kan tilbyde børnene ro og nærvær; dels fordi der lægges op til, at personalet i dagtilbuddet skal have en vejledende rolle over for forældre i forhold til, hvordan børn kan få et afbræk fra dagtilbuddet. Igen får det pædagogiske personale en rolle som eksperterne, der skal vejlede forældrene/ikke-eksperterne, og dagtilbuddet som en risiko i sig selv med larmen, uroen og den manglende nærvær bliver fuldstændig ignoreret.

Forældrene får på én gang ansvaret for en række ting, der i nogle tilfælde kan synes paradoksale: 1) at børnene er opdragede på forhånd, inden de kommer til institutionen, 2) at børnene går i en god institution, 3) at børnene ikke er der for meget (at de får ferie), og 4) at benytte alle de nye pasningstilbud (se mere i afsnit 4.5.), der tilbydes med aftalen, så de selv kan passe et arbejde.

4.5. Work-life balance

På trods af ovennævnte styrkede fokus gennem tiden på, hvad man nok kan kalde diskursen om nødvendigheden af at bruge dagtilbud, så har der faktisk i det nye årtusinde været diskurser om familiepolitik forstået som politik rettet mod at gøre det lettere for familierne at være sammen (i modsætning til at gøre det lettere at gå på arbejde). I dette afsnit skal der ses nærmere på policys italesættelse af 'work-life balance'.

I Danmark i 2001, blev en ny, borgerlig regering indsat under Anders Fogh Rasmussen. I regeringsgrundlaget var der et helt afsnit om "*Frihed til børnefamilierne*" (Regeringen, 2001), som omhandlede bedre balance mellem arbejdsliv og familieliv gennem eksempelvis mere og fleksibel barselsorlov og bedre mulighed for at arbejde på deltid. Muligheden for, at kommunerne kan tilbyde en økonomisk støtte for at gå hjemme efter barsels- og forældreorloven, blev også indført med dem i 2002 (Socialministeriet, 2002). På dette område gik regeringen således helt sine egne veje i forhold til EU og OECD's agendaer. Det skulle dog vise sig at være kortvarigt.

EU og OECD talte godt nok om bedre balance mellem arbejds- og familieliv, men det pegede mere i retning af, at der skulle være bedre muligheder for kvinder for at komme ud på arbejdsmarkedet.

Danmark begyndte efter den nedslående PISA-undersøgelse og EU og OECD's pointe om dagtilbud som skoleforberedende at tale med ind i dén diskurs. Der var imidlertid også et tiltag, der pegede i en helt anden retning, nemlig oprettelsen af Familie- og Arbejdslivskommissionen i 2005. I den understregedes den enkelte families ansvar for at skabe balance i eget liv, men ellers var kommissoriet en erkendelse af, at strukturelle rammer har stor indflydelse på denne balance (Familie- og Arbejdslivskommissionen, 2007, p. 110). Kommissionen skulle komme med forbedringsforslag til disse strukturelle rammer – dog uden at være i strid med Globaliseringsrådets mål om at sikre et tilstrækkeligt arbejdsudbud (ibid., p. 12). Dette kan ses som fortsættelsen på den tankegang om familieliv, som sås i regeringsgrundlaget fra 2001, hvis ideer dog ikke havde været særlig høje på prioriteringslisten endnu. Her i 2018 kan det konstateres, at det

heller ikke har været højt på prioriteringslisten at gennemføre Familie- og Arbejdslivskommissionens forslag. Af de 31 forslag er mindre end en håndfuld blevet vedtaget politisk. Det viser også, at der på dette tidspunkt stadig var plads til forskellige, konkurrerende diskurser om familie- og dagtilbudsområdet.

Efter 2007, hvor Familie- og Arbejdslivskommissionens rapport udkom, er det ikke lykkedes mig at finde policy fra Danmark, der taler om familiepolitik og balance i familielivet – ikke før 2017, hvor det tilsyneladende kom på dagsordenen igen. Det skal vi se på nedenfor.

Vi starter dog i EU i 2015, hvor EU stadig havde fokus på at øge arbejdsudbuddet, idet en stor andel af kvinder i EU ikke er (ret meget) på arbejdsmarkedet. I en beslutning af 5. oktober blev der talt om, at ligestilling og work-life balance for kvinder skal forbedres især ved at skabe dagtilbudspladser (Council of the European Union, 2015). Det er interessant, at work-life balance problematiseres på EU-plan ved, at kvinder ikke kan komme til at deltage så meget på arbejdsmarkedet, som de ønsker – i Danmark problematiseres work-life balance ofte ved, at der ikke er nok tid til familielivet (se fx Buch-Larsen, 2015; Familie- og Arbejdslivskommissionen, 2007; Lehn, 2018; Lumholt, 2015; Ostrynski, 2015b). Denne danske problematisering af work-life balance var dog ikke noget, der blev taget synderligt alvorligt af beslutningstagerne i 2015, i hvert fald ikke hvad angår familiernes ønske om mere tid sammen (Ostrynski, 2015a). Derimod blev der brugt kræfter på at lette familiernes arbejdsopgaver derhjemme ved fx at genindføre boligjobordningen (Finansministeriet, 2015) og lette skatten med en klassisk liberal argumentation om, at familierne så kan købe sig til de ydelser, de har brug for. Væk var dermed planerne anno 2001 om '*Frihed til børnefamilierne*' samt mange af anbefalingerne fra Familie- og Arbejdslivskommissionen.

I 2017 skete der til gengæld noget. I den omtalte aftale 'Stærke dagtilbud' (B.-o. Socialministeriet, 2017) var der nemlig andre elementer end 'Den styrkede læreplan'. Det mest opsigtsvækkende ved aftalen i denne sammenhæng er, at aftalen indeholder noget, der måske er et forsøg på at skabe en familiepolitik. Dette kommer jeg til at gå lidt i dybden med her, fordi dette policydokument er essentielt i forhold til at forstå, om der er sket så stor en transformation af diskurserne, at forældre tilbydes andre ansvarlige subjektpositioner end dem, der går på arbejde så meget som muligt og afleverer sit barn i dagtilbud for at sikre barnets læring og udvikling. Hele den første del af aftalen (der er tre dele) omhandler det, de kalder *'Øget fleksibilitet og frit valg til børnefamilier*' (ibid., pp. 3-6) og indledes med følgende:

> *Familien er kernen i de fleste børns liv. Familier er meget forskellige og har forskellige behov og ønsker bl.a. i forhold til, hvordan familie- og arbejdsliv bedst kan hænge sammen.*
> *Derfor vil aftaleparterne forbedre fleksibiliteten for børnefamilierne, så de får mere frit valg, kan vælge at bruge mere tid sammen og kan opnå en bedre balance mellem familie- og arbejdsliv. Samtidig skal det være tydeligere for børnefamilierne, hvilke tilbud de kan vælge imellem, og hvad tilbuddene indeholder* (ibid., p. 3).

Ovenstående kan læses som, at familierne i klassisk konservativ ånd skal have mulighed for at bruge mere tid sammen, og der skal være mere frit valg i forhold til, hvordan man vil indrette sit familie- og arbejdsliv. Kigger man aftalen efter i sømmene, tegner der sig dog et billede af, at fleksibiliteten kun går én vej – nemlig i forhold til at gøre det lettere at arbejde uden familieforpligtelsesmæssige forstyrrelser. For at skabe fleksibilitet for familierne aftaltes følgende fire tiltag:

1) Et kombinationstilbud til familier med skæve arbejdstider – det indeholder muligheden for at kombinere en deltidsplads i institutionen med tilskud til ansættelse af en privat børnepasser til pasning i den arbejdstid, der ligger uden for institutionens åbningstider (p. 3). Dette tiltag giver således ikke familierne mulighed for at være mere sammen, men derimod mulighed for bedre at kunne passe sit job.

2) Styrket mulighed for at få plads i det dagtilbud, man ønsker. Man skal kunne blive stående på venteliste til en ønsket institution, selv om man har fået plads et andet sted (p. 4). Dette giver selvfølgelig mere frit valg blandt institutioner (og dermed ansvar for, hvordan kvaliteten er af det dagtilbud, man har valgt), men ikke til at indrette sit arbejds- og familieliv som man ønsker. Det giver ikke nødvendigvis familierne mere tid sammen, medmindre de kan spare lidt transporttid pga. dagtilbuddets placering.

3) Ret til at vælge at nøjes med en deltidsplads på 30 timer ugentligt i dagtilbuddet til ældre søskende, imens forældrene er på barsel med den yngste mod nedsat forældrebetaling (p. 4). Heller ikke her øges forældrenes mulighed for at være mere sammen med deres børn, da forældrene i forvejen altid har haft mulighed for at hente deres børn i dagtilbuddet, når de ville. I aftalen bemærkes det i øvrigt, at deltidspladsen kun er sat ned til 30 timer ugentligt af hensyn til "*børnenes mulighed for at deltage i de pædagogiske aktiviteter og indgå i børnefællesskabet samt personalets mulighed for at tilrettelægge det pædagogiske arbejde meningsfuldt for hele børnefællesskabet*" (p. 4). Dette kan ses som, at indgåelsen i et dagtilbuds hverdag ses som afgørende for barnets trivsel, udvikling eller læring – hvilket også bekræftes i indledningen, hvor der står, at det skal sikres, at "***alle** børn får en tryg og lærerig hverdag i dagtilbud*" (p. 2, min fremhævning) samt af titlen "***alle** børn skal med i fællesskabet*" (titlen, min fremhævning), hvilket kan tolkes som, at aftaleparterne har som mål, at alle børn skal gå i dagtilbud. Der skal ydermere laves en kampagne om, "*hvorfor det kan være godt at være i dagtilbud*" (p. 5). Der gives således heller ikke mulighed for, at barnet fx kan tages helt ud af dagtilbuddet, imens forældrene er på barsel (hvorved barnet ikke ville forstyrre pædagogernes tilrettelæggelse af arbejdet), og så være garanteret en plads igen efter barslen. Der hersker altså stadig en selvfølgelighed af, at børn skal gå i dagtilbud.

4) Øget fleksibilitet i ordningen med tilskud til pasning af egne børn (pp. 4- 5). Denne del omhandler den eksisterende ordning, hvor kommunerne har mulighed for at give forældre tilskud i op til ét år til pasning af deres eget barn efter barsels- og forældreorlovens ophør. Der er ca. 40 kommuner, der pt. har valgt at tilbyde den ordning til forældre (SAMFO, 2018). Tiltaget i 'Stærke dagtilbud' handler om, at tilskudsperioden skal kunne deles i to samt kunne deles mellem forældrene, så begge forældrene har mulighed for at bruge ordningen. Dette fremmer muligvis familiernes mulighed for at være mere sammen, da det kan være, at flere forældre måske tør søge arbejdspladsen om orlov, fordi perioden kan opdeles. Justeringen af ordningen kan dog også tænkes at have til hensigt at fremme ligestillingen, nu hvor forældre kan deles om orloven, og fleksibiliteten over for arbejdspladsen (siden ordningen kan deles i to – så mister man ikke hele resten af tilskudsperioden ved at sige ja undervejs til en arbejdsopgave).

Således er der ingen af disse fire tiltag, der for alvor fremmer familiernes muligheder for at være mere sammen. I forhold til frit valg og fleksibilitet ses primært, at de frie valg begrænses til at vælge *imellem* dagtilbud, og at fleksibiliteten først og fremmest er til gavn for arbejdslivet.

Store dele af aftalens indhold er blevet til lovgivning, som er trådt i kraft pr. 1/7-18.

Der skal her argumenteres for, at imens den danske aftale fra 2017 giver udtryk for at tage sig af de familiepolitiske problematikker, der ofte bliver repræsenteret i medierne, forsøger den at løse den work-life balance-problematik, som repræsenteres i af EU, som fokuserer på forældres muligheder for at deltage på arbejdsmarkedet. Det kan se ud til, at 'familiepolitik' hele tiden er underlagt en konkurrencestatslig logik, som meget tydeligt sætter grænser for, hvad der er meningsfuld policy.

4.6. Ret til dagtilbud

Vi har nu set, at der hele tiden sker en udvikling på området. EU er gået fra primært at have fokus på tilgængeligheden af ECEC for at øge arbejdsudbuddet blandt europæiske kvinder til også at have fokus på, hvad ECEC kan tilbyde børnene i form af især et bedre udgangspunkt i forhold til skolegangen – og dermed hvad ECEC kan bidrage med i forhold til at øge kvaliteten af fremtidens humane kapital, som skal sikre den europæiske velstand. I slutningen af 2017 tog EU skridtet videre og vedtog 'The European Pillar of Social Rights', hvormed børn har *ret* til økonomisk overkommelig ECEC af høj kvalitet (Commission, 2018a; 2018b, pkt. 11). Denne erklæring efterlader nogle spørgsmål – betyder det fx, at det ses som et overgreb, hvis børn *ikke* kommer i ECEC? Gælder dette kun børn over fire år, som er den aldersgruppe, EU senest har sat mål for skal i dagtilbud, eller gælder det alle børn, så snart de bliver født? Betyder erklæringen, at de har ret til at få ECEC tilbudt, eller *skal* de afsted? Punktet om retten til ECEC indeholder to dele, hvor anden del handler om, at udsatte børn har ret til foranstaltninger rettet specifikt mod at give dem chancelighed. Disse to ting – retten til ECEC og udsatte børns ret til særlige foranstaltninger – ser regeringen ud til at have taget ret alvorligt herhjemme, idet de med

lanceringen af det såkaldte ghettoudspil (Regeringen, 2018a) har indgået en aftale med Socialdemokraterne og DF om et 'obligatorisk læringstilbud' til børn fra udsatte boligområder (B.-o. Socialministeriet, 2018a). Det indbefatter, at børn, der er fyldt et år og ikke går i dagtilbud, *skal* i dagtilbud 25 timer om ugen, hvis forældrene ikke vil miste deres børnecheck. Børnene kan godt blive fritaget fra tilbuddet, hvis kommunen på baggrund af en individuel vurdering vurderer familien til ikke at have et behov (dvs. hvis familien både er velfungerende og taler dansk) (p. 2). Det er således ikke alle socialt udsatte børn, der skal tvinges i dagtilbud – kun dem, der bor de steder, der defineres som udsatte boligområder – så måske er der alligevel noget andet på spil end målet om chancelighed til udsatte børn.

Hvis vi igen bruger Foucaults begreb om 'dividing practices', kan man se regeringens 'obligatoriske læringstilbud' til ghettobørn som et klart signal til resten af samfundet om, at dagtilbuddene er at forbinde med danske værdier (p. 2), og at du med andre ord måske ikke hører til, hvis du ikke bruger dagtilbud. Dermed kan det også ses som en kraftig opfordring til socialt udsatte familier med en anden geografisk placering end en ghetto til at sende deres børn i dagtilbud, men det sender også et signal til majoriteten om, hvad der forventes – om hvad der er normalt. EU's erklæring om børns 'ret' til dagtilbud komplimenterer dette, idet det – som med det socialt udsatte børn – er *synd* for børnene, hvis de ikke er i dagtilbud.

Fra EU's side er der dog et punkt i The European Pillar of Social Rights, der trækker lidt i en anden retning i forhold til dagtilbud, nemlig punkt 9 om work-life balance:

> *Parents and people with caring responsibilities have the right to suitable leave, flexible working arrangements and access to care services. Women and men shall have equal access to special leaves of absence in order to fulfil their caring responsibilities and be encouraged to use them in a balanced way* (Commission, 2018b, pkt. 9).

Punktet strider selvfølgelig ikke imod intentionen i punkt 11 om, at alle børn skal i dagtilbud, men den advokerer alligevel for, at alting ikke skal handle om arbejde – at der er nogle omsorgsopgaver, som skal varetages af forældre, som derfor har brug for fx et fleksibelt arbejdsliv for at kunne varetage disse. Dette punkt er bl.a. blevet til på baggrund af en kommunikation fra Komissionen tidligere på året, som omhandlede vigtigheden af policy rettet mod work-life balance i forhold til at sikre kvinders ligestilling med mænd på arbejdsmarkedet samt et større arbejdsudbud fra kvinder med de fordele, det kan give (Commission, 2017). Denne kommunikation fokuserede ikke udelukkende på tilgængeligheden og kvaliteten af ECEC, men også på, at mænd skulle sikres større mulighed for at deltage i omsorgsarbejdet derhjemme (hvad de selv efterspørger), samt at det skulle blive lettere at få fleksible arbejdsforhold samt at gå op og ned i arbejdstid for at få et tilfredsstillende familieliv. Det bliver spændende, om denne diskurs også vil blive indarbejdet i den danske politik på et tidspunkt. Lige nu er der som vist med analysen af 'Stærke dagtilbud' primært fokus på at gøre familielivet fleksibelt over for arbejdslivet. Der er dog tegn på forandringer i diskursen, idet 'Stærke dagtilbud' *talte* om balance mellem

familie- og arbejdsliv. Dette viser, at der er sket en forandring i, hvad der er meningsfuldt at sige, om end forandringen er lille og dermed ikke medfører materielle politiske handlinger i form af lovgivning. Måske er der noget at bygge på, jf. Bacchis insisteren på et fokus på "*opportunities for disruption*" i den herskende problemrepræsentation.

EU-kommissionen har senest vedtaget et *'proposal for a Council Recommendation on high quality early childhood education and care systems*' (Commission, 2018c), som indeholder en række anbefalinger til forbedringer af tilgængeligheden og kvaliteten af ECEC i medlemslandene og initiativer til EU's aktive rolle i at assistere landene i at implementere disse forbedringer. Denne anbefaling fra EU baserer sig i høj grad på '*Proposal for key principals of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care*' (Working Group, 2014) og henviser til punkt 11 fra 'The European Pillar of Social Rights'. Så på trods af EU's opmærksomhed på, at familiens omsorgsforpligtelser ikke helt kan overtages af dagtilbud, lader denne opmærksomhed til ikke at være specielt højt på dagordenen. Det, der er i fokus – det, der bruges kræfter på at udvikle – det er udbuddet og tilgængeligheden af dagtilbuddene.

4.7. Diskuterende opsamling

Af dette kapitel kan vi især udlede følgende pointer:

1. Diskursen om dagtilbud er i løbet af 00'erne blevet mere og mere strømlignet mellem EU, OECD og Danmark. De er efterhånden blevet enige om, at dagtilbud er gode, fordi de kan øge det kvindelige arbejdsudbud, øge ligestillingen, og øge uddannelsesniveauet hos den nuværende børnegeneration ved at gøre dem mere skoleparate. Gennem professionel pædagogik øges den humane kapital, som vi skal konkurrere på i fremtiden. Diskursen har således muteret fra at italesætte objektet 'dagtilbud' som et pasningstilbud til at være en udviklings- og læringsarena, hvormed det bliver repræsenteret som problematisk, hvis barnet ikke kommer i dagtilbud. Denne problemrepræsentation hviler på en præmis om, at skoleforberedelse er et godt og vigtigt formål med den tidlige barndom, og således er vi i modsætning til i 1990'erne gået tilbage til have en diskurs om barnets bedste – dog kan man argumentere for, at denne diskurs udelukkende er funderet i, hvad barnet kan blive til som voksen, og ikke hvordan barnet har det her og nu.
   Grumløse (2014, p. 105) peger på, at en diskurs lettere dislokeres, dvs. mister hegemoni, hvis der er begivenheder, som diskursen ikke kan give mening til og forklare. Deraf må følge, at en diskurs lettere får hegemoni, hvis den kan læne sig op ad og give yderligere mening til eksisterende 'sandheder' og fænomener. Det, at policy italesætter, at børn skal afleveres til pasning/udvikling hos professionelle, passer fint ind i problematiseringerne omkring ligestilling, erhvervsfrekvens og vækst. Så det, der er midlet til løsningen af de tre sidstnævnte 'problemer', bliver faktisk et mål i sig selv – pasning af børn af professionelle er nu ikke nødvendigt onde for at imødegå andre problemer, men er derimod et mål, fordi det i sig selv er en god ting. Det medfører naturligvis, at det mest 'ansvarlige' er at sende sine børn i dagtilbud.

2. EU, OECD og skiftende danske regeringer intra-ageret med og bidraget til en løbende produktion og mutation af diskursen ved at drage den videnskab ind i deres argumentation og sandhedsproduktion, som de har *valgt*. Bl.a. Bacchi (2009) og Rose (1991) pointerer, at tal ikke bare er neutrale gengivelser af en objektiv virkelighed, ligesom policy heller ikke er svaret på objektive problemstillinger – snarere konstituerer de den virkelighed eller problemrepræsentation, der er gavnlig for diskursen, og i samme ombæring skaber de grænser for, hvordan der kan tænkes om 'problemet'. Et eksempel er, at når OECD laver tal for, hvor mange børn der går i ECEC og samtidig laver tal for kvinders erhvervsfrekvens, så bliver der en historie om, at arbejde kun er noget, man får løn for, og at hjemmepassede børn hæmmer ligestillingen og væksten – to begreber, der i sig selv er flydende betegnere.
   OECD har især været den drivende producent af den 'viden', der blev og bliver inddraget. EU og Danmark har dog også været medproducerende i diskursen, ikke mindst i forhold til at *vælge* et mål om være førende videnssamfund i verden, samt i forhold til ikke at give opmærksomhed til de forbehold, der har været i OECD's undersøgelser om det gode ved institutioner for børn. Eventuelle problematikker bliver dermed ikke repræsenteret som, *hvorvidt* børn så skal gå i dagtilbud, men *hvordan* dagtilbuddene skal indrettes.
   Grumløse (2014) har som nævnt i kap. 3 en pointe om, at den 'viden', der bliver inddraget i argumentationen for policy, er det, som giver mening til diskursen. I diskursen i dag er der visse former for viden, som ofte er kvantitative, som har legitimitet i modsætning til eksempelvis kvalitative psykologiske undersøgelser og teorier som fx tilknytningsteori.

3. Med denne mutation i diskursen transformerede de subjektpositioner, der var tilgængelige for forældre. Bag repræsentationen af 'problemet' om børn, der ikke kommer i dagtilbud for at lære og udvikle sig, ligger nemlig en præmis om, at dagtilbud kan noget, som hjemmet ikke kan, og at professionel pasning dermed er bedre end uprofessionel pasning. Der er ydermere den præmis, at dette gælder for hele aldersgruppen 0-skolealder. Hvor der i slutningen af 1990'erne var fokus på 'risikoforældre', som blev defineret som de ressourcesvage, kan samvær med alle slags forældre således ses som risikabelt for børns udvikling i dag, hvormed ´den ansvarlige forælder'-subjektet bliver defineret som den, der sender sit barn i daginstitution, hvor de professionelle er, og dermed bliver det svært at vælge dagtilbuddet fra.
   Frem til 1930'erne var fokus for policy kun på de udsatte børn, hvor man blandt andet fjernede børnene fra deres familier for enten at opdrage på dem eller give dem bedre rammer. I dag, hvor alle forældre ses som udgørende en risiko for deres børn (som påpeget af Lee et al., 2014), kan man se policys insisteren på institutionalisering som et forsøg på at fjerne børnene fra forældrene igen.
   Dette spiller godt sammen med selvrealiserende og "bidragende til samfundet"-forældresubjekter, som nu ikke er 'egoistiske', fordi de realiserer sig selv på arbejdsmarkedet – de er bare ansvarlige, fordi de sørger for deres barns udvikling og læring.

Denne subjektposition styrkes af objektificeringen af 'den uansvarlige', 'den skødesløse' eller 'den udanske' forælder i fx ghettopakken i en dividing practice: ved at udpege en uønsket adfærd hos en afgrænset gruppe, som majoriteten dermed ikke ønsker at identificere sig med, disciplinerer man majoriteten til selvstyring i forhold til den ønskede adfærd.
Det er interessant, at policy italesætter pædagoger som udviklings- og læringseksperter, men at forældre italesættes som dem, der har ansvaret for børnenes opdragelse. Ligger der i 'opdragelse' ikke netop understøttelse af læring og udvikling? Hvad er det i så fald, forældrene skal gøre, som institutionen ikke italesættes som bedre til? Man ser her den samtidige de- og refamilisation, som bl.a. Dannesboe et al. peger på (2018).

4. I Danmark var der så sent som i 2005 familiepolitiske strømninger med en diskurs, der italesatte forældres behov for at have mulighed for deltid – i dag italesætter policy nok et behov hos familierne for at tilbringe mere tid sammen, men der kommer ikke politisk handling bag ordene, jf. aftalen 'Stærke dagtilbud' (B.-o. Socialministeriet, 2017). Med WPR-metoden bør man også stille sig selv spørgsmålet, hvad der ikke tales om. Noget af det, der hverken tales om fra EU's eller Danmarks side og ikke er blevet det i minimum et par årtier, er, hvad børnenes behov for familietid er. Det eneste, der tales om vedrørende børns behov, er behovet for socialisering med jævnaldrende og at lære, så de kan klare sig på sigt i den globale konkurrence. *Når* der tales om familiepolitik, handler det mest om logistiske udfordringer for forældrene (fx Commission, 2017; B.-o. Socialministeriet, 2017, p. 3).
Med policy om at arbejde for Livslang Læring, ligestilling, øget arbejdsudbud, vækst og optimering af humane ressourcer, hvor ECEC i stigende grad italesættes fra EU som en væsentlig nøgle til det hele, bliver det meget svært at fastholde ideen om, at familier skal have hjælp til at skrue ned for arbejdstiden og lignende tiltag.
Men i og med, at policy overhovedet italesætter et behov for work-life balance, er der måske transformationsmuligheder i diskursen. Jo flere, der stiller spørgsmålstegn ved selvfølgelighederne i normerne, desto mindre selvfølgeligt bliver det.

Vi har nu set på, hvordan OECD, EU og Danmark i intra-aktion producerer policydiskurser, som giver bestemte subjektmuligheder for forældre. I næste kapitel laver vi 'virkelighedstjekket'. Vi ser på, om diskurserne fra policy rent faktisk influerer på forældres subjektioner i 9 interviews.

5. Subjektpositioner – muligheder og subjektioner

Jeg har i policyanalysen fundet frem til, at der i policy er en fremherskende diskurs om, at dagtilbud er fordelagtige på en række punkter, nemlig i forhold til kvinders erhvervsfrekvens, børns læring/udvikling og ligestilling. I den diskurs er der nogle præmisser, som muliggør bestemte ansvarlige subjektpositioner for forældre. I dette kapitel vil jeg først gennemgå disse mulige subjektpositioner i policy for dernæst at tegne et billede af subjektioner og mulige subjektpositioner hos mine interviewpersoner.

Jeg vil understrege, at det nedenstående skal forstås som en beskrivelse af, hvordan *policy* definerer subjektet, og ikke undertegnedes personlige holdning til subjekterne:

1. I forhold til arbejde, hvor objektet 'arbejde' defineres som noget, man får løn for, og som derfor ikke er huslig og omsorgsmæssig beskæftigelse i eget hjem med egne børn, og hvor lønnet arbejde italesættes som vigtig for velfærdssamfundets videreførelse og for konkurrenceevnen, er den ansvarlige subjektposition '**Den bidragende'** (med lønnet arbejde). Dens modsætning er' den arbejdsløse' eller 'ikke-bidragende' (uden lønnet arbejde). Hjemmegående forældre findes i dansk sammenhæng enten ikke i denne diskurs, eller også hører de til under 'ikke-bidragende'.

2. I forhold til børns læring/udvikling viser policyanalysen, at det ansvarlige er at overlade læringen/udviklingen til professionelle i et dagtilbud. Det efterlader følgende ansvarlige subjektposition til forældre: '**Den autoritetstro**', som har respekt for og benytter sig af de professionelles viden og kundskaber inden for børnepasning. I modsætning hertil står forælderen, som lader uprofessionelle varetage pasningsopgaven, hvad enten det er dem selv eller andre uuddannede, og som dermed er uansvarlige. I tråd med Lee et. al.'s pointe om, at forældre ses som udgørende en risiko for deres børn, ses også her en position, som jeg kalder '**Risikoen**'. Subjektet 'Risikoen' er i en policyforståelse en position, som alle forældre påduttes. Således udgør alle forældre ifølge policy en risiko for deres børn, fordi de er sammen med børnene i en uprofessionel kontekst.

3. I forhold til ligestilling er diskursen fra EU, at flere kvinder skal i lønnet beskæftigelse. I Danmark er det ikke så stort et 'problem', fordi der er relativt få kvinder uden for arbejdsstyrken (om end frekvensen af kvinder med deltidsarbejde kritiseres for at være for høj (Ostrynski, 2015a)). Denne diskurs muliggør følgende ansvarlige subjektposition: '**Den ligestillede**', som sørger for at få et betalt job, så hun ikke står ringere økonomisk og statusmæssigt end manden. Dermed er der heller ikke plads til deltidsstillinger. Over for Den ligestillede står de forældre, som selv varetager børnepasning og derfor står uden egen indkomst og med lavere status end partneren.

4. I tillæg til ovenstående fremgår det tydeligt af policy, at forældre har det fulde ansvar for opdragelsen af deres barn samt for barnets trivsel. Både hjemme og i dagtilbuddet er det forældrenes ansvar, hvordan barnet opfører sig. Dermed bliver den ansvarlige

subjektpositionen i denne henseende '**Opdrageren/Beskytteren**', som tager det ansvar på sig. I modsætning hertil står den forælder, der overlader ansvaret for opdragelsen til andre, fx de professionelle.

Jeg vil vise, at disse mulige subjektpositioner går i flere tilfælde igen i diskurserne i interviewene, men jeg har fundet, at der i interviewene også er andre subjekter på spil, som kan være paradoksale i forhold til hinanden. Nedenfor vises et skema over de subjektpositioner, jeg har fundet i policy og interviews. Jeg har med farvekode forsøgt at vise, om de enkelte interviewpersoner taler sig ind i disse positioner i løbet af interviewet.

Figur 3. Skema over italesatte subjektpositioner.

	Cille	Anja	Anna	Marie	Kirstine	Caroline	Sanne	Pernille	Thomas og Karina
Den bidragende		+	+	+		+	+	+	+
Den autoritetstro	+	+	+	+	(+)	+	+	+	+
Risikoen	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Den ligestillede	+		+	+	+	+	+	(+)	+
Opdrageren/Beskytteren	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Den selvrealiserende – ego									
Den selvrealiserende – familie									
Det strukturelle offer									
Den hårdføre									
Logistikeren				+		+			

Skemaets lodrette akse viser italesatte subjektpositioner. Dem med fed er dem, der bliver italesat i policy. De andre er nogle, der kun italesættes i interviewene. Skemaets vandrette akse viser interviewpersoner. Farvekode: Grøn: Subjektion. Gul: Potentiel subjektion/ ønsket subjektion. Rød: Subjektion som modsætning til denne subjektposition. +: De subjekter, som interviewpersonerne ville blive defineret som af policy.

Ovenstående skema er selvfølgelig en simplificering af, hvad der blev talt om i interviewene, og både de valgte begreber til at navngive subjekterne, samt i hvor høj grad interviewpersonerne identificerer sig med disse subjektpositioner, kan naturligvis diskuteres. Alle ovenstående opdelinger er kunstige og overlapper tit hinanden på kryds og tværs i interviewene. Nogle gange kan der i en enkelt sætning være flere af disse subjekter på spil. Det er umiddelbart en fejl at slå Thomas og Karina sammen i skemaet, men i deres interview var der i forhold til de nævnte subjektpositioner ikke forskel på, hvordan de skulle kodes, og derfor blev de slået sammen i én søjle.

Det er vigtigt at pointere, at dette skema ikke er udtømmende – jeg har fx udeladt at indskrive subjekternes modsætninger – ej heller er det en facitliste til, hvilke subjektpositioner der findes. Hvilke positioner forældrene identificerer sig med, og i hvor høj grad, de identificerer sig med dem og dermed farvekodningen kan også diskuteres og også vil blive det nedenfor. Skemaet tjener udelukkende til at skabe et *overblik*. Fordelen ved opdelingen i subjekttyper er, at det bliver lettere at se paradokserne og konflikterne,

idet nogle af typerne mere eller mindre er hinandens modsætninger og således ofte definerer 'objekter' forskelligt. Det har også gjort det lettere for mig at få øje på mutationer og fremtidige forandringsmuligheder. Med de nuanceforskelle, der måtte være, var det alligevel bemærkelsesværdigt, hvordan de forskellige diskurser og subjektpositioner blev gentaget interviewene imellem.

Jeg vil nu forklare, eksemplificere og diskutere de forskellige subjekter og de paradokser, der imellem dem. Når forældrene taler sig ind i paradoksale subjekter, viser det de konflikter, forældrene oplever. Gennem forældrenes faktiske valg af børnepasning ser vi forældrenes prioriteringer, men valgene kan også pege på, hvilke diskurser der er hegemoniske, hvis subjektpositioner derfor er lettest at forsvare. Idet der *er* en konflikt ser vi også de forandringsmuligheder, der ligger i diskurserne og for forældrenes subjektioner.

5.1. Policydiskurserne

Den overordnede diskurs, som vi så blev defineret i policy, handler om at være et subjekt, der enten bidrager eller ikke bidrager til samfundets vækst og velfærd ved at have et arbejde. Sådan var der interessant nok ingen af interviewpersonerne der omtalte sig selv, til trods for hvor dominerende denne diskurs er i policy – men måske pegede mine spørgsmål for lidt i den retning til, at emnet kunne komme på bane. Der var dog en enkelt, Anja, der omtalte subjektet i mere overordnede termer i forhold til, at det er forventet af os at gå på arbejde og bidrage, så hun har fået farven gul. Resten er ikke blevet farvede. Jeg har i stedet sat et + i 'Den bidragende', hvis de havde et job, og således har jeg ladet + repræsentere den subjektposition, forælderen ville blive tildelt af policy. Allerede her kan man diskutere +'et, idet den ene interviewperson var studerende. Hører hun til i 'Den bidragende'? Fordi hun ikke betaler skat af en løn endnu, kom hun ikke med i +gruppen.

'Den autoritetstro' og 'Risikoen'

'Den autoritetstro' handler som sagt om, hvorvidt man overlader en del af det, der bliver italesat som opgaven med at sikre børnenes udvikling, socialt og kognitivt, til professionelle voksne, fordi man mener, at de er bedre til opgaven. En variant af denne er, at man sender sit barn i institution, fordi det er der, de andre børn er, hvilket ses som en forudsætning for at socialisere børnene. Alle forældre taler sig i nogen grad ind i dette subjekt og ligger således på linje med diskursen i policy om, at de professionelle kan noget, som forældrene ikke kan. Det handler ligesom i policy om læring og udvikling af børnene, både i forhold til krop og sprog, men især også i forhold til det, som Bach peger på er det særlige i dansk sammenhæng, nemlig det sociale (Bach, 2015, p. 15):

> Anja (forælder til 1½-årig): *For min søn er det gode, at der er andre børn. Han lærer enormt meget jo og spejler sig i dem. Han synes også, det er sjovt med de voksne, ja, han synes, det er fedt at være der. De bliver også stimuleret, også bare opdraget på en anden måde, ikke? Det er det gode, når man er sådan et lille, forkælet enebarn derhjemme, ikke, så har man sgu også godt af at komme lidt ud, synes jeg. Der skal tages hensyn til andre, og man kan ikke altid lige få*

> *stillet det på bordet i det sekund, man gerne vil. Der er rigtig mange gode ting – også at se, at alle ikke er som én selv.*

Her objektificerer Anja sin søn som 'enebarn', som har et særligt behov for at komme ud i et miljø, hvor han bliver tvunget til at lære at tage hensyn og se diversitet. Daginstitutionen som objekt bliver sted*et*, hvor læring kan finde sted, og hvor der er andre børn at spejle sig i. Dermed bliver institutionens modpol hjemmet, som barnet har brug for at komme væk fra, så læringen kan foregå – den kan med andre ord ikke finde sted i hjemmet. Dette siger hun også direkte senere i interviewet: "*Det er en del af at blive et socialt og empatisk menneske. Det at være sammen med nogle andre giver noget andet end at være derhjemme".* Hun tillægger dermed også sig selv nogle subjektpositioner – dels den autoritetstro forælder, der stoler på de professionelles ekspertise, men samtidig også rollen som ikke-eksperten, som dermed ikke selv kan facilitere sin søns læring/socialisation. Ved at tage disse subjektpositioner på sig, kan hun kun agere ansvarligt ved at sende sønnen i institution.

Et andet eksempel er Marie (forælder til 4-årig og 1-årig), som i modsætning til Anja har flere børn, men som også taler om, hvordan institutionen kan give børnene noget socialt, som de ikke kan få derhjemme:

> *Det er svært at give dem på samme måde noget socialt. Da jeg var barn, der var der mange flere børn, der var hjemme. Og det er der bare ikke i dag, så jeg kan ikke give dem det samme sociale. Jeg kan give dem en større nærhed, men jeg kan ikke give dem det samme socialt, det kan jeg bare ikke.*

Her sætter Marie den situation, nutidens børn står i, i relation til fortiden, hendes egen barndom, hvor hun selv blev passet hjemme. Her bliver ændringen i den materielle praksis, nemlig lokationen af børnepasningen, til Maries begrundelse for at sende sine børn i daginstitution. Dette kan ses som et eksempel på diskursive og materielle praksissers intra-ageren. Således kan den materielle praksis, at de fleste børn passes uden for hjemmet, spille sammen med den danske kulturs særlige fokus på socialisering i en selvforstærkende effekt: diskursen om, at børn skal være der, hvor der er andre børn forstærker diskursen om, at børn skal i daginstitution, fordi de fleste børn er dér, hvormed praksissen med at sende sine børn i institution forstærkes. Maries udtalelse placerer hende samtidig i den subjektposition, jeg har kaldt 'Risikoen', idet hun direkte siger, at hun ikke kan give sit barn det sociale samvær, det har brug for, hvormed det bliver tydeligt, at disse to subjektpositioner er to sider af (næsten) samme sag.

Det er dog som sagt ikke kun den sociale interaktion med andre børn, som forældre betror til institutionen – den mere traditionelle læringsdagsorden er også på spil. Et eksempel på dette er Caroline (forælder til 5-årig og 3-årig), som siger:

> *Og så tror jeg også, at pædagoger kan noget via deres fag. Og inspirere hinanden til nogle aktiviteter, som børnene får noget læring ud af. Som jeg med min uddannelsesbaggrund ikke på samme måde har fokus på.*

Dermed taler Caroline sig ind i den optimering-af-human-kapital-diskurs, man ser i policy i dag, med en præmis om 'concerted cultivation', hvor børn ikke udvikler sig optimalt uden voksnes intentionelle indgriben, som bedst udføres af eksperter, nemlig pædagogerne (jf. Dannesboe et al., 2018). Objekterne 'læring', 'udvikling' eller 'socialisation', som ofte i denne diskurs er synonymer for hinanden, er således med til at definere subjektet 'Den ansvarlige forælder' – som de fleste forældre nok gerne vil være – som en der sender sit barn i dagtilbud.

Det er dog ikke alle, der uforbeholdent indtager den autoritetstro subjektposition. Cille (forælder til 1½-årig), Anna (forælder til 5-årig og 2-årig) og Pernille (forælder til 7-årig og 1-årig) udtaler alle, at institutionerne og pædagogerne kan noget qua dels deres samling af børn, dels deres uddannelse, men de udtrykker også alle, at de godt selv ville kunne påtage sig socialiseringsopgaven, såfremt de havde lyst eller fik muligheden for det. Her nævner de alle, at de fx kunne gå i legestuer eller lignende. Idet de ikke godtager præmissen om, at de, i modsætning til en institution ikke kan give deres børn det, de har brug for, men de alligevel synes, at institutionen har *lettere* ved at give børnene læring/udvikling/socialisation, har jeg farvet dem gule ud for 'Den autoritetstro' i skemaet.

Kirstine (forælder til 1-årig) har fået den gule farve, fordi hun taler om, at "*qua de er ansatte, er der nogen, der har sagt god for deres faglighed inden for det* felt", men hun køber ikke præmissen om, at den faglighed gør institutionen til et bedre sted for hendes barn at være end hjemmet:

> *Generelt så synes jeg, at det er problematisk, at så små børn er i vuggestuer, hvor der er de forhold i længere tid ad gangen. Fordi der er rigtig meget viden, der viser, at det ikke er særlig sundt for børnenes udvikling og velvære. (…) Jeg tror, lige nu har hun brug for sine primære omsorgspersoner, som både er mig og hendes far og selvfølgelig også hendes bedsteforældre og nogle andre tæt på. Men meget en en-til-en kontakt. Og det har de ikke lige så høj grad mulighed for at give hende i vuggestuen, hvor de er færre hænder til flere børn.*

Den eneste grund til, at Kirstines barn går i institution er, at de ikke oplever at have økonomi til, at hun kan være hjemmegående, og Kirstine taler sig derved ind i den diskurs, der især var hegemonisk omkring 1950'erne og 1960'erne, nemlig at forældrene er de bedste til at optimere små børns humane kapital. Datidens og nutidens 'optimering-af-små-børns-humane-kapital'-diskurser er ret modstridende, men de findes ikke desto mindre begge i flere af interviewene. Ovenfor har vi fx set, hvordan Caroline talte sig ind i 'Den autoritetstro' subjektposition, men andetsteds taler hun om, at for de mindste børn:

> *er det nok lidt mere mit behov end børnenes behov. Hvis jeg nu gik hjemme med det der barn, som måske ville være optimalt for barnet, så ville jeg stadig prioritere at komme afsted til nogle legestuer for at få nogle andre indtryk og ikke blive – man kan hurtigt køre fast i sine egne rutiner og vaner og derfor glemme at præsentere dem for nogle andre ting, som måske også kunne være spændende.*

Caroline taler her ind i en diskurs om, at de mindste børns bedste er at være hjemme. Den får dog ikke lov at fylde meget, idet hun straks bekymrer sig om at være en *risiko* for sine børn ved at risikere at 'køre fast' i rutiner og vaner. Caroline får derfor en grøn farve i skemaet i modsætning til de fire interviewpersoner, der godt mener, at de ville kunne klare opdragelsen af børnene lige så godt eller bedre end en institution. De godtager således ikke policys præmis om, at *alle* forældre udgør en potentiel risiko for deres børns optimale udvikling, hvorfor de ikke har fået en farve i subjektet 'Risikoen'. Det er dog interessant, at over halvdelen af forældrene følger den samme opfattelse af sig selv og deres evner til at opfostre deres børn som policy, nemlig at de ikke kan gøre det lige så godt som de professionelle. Hermed tildeles pædagogerne en ekspertrolle i børneopdragelse.

'Den ligestillede'

Interessant nok er det meget lidt, forældrene taler sig ind i ligestillingsemnet, på trods af at jeg forsøger at lægge op til det via mine spørgsmål. De fleste forældre taler om karriere, deltid og familieliv i forhold til egne, personlige behov og ønsker, hvor ligestilling fylder meget lidt. Jeg har sat + ved otte forældre/forældrepar under 'Den ligestillede', fordi forældrene og deres partner har eller søger arbejde på lige fod, men ingen er blevet farvet grønne, fordi ingen taler sig ind i den subjektposition. Den sidste forælder, Anja, arbejder deltid, og ville næppe i en policydiskurs blive betragtet som ligestillet. Det er dog interessant, at hun kun udtrykker bekymring om ligestilling i forhold til, hvad omverdenen tænker om hende – men hun opfatter det tilsyneladende ikke selv som andet end en økonomisk problematik:

> Cassandra: *Hvorfor lige dig og ikke kæresten?*
> Anja: *Ja, det har vi også snakket om, og mine forældre er også sådan – rødstrømpemor. Det er ikke en mulighed for min kæreste at gå ned i tid med den stilling han har. Han ville gerne 100%, det er slet ikke det. Så skulle han skifte arbejde. Jeg havde mulighed for det, og jeg havde også et ønske om det. Jeg VILLE gerne. Jeg tror da også gerne, han ville, men jeg ville helst have, at det var mig, fordi jeg gerne ville se min søn noget mere, eller jeg ville gerne arbejde noget mindre om aftenen. Men det er klart, det forstærker nogle af de skævheder, man opdager, der er, og vi har også snakket om, hov, vi skal også have lavet en pensionsordning – fordi lige nu får jeg meget mindre i pension end han gør, og jeg er ansat i det private, hvor der er dårlige barselsforhold. (…) Der er sindssyg meget skævvridning i det. Det er også kun kvinder på mit arbejde, der er på deltid (fnis).*

En anden interessant ting er, at den ene af dem, der rent faktisk taler sig ind i *ikke* at være ligestillet, Anna, gør opmærksom på uens barselsregler for mænd og kvinder, hvor *mænd* ofte er dårlige stillet i forhold til kvinder mht. hvor mange måneder de kan gå på barselsorlov med løn. Der er dog også Thomas og Karina (forældre til 3-årig og 1½-årig), som oplever et normmæssigt pres på kvinden for at gå på deltid. Et pres som manden ikke har mødt:

> Karina: *Der er jo aldrig nogen, der spørger Thomas, nu hvor man har fået et eller to børn, jamen er du så gået ned på deltid. Men hold nu op, især nu, når vi har fået to børn, så er det næsten alle der spørger, 'er du på fuld tid?!' Altså hvor jeg sådan siger, ja. Og nogle af mine veninder, som også har fået børn, de er også lige gået ned et par timer. Så den kommer altid til kvinden og aldrig til manden.*
> Thomas: *Nej, det har jeg aldrig fået at vide.*
> Karina: *Og jeg har fået at vide rigtig mange gange, 'nå, og kan I få dét til at hænge sammen'. Så den kommer til kvinden, kan man sige.*

Dermed peger dette par på en diskurs om, at det er kvindens ansvar at få tingene til at hænge sammen i hjemmet. Der er dog ingen andre, der italesætter dette – men det kan måske skyldes, at de selv tager det så meget som en selvfølgelighed, at det ikke er noget, de tænker så meget over. *Alle* kvinderne taler nemlig om et større eller mindre ønske om at gå på deltid.
Man kan også i stedet spekulere over, om ligestilling ikke er en problemstilling, som mange borgere subjektiverer ud fra, når de taler om børnepasning og opdragelse, til trods for, at ligestilling er højt på dagordenen i EU. Det kan måske være et særligt dansk fænomen ikke at definere sig selv ud fra et ligestillingsspørgsmål, hvis vi opfatter det som, at vi alle er ligestillede, fordi de fleste kvinder med børn går på arbejde. Det kan også være, at ligestilling mellem kønnene kommer bagerst i rækken af bekymringer, når man skal tage stilling til, hvordan man vil indrette hverdagen i forhold til børn og arbejde. Det er ikke til at sige noget om på baggrund af de få udtalelser om emnet i min empiri, men det kunne være interessant at undersøge.

'Opdrageren/Beskytteren'

Den sidste kategori af subjekter, jeg har fundet i policy og medtaget i skemaet, er 'Opdrageren/Beskytteren'. Subjektion i forhold til denne position handler om at påtage sig det fulde ansvar for børns opdragelse. Som vi har set, tillægger policy alle forældre denne subjektposition til trods for det paradoksale i, at de samtidig ser forældre som en risiko, som de vil minimere ved at uddelegere en stor del af opdragelsesopgaven til dagtilbud. Dette opdragelsesansvar taler alle forældre sig i nogen grad ind i. Anna er meget eksplicit omkring det:

> *Jeg synes, forældrene har 100% af ansvaret. Det er da dejligt, at der er nogle gode støtter omkring det, men man vælger selv alt. Man ved godt, hvad samfund man er i, og hvis man ikke ved det, så er det fordi man ikke har undersøgt det. Så jeg synes 100%, at man selv har ansvaret. (…) Jeg synes kun, de* (pædagogerne, red.) *har ansvaret for, at jeg får besked, hvis der er noget, der ikke er, som det skal være. Ansvaret for at informere mig, men ikke for hvordan hun trives, hvordan hun – kun for at give besked.*

Der er dog også nogle af forældrene, der på trods af, at deres handlinger og ord viser, at de tager et stort ansvar for deres børns trivsel, alligevel udfordrer diskursen om alene at have ansvaret for børnene. Fx svarer Sanne til spørgsmålet om, hvem der i sidste ende har ansvaret for børnenes trivsel:

> *Som udgangspunkt vil jeg sige, at det er forældrene. Men man afleverer jo sit barn og lægger ansvaret videre til institutionen. Så jeg vil sige, at er et rigtig stort ansvar, der ligger i institutionen, at de får børnene til at trives ordentligt. Og det er jo selvfølgelig et samarbejde med forældrene, for der kan jo være ting på hjemmefronten. Men det er jo – når man afleverer sit barn, så er det jo institutionen, der har barnet i dagtimerne. I de vågne timer.*

Hvor Sanne argumenterer for institutionernes ansvar, argumenterer Anja, som er særdeles kritisk over for sit barns institution og derfor overvejer et skifte, især for det politiske ansvar. Hun udlægger den fremherskende struktur i Danmark som en, hvor forældre går på arbejde, imens det offentlige passer børnene, og betegner det som en 'samfundskontrakt', der er blevet brudt fra statens side via besparelser. Hun peger således på det dilemma, forældre står i, når det offentlige fralægger sig sin del af opdragelsesansvaret og lægger det over på forældrene. Hvilke handlemuligheder har forældrene så? Skal de bryde deres del af kontrakten?

> Anja: *Der var en eller anden på et tidspunkt, der skrev en artikel eller et eller andet, hvor 'I har brudt samfundskontrakten' eller et eller andet, og det er virkelig bare så rigtigt! Samfundskontrakten er, at vi går på arbejde og leverer 37 timer, men så at der filan også er nogle ordentlige rammer, imens vi gør det! Det er sådan, vores system er indrettet. Man skal være virkelig alternativ i sine løsninger eller have en med en virkelig stor indtægt derhjemme, ikke? Så det at forvente, at folk arbejder mere og mere og mere og samtidig skrue ned for de der pasningsordninger. Så det er det, jeg mener, at jo, det er éns ansvar, men den del af samfundskontrakten, der hedder, at vi skal gå på arbejde, den er der jo stadig. Hvad skal vi så gøre med vores børn, ikke? De vil jo gerne have, at man arbejder. (...) Vi vil gerne have penge i skattekassen og alle de der ting. Så jo, selvfølgelig har man et ansvar selv, men jeg synes også, det er synd at gøre det til et individualistisk valg.*

Her bringer Anja en diskurs fra et andet site, nemlig en avis, ind i interviewet. Denne viden eller diskurs muliggør transformationer eller mutationer af forståelsen af opdragelsesansvaret og dermed forståelsen af ansvarligt forældreskab, hvis den diskurs videredistribueres til andre sites. Jeg videredistribuerer den her, og Anja vælger måske også at tale om den i nogle af sine fremtidige interaktioner. Det, at hun hentede den viden fra en avis, viser, at medier har en vis distributionsmagt og kan være effektive til transformeringer af diskurser. Anjas specifikke udtalelse udstiller umuligheden i ansvar: man skal på én gang være ansvarlig borger, der arbejder 37 timer om ugen, så man kan bidrage med skattepenge, og samtidig skal man have det fulde ansvar for sine børns

opførsel og trivsel. Disse to ting bliver tilsyneladende umulige at kombinere, idet børn ikke er velkomne på de fleste arbejdspladser, og derfor må staten stille gode alternativer til forældreopdragelse op, hvis de vil have alle til at arbejde. Dette ansvar for de gode alternativer (som policy ovenikøbet argumenterer for er *bedre* alternativer, jf. argumentet om, at pædagoger er eksperter) forsøger policy så at lægge tilbage til forældrene med tiltag som Opdragelsesdebatten (B.-o. Socialministeriet, 2018b) og Informationsportalen (B.-o. Socialministeriet, 2017, p. 5).

Forældrenes oplevelse af manglende handlingsmuligheder kombineret med tegn på svigt fra eller mistrivsel i institutionerne, som både Anja, Anna, Marie, Kirstine, Caroline, Sanne og Pernille beretter om, tvinger tilsyneladende forældrene over i en diskurs om, at deres børn har det godt – for hvordan skulle forældrene ellers kunne være ansvarlige over for børnene? Forældrene kan ikke på én gang kalde sig selv for ansvarlige, dvs. gode forældre, og samtidig sige, at deres børn ikke har det godt, uden at gøre noget ved det. Man kan måske sige, at selvfølgeligheden i at sende sine børn i dagtilbud er så stærk, at forældre føler sig nødsaget til at lukke øjnene for deres materielle observationer af deres børn og børns institutioners praksis. Denne institutionaliserings-selvfølgelighed bliver understøttet af andre subjektioner som 'Den autoritetstro', 'Den ligestillede' og 'Den selvrealiserende – ego', som er den næste subjektposition, der beskrives.

Som man kan se på skemaet over subjektpositioner, så er det primært dem, der har fuld tiltro til institutionernes ekspertise som værende overlegen i forhold til forældrenes viden (grøn i 'Den autoritetstro'), der også tillægger andre end sig selv ansvaret for børnene (gul i 'Opdrageren/Beskytteren'). En kommentar her kunne være, at det måske også kan være i overkanten at forlange af nogen (forældre), at de skal tage det fulde ansvar for noget (opdragelse, dvs. læring/udvikling/socialisering), som de får at vide, at nogle andre (pædagoger) er meget bedre til.

5.2. Forældrediskurserne

Subjektpositionerne, der gennemgås her, er de mest fremtrædende i interviewene, ud over 'Den autoritetstro' og 'Opdrageren/Beskytteren', som også var at finde i policy, og som derfor er gennemgået ovenfor.

'Den selvrealiserende – ego' og 'Den selvrealiserende – familie'

En af de oftest italesatte subjektpositioner i interviewene var den, jeg har kaldt 'Den selvrealiserende – ego'. Denne diskurs handler om at gøre noget godt for sig selv, som ikke involverer familien. Det kan være at have et spændende arbejde (som fx Anna) eller bare et arbejde, der ikke giver anledning til stress (som fx Pernille) – men det kan også være at dyrke fritidsinteresser som sport eller venner (som fx Kirstine), eller det kan være det at bare have noget tid for sig selv, hvor man ikke skal tilfredsstille andre (læs: børn) (som fx Karina). Karina siger det sådan her om, hvad hun savnede under barslen:

> *Jeg tror bare generelt mere Karina-tid. På alle måder. I at komme på arbejde, eller gymnastik eller cafe med veninderne. Bare generelt noget tid, hvor man*

ikke havde ansvar for børnene. I alle de former, det nu kunne være. Tage ud og handle selv. Så det var ikke noget specifikt, at det behøvede at være arbejde, det kunne være alt.

Bemærk i øvrigt det paradoksale i, at Karina her italesætter et behov og en mulighed for at fralægge sig ansvaret for børnene i en rum tid til trods for, at hun og Thomas hører til blandt dem, der mener at have det fulde ansvar for børneopdragelse.

Det er dog primært arbejde, der bliver italesat som objektet, der kan give selvrealisering. At have et arbejde bliver således forbundet med det subjekt, som er en forælder, der gør noget for sig selv. Der var kun en enkelt, Kirstine, der ikke for alvor talte sig ind i denne subjektposition. Hun var dels arbejdsløs, dels mest optaget af ønsket om, at hendes barn skulle gå i institution så lidt som muligt, så hendes interview skilte sig ud fra de andres. Et uddrag fra Annas interview viser et eksempel på én, der taler om selvrealisering gennem arbejdet:

Og så handler det for mange om selvrealisering, og det gør det også for mig selv. Jeg gider ikke at gå hjemme. Og det er et meget aktivt valg, for vi kunne bare have boet et andet sted end her. Jeg er sikker på, at man kan få billigere steder at bo. (…) Og så det her med, jeg vil gerne gå på arbejde. Ikke nødvendigvis 60 timer om ugen, men jeg vil gerne gå på arbejde. Sådan tror jeg, der er mange, der har det, ikke alle, men mange. Mange har brug for en eller anden form for selvrealisering, hvis det ikke er arbejde, så gennem noget andet.

Man kan debattere, om det er rimeligt at tillægge denne subjektposition betegnelsen 'ego', idet fx ordene 'egocentreret' eller 'selvcentreret' kan give nogle negative associationer. Her skal ordet 'ego' forstås som, at det handler om den enkelte forældres behov for at gøre noget, der kun handler om dem selv, og det skal forstås positivt i tråd med alle forældrenes italesættelser. Betegnelsen tjener også til at spille tydeligt op ad en anden subjektposition, nemlig 'Den selvrealiserende – familie'. Dette subjekt agerer også ud fra sine behov, men det er i relation til familieliv og handler for alle forældre om at få mere tid sammen som familie. Denne subjektposition blev italesat i alle og fyldte en hel del i de fleste interviews, og det er interessant, at det hos alle forældre var ønsketænkning frem for et subjekt, de fuldt ud identificerede sig med.

Disse to subjektpositioner var i alle interviews i konflikt med hinanden, fx i Thomas og Karinas, hvor Thomas forklarer:

Altså, jeg har nogle rigtig skæve arbejdstider og kan til tider være meget væk og kan godt føle, at det er lidt – det er nogen gange lidt meget. Det er nogle gange nogle stræk, der kommer. (…) Men det er nu engang sådan, det er, og jeg er glad for mit arbejde, og det synes jeg også er vigtigt. Jeg vil ikke skifte arbejdsplads for at få et 8-4-job eller 7-3-job, det vil jeg ikke. Og så ved jeg også godt, det er pga. mine børn, men jeg vil også have et fedt arbejdsliv.

Her bliver objektet 'arbejde' på én gang genstand for selvrealisering og mindre familietid. 'Arbejde' som objekt er ikke blot en adgang til en indtægt, men defineres her som en vigtig del af livet, 'arbejdslivet'. I formuleringen "*Og så ved jeg også godt, det er pga. mine børn, men jeg vil også have et fedt arbejdsliv*", positionerer han sig som et subjekt, der ikke kun har forpligtelser, men en der har ret til at vægte sine egne behov højest. Generelt er det et gennemgående træk i flere af interviewene, at subjektpositionen 'Den selvrealiserende – ego' i sig selv er et legitimt subjekt at identificere sig med, som ikke behøver nærmere forklaring eller begrundelse i andet end sig selv, a la 'Jeg går på arbejde, fordi jeg har brug for at realisere mig selv'. Derimod er subjektet 'Den selvrealiserende – familie', som handler om at være den, der realiserer de behov, man har for sit familieliv, i alle interviews et drømme- eller ønskescenarie, og dét en drøm, som ikke i sig selv er legitim, men som skal begrundes yderligere, a la 'Jeg vil gerne være mere sammen med familien, ikke bare fordi det har jeg lyst til det, men fordi jeg også blev opdraget på den måde (Cille), eller jeg også er et familiemenneske (Cille), eller fordi jeg er ikke vant til at få barnet passet (Kirstine), eller fordi det er sundt for børnene (Marie, Kirstine, Sanne, Pernille, Thomas & Karina), og jeg ved desuden godt, at det er en lidt sjov (Cille, Caroline) eller ligefrem ekstrem (Pernille) holdning'.

I Cilles interview får dilemmaet mellem 'Den selvrealiserende – ego' og 'Den selvrealiserende – familie' megen plads. Hun taler dels om, at hun i forhold til sin datter "*føler lidt nogle gange, at man sådan går glip af hendes dag, ikke?*", og "*jeg har fået bildt mig selv ind, at jeg, jeg bør passe hende, ikke?*". At hun vælger formuleringen, at hun har 'bildt sig det ind' viser, hvor lav en sandhedsværdi diskursen omkring sådan noget som tilknytningspsykologi tillægges i dag. Der fulgte senere denne ordudveksling:

> Cassandra: *Er det noget, du har overvejet seriøst at gå hjemme med hende, eller er det bare noget du føler, du burde?*
> Cille: *Altså, jeg tror, hvis vi havde masser af penge og mulighed, så kunne jeg godt tænke mig det.*
> Cassandra: *Ja, mmm. Men det er økonomien, der sætter en bremse, eller?*
> Cille: *Jah (lidt tøvende) det tror jeg. Og så også fordi, jeg manglede jo så kun et år af mit studie efter barsel, så det ville jeg også gerne lige have tjekket af. Ellers så frygter jeg, at man aldrig bliver færdig (lidt fnis). Øhm. Jeg ved ikke altså, jeg vil gerne ud og arbejde bagefter. Jeg har jo, jeg ved ikke lige præcis, hvad jeg vil og sådan noget, så jeg ville heller ikke have noget imod at bruge tid med hende. Eller i hvert fald, måske deltid eller et eller andet.*
> Cassandra: *Er det noget, du har snakket med din kæreste om?*
> Cille: *Altså, jeg tror ikke rigtig, altså ikke så meget, det er mere sådan mere drømmescenariet eller sådan, ikke?*

I det her citat spekulerer hun tilsyneladende lidt frem og tilbage og opvejer de to subjekter imod hinanden – den, der skulle 'tjekke studiet af' og have et arbejde bagefter, og den, der godt kunne tænke sig at gå hjemme med datteren. Denne 'konflikt' fylder meget i resten af interviewet, hvor hun på ét tidspunkt siger "*men jeg kunne også godt tænke mig bare –*

nu – altså fx gå hjemme i et år eller – øhm", og 2-3 minutter senere til spørgsmålet om, om det ideelle ville være at passe datteren fuld tid, svarer: "*Nej, jeg tror gerne, jeg vil bruge min uddannelse.*" Det er karakteristisk, at når vi taler om 'Den selvrealiserende – ego', så er der en klar subjektion, hvor hun slet ikke er i tvivl om, at det med arbejde og uddannelse er konkrete planer, som hun arbejder hen imod at realisere, hvorimod at når vi taler om 'Den selvrealiserende – familie', så bliver det italesat som drømme – om end hun taler mere og mere om at søge deltidsarbejde som et kompromis, efterhånden som interviewet skrider frem. Der sker med andre ord tilsyneladende en mutation i diskursen.

Et andet interessant eksempel på styrken i diskursen om arbejde som vejen til selvrealisering og dermed glæde ser vi hos Pernille. Hun har lige talt om i forhold til arbejde, at "*tingene skal være så hamrende effektive og gå så hurtigt. Man er busted, når man kommer hjem. Drænet mentalt. Så er det svært at have overskud til børnene*", men fem minutter senere siger hun følgende: "*I de her selvrealiseringstider er det også vigtigt at gøre noget godt for sig selv, så man henter det overskud* (til børnene, red.). *Og det gør jeg egentlig qua mit arbejde. Jeg har ikke en masse fritidsinteresser. Den tid, vi har herhjemme, bruger vi på børnene.*" Disse to udsagn siger fuldstændig det modsatte af hinanden i forhold til, om arbejde er et sted at hente overskud fra eller ej. Det kan tolkes som to forskellige diskurser, som hun taler sig ind i alt efter konteksten – den ene diskurs om at være effektiv og hurtig kan man forestille sig, kommer fra det site, som er hendes offentlige arbejdsplads, hvor der er en materiel arbejdspraksis, som *er* travl, og derved påvirker, hvordan man kan tale om arbejdet. Samtidig er diskursen om arbejde som selvrealiserende tilsyneladende så stærk, at hun *også* kan tale om at hente overskud fra sit arbejde.

En bemærkning er, at idet éns arbejde bliver italesat som selvrealiserende, bliver arbejdet kraftigt bundet op på éns identitet. Når diskursen om arbejdet (forstået som lønnet arbejde) som identitetsskabende er så stærk, må det også være svært at forestille sig at gå *uden* et lønnet arbejde, for hvem er man så?

Der forekom dog tegn på transformationer i denne diskurs i nogle af interviewene, efterhånden som de skred frem. Cille besluttede sig for at lede efter deltidsarbejde, Anja overvejede at gå endnu længere ned i tid, og Pernille ville tage en snak med manden om, hvordan de havde indrettet deres liv. Man kan spekulere på, om jeg havde fået dem til at sige noget, de egentlig ikke ville, hvis nu jeg havde udstrålet til interviewet, at jeg selv syntes noget bestemt – men Cille bekræftede senere i en mail, at det havde været "*en åbenbaring*" for hende at finde ud af, at hun havde bestemte ønsker for sit familieliv, og Anja skrev, at hun havde skiftet job for at gå yderligere ned i tid. Jeg var da også meget opmærksom på undervejs i interviewet at være åben og nysgerrig og ikke tilbyde min egen viden eller holdninger.

Bonham & Bacchi pointerer dog, at interviewet netop er et site, hvor man blander sig i diskursen frem for blot at observere den som i policyanalyse. Derfor bliver interviewet politisk, fordi man med sine spørgsmål og formuleringer kan påvirke en diskurs, så den tager en anden retning. Jeg har ikke som Bonham & Bacchi (2017, p. 695) introduceret nye begreber, men jeg har da tydeligvis opfordret flere af interviewpersonerne til tænke

nærmere over det, de sagde, fx ved at pointere paradokser og få dem til at forholde sig til dem.

'Det strukturelle offer'

'Det strukturelle offer' er det subjekt, som på en eller anden måde italesætter sig selv som værende i en situation, som hun/han er ude af stand til at gøre noget ved. Det kan fx være krav fra arbejdsgiver eller økonomi, men det kan også være normer, som i høj grad italesættes som *for* dominerende til at kunne agere ude af trit med. Denne position taler alle forældre sig ind i og spiller selvfølgelig en stor rolle i forhold til interviewpersonens oplevelse af handlingsmuligheder. Eksempelvis siger Caroline her efter at have talt om dårlig kvalitet i dagtilbuddene, og om at hun ikke har kunnet få et deltidsjob:

> *Så jeg synes jo ikke, børnene skulle udsættes for det i virkeligheden. Øhm – og nej, jeg ville også ønske, at jeg kunne lave kortere dage for mine børn. Også selv om vores institution virker bedre end gennemsnittet. (…) Mange steder gør vi ikke noget godt for børnene ved at sende dem afsted.*

Caroline taler sig således ind i manglende handlemuligheder. Hun kan ikke finde en bedre institution til sine børn – den er trods sine mangler en af de bedre – og hun kan heller ikke få lov at gå på deltid, så børnene kan få kortere dage. Så børnene er tvunget til lange dage i en institution af tvivlsom kvalitet. Caroline tager endda ikke arbejdet som en selvfølgelighed, men har haft det op til overvejelse, om hun skulle tage en pause fra arbejdsmarkedet:

> *Øhm – og det er der, hvor det er svært. Jeg har jo formentlig 30 år på arbejdsmarkedet endnu jo. Men hvis man melder sig ud – for jeg har også tænkt den der med, at jeg kunne også tage orlov. Altså sige mit job op i en periode. Hvis vi flyttede et andet sted hen, kunne vi sagtens leve for en indtægt. Men hvad så, når man har holdt pause i 5 år, hvordan er det så at komme ud på arbejdsmarkedet igen? Det kan jeg mærke, det er sådan en usikkerhedsting, der gør, at det tør jeg sgu ikke helt.*

Caroline oplever dermed det objekt, man kunne kalde 'arbejdsmarkedets krav om at holde sig i gang' definere hendes muligheder for at blive 'et arbejdende' subjekt i fremtiden, hvis hun opgiver den subjektion nu. Det kan dog også læses som en internalisering af diskursen om at kunne konkurrere på arbejdsmarkedet. I så fald skinner et aspekt af policys italesættelse af 'det bidragende subjekt' alligevel igennem i en subjektion i dette tilfælde.

Det er dog også interessant at se, hvordan flere af interviewpersonerne i løbet af interviewet begynder at stille spørgsmålstegn ved de objekter (arbejdskrav, økonomi, normer), som konstituerer "det strukturelle offer", og dermed åbner op for forandringsmuligheder i diskursen. Eksempelvis har jeg denne ordudveksling med Pernille:

> Pernille: *Men det er svært det der med at bryde ud af normerne og det, alle andre gør. Og kunne man gøre noget anderledes og turde tage springet. Alt er også bundet op på økonomi. Hvis ikke man får sin indtægt, hvad skal man så leve af? (…) For det ser da idyllisk ud, når man ser 'Bonderøven' i fjernsynet, det gør det da. Han har alverdens tid ude på de der marker, og børnene går og hygger sig, og han inddrager dem.*
> Cassandra: *Men som du siger, så er DR på hele tiden (fnis).*
> Pernille: *Ja, for han skal også have noget at leve af! Han skal også have foder til dyrene og mad på bordet, ikke? Selv om de prøver at være selvforsynende, så er der nok meget på det tv-program, der ikke bliver vist, tænker jeg. Men værdierne i det kan jeg jo godt lide. I vores samfund, hvor alt skal gå så stærkt. Og hvem dikterer, at det skal gå stærkt? Er det sådan en selvforstærkende profeti? Når alle andre har travlt, jamen så skal jeg også nok have travlt – det smitter også lidt, det der travlhedsbegreb.*

Lidt efter fortæller hun, at hendes drømmescenarie er at gå på arbejde, men på deltid, så hun kunne hente børnene tidligt samt have mulighed for at holde fridage med børnene på hverdage. Jeg spørger hende, hvad der står i vejen for det scenarie.

> Pernille: *Ja (sagt lavmælt som et suk. Lang pause.) Det ved jeg faktisk ikke. Jeg tror bare aldrig, vi har snakket det sådan helt – så kører møllen. Så glemmer man helt at stoppe op og prioritere, hvad der er vigtigt.*

Igennem Pernilles interview ses en forandringsmulighed i definitionen af objektet 'selvrealisering'. Til at starte med, definerer hun det klart igennem objektet 'arbejde', hvorved arbejde blev lig med selvrealisering, men her hen imod slutningen af interviewet, begynder 'selvrealisering' mere at handle om, hvordan man ønsker at indrette *hele* sit liv, inklusiv familielivet. Det går op for hende, at hun ikke for alvor har spurgt sig selv, hvad hun kunne tænke sig – konfronteret med det spørgsmål opdager hun, at det ikke handler så meget om et bestemt job, men bare et eller andet job, der ikke er for travl, som giver hende social interaktion med gode kolleger, og som kun fylder 25 timer om ugen, fordi jobbet ikke er det eneste, hun kunne tænke sig. Hun kunne også tænke sig mere og bedre familieliv. Man kan sige, at hendes definition af objekterne 'arbejde', 'selvrealisering' og 'familieliv' muterer gennem interaktion med en diskurs, hun henter fra sites som programmet 'Bonderøven', hun har set i tv. Denne udvikling i interviewet ligner især Cilles interview, men også Anjas, Maries, Carolines og Sannes. Kirstines og Annas interviews skiller sig ud ved, at de fra starten havde et klart billede af, hvad de ønskede sig på familiefronten, om end Kirstine ikke oplevede at have økonomien til det ('strukturelt offer').

'Den hårdføre'

Denne subjektposition har jeg taget med, fordi den understøtter nogle pointer om nogle af de andre subjektpositioner. 'Den hårdføre' er den forælder, der ikke lader sig

påvirke af, når børnene er kede af at blive afleveret i institution. Denne position er der en del forældre, der enten identificerer sig med eller som Sanne ønsker at være – hendes ældste barn "*græd det meste af dagen i et halvt år*" og græd hver morgen, indtil han var 4½. På trods af dette er Sanne positivt indstillet over for det, at hendes barn går i institution og mener, at "*de kan nogle andre ting, end jeg kan. (…) Så på den måde tror jeg, de har rigtig godt af at komme derover, hvor der er nogen, der har forstand*". Den materielle praksis, hun bliver sat overfor, idet hendes søn græder hver dag, hele dagen, påvirker ikke hendes 'viden' om, at hun ikke har '*forstand*' på børn, og det har de i institutionen, ergo er institutionalisering godt.

Et lignende tilfælde med omvendte fortegn er Kirstine, der stiller spørgsmålstegn ved det gode ved institutionalisering af sin 1-årige. Hendes barn græd *ikke* ved indkøringen, så for såvel hende som Sanne udebliver en kobling mellem barnets trivsel og reaktion ved aflevering og så deres viden om konsekvenser af at gå i institution. Dette kan være et eksempel på, at materielle praksisser faktisk har svært ved for alvor at påvirke den viden/diskurs, man mener at vide/har talt sig ind i, på trods af at de materielle praksisser åbenlyst modstrider den viden. Selv om det er påvist, at materialitet påvirker diskurser (Barad, 2007; Brøgger, 2016b), så ser vi her, hvor stor en magt éns viden trods alt har.

I stedet siger Kirstine, at det, at barnet ikke været "*så fuldstændig ked af det, har gjort det nemmere*" for hende selv – og Sanne taler om, at "*det var faktisk rigtig* hårdt" og "*han var rigtig svær at* aflevere". Det er interessant, hvordan alle forældre taler om, hvorvidt det var hårdt/svært eller let/nemt mht. indkøringen i institutionen. Dikotomien 'nem/svær' handler i alle interviews om, hvorvidt det var nemt/svært for *forælderen* frem for barnet. Dette kan tolkes som, at det er så selvfølgeligt, at barnet skal i institution, at det ikke er meningsfuldt at stille spørgsmålstegn ved, om det er let eller svært for barnet. 'Den hårdføre forælder' ser i flere tilfælde ud til at være nødvendig at tale sig ind i eller i det mindste at forsøge at identificere sig med for at kunne være 'Den selvrealiserende – ego'.

'Logistikeren'

'Logistikeren' er den, der skal gøre en indsats for at få hverdagen til at 'gå op' med aflevering og hentning af børn, madlavning, putning m.v. Jeg har ikke skrevet den på skemaet som en policydiskurs, men synes alligevel, den er interessant at sætte op imod noget af det nyeste policy, der ligger, nemlig Dagtilbudsaftalen (B.-o. Socialministeriet, 2017). En del af aftalen er nemlig at hjælpe forældre med skæve arbejdstider med at få passet deres børn uden for normal institutionsåbning, så de lettere kan passe deres arbejde, jf. 'kombinationstilbuddet' (p. 3). Således kan man sige, at policy placerer familier med skæve arbejdstider i subjektpositionen 'Logistikeren' og derfor gerne vil hjælpe dem med logistikken, hvilket gælder blot to af mine interviewpersoner – men samtidig taler *samtlige* interviewpersoner sig ind i den position. Dette skal blot illustrere en mindre pointe om, at det ikke kun er familier med skæve arbejdstider, der synes, at hverdagen er en logistisk udfordring. Logistikeren læner sig tæt op ad 'Det strukturelle offer'.

Det er samtlige af mine interviewkvinder (ikke manden), der drømmer om at arbejde deltid, og alle nævner logistik som én af grundene. Det er pudsigt, at det i alle ni familier kun er kvinden, der ønsker deltid. I ingen af familierne er det aktuelt, at det ville være

manden, der tog deltid, heller ikke i de familier (Marie, Pia og Thomas & Karina), hvor logistik og børnenes behov frem for egen lyst til mere tid sammen fremførtes som de eneste årsager til ønsket om deltid.

5.3. Diskuterende opsamling

Af dette kapitel kan især udledes følgende pointer:

1. Samtlige forældre taler sig i nogen grad ind i den diskurs, vi også ser i policy, om at pædagoger er særlige lærings- og udviklingseksperter. Det er dog nogle gange med forbehold: nogle af forældrene taler om, at de selv ville være i stand til at facilitere det, børnene har brug for, og en enkelt mener at være *bedre* i stand til det end institutionen. I det sidste tilfælde ser man en forælder, der taler ind i diskursen om tilknytning, som var dominerende tilbage i 1950'erne. Der er faktisk også et par andre forældre, som på trods af subjektion i forhold til 'Den autoritetstro', også taler sig ind i en 'viden' om, at det er bedre for deres små at være sammen med forælderen. Den ene af dem begynder dog straks at bekymre sig om at være en risiko for sit barns læring igen. Man kan her tale om to former for viden, som på trods af, at de er i modstrid med hinanden, bliver italesat som faktisk viden af den samme person.
   Det synes at være et kæmpe ansvar, forældre bliver pålagt med den ene diskurs om, at de skal at opdrage den 0-2-årige, og samtidig den anden, at de udgør en risiko ved, at den måde, de netop passer og opdrager barnet på, vil have konsekvenser for resten af barnets liv, herunder hvordan det kan klare sig i konkurrencesamfundet. Det er interessant, at det giver anledning til flere eller i hvert fald mere italesatte bekymringer hos nogle forældre at passe sit barn selv, end at aflevere sit barn til fremmede voksne i en middelmådig institution.

2. Bekymringen over risikoen for barnet ved at passe sit barn selv er dog ikke den eneste – der gives også udtryk for bekymringer over, om det er muligt at vende tilbage til karrieren, hvis man skulle tage en pause fra arbejdet eller bare deltid. Alle forældrene italesætter sig selv som nogle, der ikke er i stand til at træffe andre beslutninger end de trufne, enten pga. arbejdets krav – hvad enten de er eksplicitte eller en forventning eller formodning, forældrene har – eller pga. økonomi. Normer bliver endda også italesat som en barriere.

3. Policydiskursen om forældres fulde ansvar for børneopdragelse ser ikke ud til at have ubetinget succes (men dog nogen), når man ser på forældrenes udtalelser. Faktisk passer det så fint sammen, at de fleste af dem, der fuldt og fast tror på pædagogernes ekspertise, ikke har en opfattelse af at have det fulde opdragelsesansvar for deres børn.

4. I modsætning til i EU-policy, så influerer diskurser om ligestilling ikke forældrenes subjektioner i nogen særlig grad, og det på trods af, at samtlige mødre og ingen af deres partnere har et ønske om at arbejde på deltid. Spørgsmålet er (måske), om det

ikke er vigtigt for disse kvinders følelse af at være hierarkisk ligestillet med manden i parforholdet, at hun har et lønnet fuldtidsjob og dermed bidrager på lige fod økonomisk til husholdningen.
Selvom man ikke kan generalisere ud fra mine interviews, kan det alligevel tyde på, at der er en tendens til, at kvinder ønsker at drosle ned for tiden på arbejdsmarkedet, imens der er små børn, idet Bachs (Bach, 2015) undersøgelse peger på det samme. Det kan vække undren, at det i samtlige interviewede familier kun har været på tale, at det var kvinden, der skulle gå på deltid – også i de familier, hvor deltidsønsket ikke kom på baggrund af egen lyst til mere familietid, men på baggrund af logistikproblemer eller viden om barnets behov. Man kan diskutere, om det behøver at være et problem, at det er kvinden, der går på deltid, hvis hun har lyst, men det er næppe til diskussion som et problem, hvis det *altid* er kvinden, der går på deltid, når familien føler sig nødsaget til at skrue ned for arbejdstiden af andre årsager. Er der stadig nogle normer eller forståelser omkring kvinden som den altopofrende; som dem der mødes med en forventning om, at de skal få familiens hverdag til at glide (som i Karinas tilfælde)? Dette pegede Sharon Hays på i 1990'ernes USA (fx Hays, 1996, p. 97), og det kan se ud til, at det stadig er forholdsvis aktuelt på tværs af tid og kultur.

5. De to subjekter, som jeg har benævnt 'Den selvrealiserende', hhv. 'ego' og 'familie', går igen i alle interviewene og er for det meste i konflikt med hinanden på den måde, at éns selvrealisering på arbejdsmarkedet ofte står i vejen for éns selvrealisering på familiefronten. Det er i den forbindelse interessant hvor stærk selvfølgeligheden af at gå på arbejde er: hvor det at realisere sig selv på eller via arbejdsmarkedet er en konkret plan eller praksis for interviewpersonen, italesættes realiseringen af éns ønsker for familielivet mest som urealiserbare drømme.
   En anden pointe her ligger i at benævne det ene subjekt med tillægget 'ego' frem for 'arbejde'. Det var nemlig langt fra alle interviewpersoner, der italesatte selvrealisering via deres arbejdsopgaver. For nogen lå det i at have tæt kontakt med andre voksne, som så var kollegerne, for andre lå det simpelthen i at lave noget, som gjorde, at man ikke konstant havde ansvaret for børnene. Dermed var den egoorienterede selvrealisering ikke altid betinget af arbejde. Det er interessant at overveje, om børn behøver at komme i institution, for at forældre kan have tid til at pleje andre behov end familielivet og børnenes. Måske kunne forældrene 'bare' sørge for at få voksenkontakt og fritidsinteresser? At den egoorienterede selvrealisering var betinget af at have et arbejdsliv var en stærk diskurs i alle interviews, og det på trods af at arbejde i et interview også italesattes som *drænende*.

Der sås forandringsmuligheder i diskurserne og de subjektpositioner, der blev italesat. I flere af interviewene var det sådan, at efterhånden som de skred frem, blev der talt mere og mere om, hvad for et familieliv, de kunne ønske sig, og nogle af forældrene besluttede sig for at gøre nogle ting anderledes eller revurdere deres situation. Man kan diskutere det etiske i, at intervieweren ender med at påvirke interviewpersonen. Som interviewer bad

jeg dog blot forældrene til at forholde sig til paradokser i det, de sagde, og i nogle tilfælde forholde sig til noget, de ikke tidligere havde tænkt over. Som Dean (2006) gør, skal der her argumenteres for, at altid er godt, når folk bliver oplyste og således bedre kan tage aktivt stilling til det, de gør, hvor svært det så end kan være.

6. Disciplineringen af forældre – en konklusion

Formålet med dette speciale har været at undersøge, hvordan ansvarlige forældresubjekter produceres i danske policydiskurser i relation til dagpasning af 0-2-årige børn, og hvordan det influerer på forældres subjektioner i deres begrundelser for pasningsvalg. Jeg har brugt foucaultiansk inspireret diskursanalyse og taget udgangspunkt i Bacchis (2009) WPR-tilgang til især at kigge efter de mulige forældresubjektpositioner, der blev og bliver italesat i policy, og om disse subjektmuligheder bliver til subjektioner hos forældre i 9 interviews.

I analysen er det vist, at produktionen af ansvarlige forældresubjekter i policy er bundet op på hegemoniske diskurser, som er skiftet igennem tiden, og som ikke er almengyldige, tidstrandencerende logikker, som behøver at handle om børns bedste, men i stedet handler om det, der italesættes som det vigtigste *for tiden*. Hvor forældreskabet som begreb før slutningen af 1700-tallet ville have været uforståeligt, fordi det dengang var hele husstanden, der opdrog børnene, blev forældre i 1800-tallet som i dag mobiliseret som led i statens biopolitiske målsætning. I vores tid drejer den målsætning sig om primært at sikre et tilstrækkeligt højt arbejdsudbud i dag og at sikre en tilstrækkelig høj kvalitet af arbejdskraft i fremtiden. Det sker især ved en nyliberal italesætning af den enkeltes ansvar for at styre sig selv og sine børn efter disse 'selvfølgelige' logikker. Det resulterer i forældresubjekter, der for at kunne blive vurderet som værende ansvarlige må have et fuldtidsarbejde, hvori de sørger for at bidrage via et lønnet job samt for at være konkurrencedygtige, og samtidig må sørge for børnenes udsættelse for pædagogisk ekspertise for at sikre deres fremtidige konkurrencedygtighed. Begge disse ansvarlige subjekter har dermed kun én mulighed, nemlig at sende deres børn i institution.

Diskurserne bliver massivt understøttet af policy fra EU samt policyinformerende undersøgelser fra OECD, hvormed Danmark skal modstå et ganske betydeligt pres for at gøre eventuelle andre ideer til reel policy. Det kan ses som et demokratisk problem, at EU laver policy på et område, der ligger uden for deres beføjelser, og at denne politik føres uden offentlig diskussion, i hvert fald her i landet. Man kan stille spørgsmålstegn ved, om medierne her lever op til deres demokratiske ansvar som kritiske og oplysende.

I policy ser der dog også ud til at være forandringsmuligheder i diskursen. Selv om der handlingsmæssigt er et noget ensidigt fokus på at øge arbejdsudbuddet, så har der det seneste år været politisk retorik om at gøre det lettere for familier at bruge tid sammen. At det ikke bliver til handling hænger sandsynligvis sammen med, at det ikke er logisk inden for den hegemoniske diskurs om arbejdsudbud og biopolitik.

Gennem mine interviews har jeg set eksempler på forældre, der taler sig helt ind i den subjektposition, som udgør en risiko over for deres børn ved ikke at være eksperter på børns udvikling og læring, og som bruger det til at begrunde, at de sender børn i dagtilbud. Der er dog også forældre, der er mere skeptiske over for denne diskurs, som mener at være i stand til at facilitere det, børnene har behov for, eller som ligefrem taler ind i tilknytningsdiskursen, som vi kender den fra 1950/60'erne, hvor forældre er de bedste til at være sammen med de mindste børn.

I forhold til begrundelsen for at have et arbejde, var der i interviewene ingen diskurs om det at bidrage til samfundet. Derimod begrundede næsten alle forældrene deres jobs i en form for selvrealisering, hvad enten det var igennem spændende arbejdsopgaver, socialt liv med kolleger eller simpelthen bare at slippe for at have ansvaret for børnene lidt. Det var bemærkelsesværdigt, at arbejdet blev italesat som en selvfølgelig kilde til selvrealisering, selv når det ikke var arbejdsopgaverne, der var begrundelsen. Måske kunne man forestille sig, at andet end arbejde kunne opfylde samme form for behov. Diskursen om arbejde som selvrealiserende var dog stærk – der var en interviewperson, der både italesatte sit arbejde som kilde til energi *og* som grunden til, at hun var drænet for energi, når hun kom hjem.

Det var også bemærkelsesværdigt, at arbejdet bidrog til selvrealisering på nogle områder, men derimod forhindrede det på andre, nemlig når det handlede om ønsker for familielivet. Her ønskede alle mødrene i større eller mindre grad at komme til at arbejde på deltid, nogle gange af logistiske årsager, nogle gange begrundet i barnets behov for nærhed med forældrene, og nogle gange begrundet i eget ønske om ikke at gå glip af barnets udvikling. Der var ingen af forældrene, der forbandt deres eget ønske om deltid med en diskurs om ligestilling. Det er interessant, hvis det kun er i policy, at ligestilling bliver defineret ved ens arbejdsmarkedstilknytning.

Det er desuden bemærkelsesværdigt, at selvrealiseringen på arbejdsmarkedet er selvfølgelig og udmøntet som konkret handling hos alle, hvorimod selvrealiseringen i relation til familielivet hos alle var italesat som en fjern drøm og ikke noget, der var realistisk.

Således vil jeg argumentere for, at der finder en disciplinering af forældre sted. Forældrene indoptager mange af de logikker, som policy taler for, således at styringen bliver mentaliseret, og forældrene styrer sig selv. Imidlertid er det ikke det eneste, der influerer på forældrenes diskurser. Der var en enkelt, der fra starten af interviewet havde andre ideer til, hvordan hun gerne ville indrette sit liv, og igen andre der i løbet af interviewet åbnede op for forandringsmuligheder i diskursen. I alle disse tilfælde italesatte de både et ønske om at være mere sammen med familien og derefter en spekulation over, om det kunne blive en reel mulighed. Alle forældre italesatte dog forhindringer for at ønskerne kunne blive realiseret. Der var bekymringer omkring økonomi, arbejdsmarkedets reaktioner og nervøsitet i forhold til det at skulle bryde med normerne.

Disciplineringen gennem normsætning via gentagne diskurser og legitimeringen af disse diskurser ved hjælp af udvalgt videnskab sætter umiddelbart nogle grænser for, hvad folk kan tænke og ikke mindst for, hvordan de fleste agerer. Men i interviewene ser vi også, at oplysning, refleksion og stillingtagen kan muliggøre andre subjektpositioner, så forældrene i det mindste kan tage et mere reelt valg om, hvordan de vil indrette deres liv.

6.1. Diskussion

Dette speciale lægger sig som sagt i et tværfagligt felt, hvilket også er en klassisk uddannelsesvidenskabelig tilgang. Jeg har især hentet inspiration fra antropologiske studier og governmentalityanalyser af policy, hvor jeg har kombineret elementer fra disse

to felter med henblik på at 'virkelighedstjekke' de subjektiverende effekter af policydiskurser. Der er dog grænser for, hvad jeg kan konkludere: jeg kan konkludere, *at* der er policydiskurser, der viser sig i nogle forældres tankegange, men jeg kan ikke sige, at der er en årsagssammenhæng, og jeg kan ikke generalisere til alle forældre. At der synes at være en tendens afspejler sig dog også i statistikkerne om antallet af børn i dagtilbud, og Bacchi pointerer som sagt policys særlige position i forhold til at influere på hegemoniske diskurser (Bacchi, 2009, p. 33).

Jeg kan også konkludere, at der er nogle andre diskurser og dermed subjektpositioner, der er mulige. Her er generaliseringsspørgsmålet slet ikke væsentligt – jeg har i stedet i tråd med Bonham & Bacchi vist, om og at det overhovedet er muligt at transformere diskursen (Bonham & Bacchi, 2017, p. 695) og derved reproblematisere (Bacchi, 2009, p. 45) for således at "*tjene moralske kræfter ved at gøre det muligt for os at overveje, hvordan det er gået til, at vi er kommet til at styre os selv og andre, og hermed hvilke muligheder vi har for at tænke og handle på nye måder*" (Dean, 2006, p. 82). I tråd med dette vil jeg diskutere og reproblematisere videre på nogle af mine fund i min perspektivering.

Men først en bemærkning mere om min metodologi: I WPR-tilgangen pointeres det relevante i at se på mediernes diskursdistribuerende rolle, og det ville naturligvis også have været relevant her, da medierne, som kort bemærket i analysen, må have en intra-agerende rolle med både policy og forældres diskurser. Da jeg måtte lægge et snit et sted, valgte jeg at fokusere på den genealogiske fremstilling af policy med henblik på afselvfølgeliggørelse. Selvom policy intra-agerer med medierne, så er policy alligevel resultatet af de politiske beslutninger, uanset hvilken intra-aktion der så er foregået forinden. Forandringsmulighederne, der blev italesat i interviewene, kan til gengæld være et resultat af bl.a. forældrenes intra-aktion med forskellige medier, traditionelle som sociale – der var endda en forælder, der direkte italesatte sin viden som hentet fra medierne – og det kunne bestemt være oplagt at undersøge denne intra-aktion nærmere i fremtidig forskning. Det kunne utvivlsomt være nok til et helt projekt i sig selv.

Et anden relevant aktør, hvis intra-aktion jeg måtte afgrænse mig fra at undersøge, er BUPL (pædagogernes fagforening). Det kunne være et spændende projekt at undersøge deres rolle i diskursen om institutionalisering. BUPL giver ofte udtryk for at tale børnenes sag (se fx Jensen, 2018), men som fagforening må det altid være i en ramme af institutionsregi, for hvordan skulle de ellers beskytte deres medlemmers job? Gad vide, hvor meget der kunne spares på pædagogisk personale, huslejer til institutioner samt i administration, hvis flere børn blev passet mere hjemme?

Ligeledes kunne det være interessant at dykke mere ned i den policyinformerende forsknings rolle, da man kan forestille sig, at der må være nogle potentielle konflikter med saglighed på den ene side og bevillinger på den anden.

Bacchi pointerer ydermere det vigtige i at analysere sin egen analyse med WPR-tilgangen. Her kan jeg passende spørge om, hvordan jeg selv repræsenterer 'problemet'. Og hertil må jeg erkende at repræsentere et problem om, at vi har verdensrekord eller noget der ligner i institutionalisering af de 0-2-årige, eftersom det var mit udgangspunkt for at lave specialet. De antagelser, jeg har, der underbygger min problemrepræsentation,

er, at de forskere, psykologer m.m., der beklager institutionaliseringen eller kvaliteten af institutionerne, har ret i, at der er et problem. Dermed kan man kritisere mig for at gøre det samme som beslutningstagerne, nemlig at vælge noget viden at stole på frem for noget andet. Jeg har dog bestræbt mig på i min analyse at betragte denne videnskab empirisk som en del af en diskurs, frem for at tage den som en præmis, altså en sandhed.

Effekten af denne problemrepræsentation er, at den potentielt kan få en masse forældre til at føle sig forkerte ved at følge normen. Hertil vil jeg som Foucault tillade mig blæse til kamp mod disse normer, hvis forældre er 'indespærrede' (Foucault, 1991, p. 308) i dem uden at vide det og samtidig, som de fleste af mine interviewpersoner, ikke er tilfredse i deres indespærring. Måske kan dette speciale i det mindste få dem til at tage stilling til deres situation ved at oplyse dem om den.

Man kan klandre mig for at relativisere 'det ansvarlige forældreskab' sådan så alt, hvad forældre gør, kan være lige godt. Det er bestemt ikke min mening. Styring har en vigtig funktion – fx at beskytte sine mindste borgere mod vanrøgt – men når den begynder at 'tvinge' flertallet af forældre til at leve på en måde, de ikke finder tilfredsstillende, og hvis det ovenikøbet har negative konsekvenser for børnene, bør det tages op til overvejelse, om det kan gøres anderledes og måske bedre.

Til sidst bør jeg spørge mig selv om, hvad det er, jeg *ikke* siger, og hvordan min problemrepræsentation kan reproblematiseres eller kritiseres. Det er jo svært selv at få øje på, men jeg vil i hvert fald sige nogle flere ting i min perspektivering – så må det være op til læseren at problematisere min problematisering.

6.2. Perspektivering

Jeg vil her pege på nogle mulige problemrepræsentationer af den massive institutionalisering her i Danmark:

1. Ignoreringen af psykologisk videnskab om kærlighed og tilknytnings vigtighed for dannelse af barnets hjerne, som ellers er "n*ok et af de bedst belyste felter i udviklingspsykologien*" (Professor og psykolog, Per Schultz Jørgensen i Kejser, 2018, 00:17:06 - 00:17:12). Hvis man antager, at denne videnskabelige viden kan være lige så god som den, der pt. informerer policy, kan man stille spørgsmålstegn ved, om vuggestuer et naturligt valg i lyset af strategien om at blive 'verdens førende vidensnation'. Ikke mindst hvis epigenetikken har ret i, at negative (såvel som positive) interaktioner i den tidlige barndom kan tænde og slukke for visse gener, som nedarves til næste generation (Gerhardt, 2005; Sommer, 2017). Det synes næsten banalt at pointere, at fortravlede og skiftende pædagoger ikke kan tilbyde den samme kærlighed, nærhed og tryghed, som ser ud til at være afgørende for hjernens udvikling, som forældre eller andre nærtstående familiemedlemmer vil kunne. En anden ting er, at flere forskere og psykologer påpeger en sandsynlighed for, at en del af forklaringen på det stigende antal diagnoser blandt børn som stress, angst og depression kan være institutionalisering (L. Andersen, 2017; Arbøl, 2017; Hygum, 2018; Jespersen & Omar, 2018; Nørgaard, 2014). Hvis man sætter det sammen med den tendens, der ses,

hvor et stigende antal forældre, er eller føler sig stressede (Bonke, 2014, p. 25), kan det måske vise sig at have store økonomiske konsekvenser frem for fordele at presse forældre til at institutionalisere og arbejde mere.
Og det ser ikke ud til at være indbildning, at danske forældre føler sig fortravlede: danske forældrepar ligger tilsammen i toppen i EU i forhold til at arbejde mest, og arbejder i øvrigt mere end par uden børn (Skov, 2015; Thieman & Bjørnager, 2014).

2. Sandsynligheden for, at pointer fra undersøgelser, der kan tjene som argumenter i policy, udbredes og generaliseres på et niveau, der ikke findes videnskabeligt belæg for. Her tænkes på, at de fleste undersøgelser om effekten af dagtilbud primært undersøger aldersgruppen 3-6 år (se fx OECD, 2009, p. 116), samt at flere af de få undersøgelser, der er for 0-2-årsområdet, viser negative effekter af brug af dagtilbud (OECD, 2011, p. 186 ff.), men at der i policy generaliseres om, at dagtilbud er godt uden at skelne mellem forskellene imellem de påviste effekter for de forskellige aldersgrupper (fx Regeringen, 2016; B.-o. Socialministeriet, 2017).
Der tales desuden ikke om, at de positive effekter af at bruge dagtilbud muligvis kun gælder for de dele af befolkningsgruppen, der går under betegnelsen 'socialt udsatte' (Dietrichson et al., 2018), og i dansk sammenhæng tales der i policy heller ikke om, at dagtilbud, som ikke er af høj kvalitet, ser ud til at have negative effekter på børn på kort og lang sigt (Dietrichson et al., 2018; OECD, 2011).

3. Italesættelsen af, at det at yde omsorg kun er et arbejde, hvis man får løn for det. Det kan synes paradoksalt, at det kan indgå i beregningen af BNP, hvis man passer andres børn, men ikke sine egne. Dette kan have betydning for anerkendelsen af værdien af at 'hjemmepasse'.

4. En vedvarende italesættelse af samfundets og forældrenes behov, men ikke børnenes. Samfundets behov for konkurrencedygtighed, produktion og skatteindtægter; forældrenes behov for selvrealisering, herunder ligestilling, socialisering og mindre ansvar for børnene. Når børnenes behov kommer på dagsordenen, handler det om at gøre dem sociale via interaktion med jævnaldrende, hvilket kan virke en smule absurd for 1-årige, eller også handler det om børnenes langsigtede 'behov' for at klare sig så godt som muligt i uddannelsessystemet. Ikke et ord om børnenes behov for samvær med familien. Derfor bliver det relevant at stille spørgsmålet: skal børnenes behov ofres for væksten? For ligestillingen? For voksnes selvrealisering? Og omvendt: behøver disse tre ting blive ofret for at tilfredsstille børnenes behov?

Det kan imidlertid synes svært at gøre noget andet end det, vi gør, fx nedsætte arbejdstiden for forældre, der vil det, eller ligefrem subsidiere forældre, der vil passe deres småbørn selv. Sådan italesættes i hvert fald de demografiske udfordringer, som vi har i Danmark med, at der er en stor generation, der er på vej på pension. Vi må alle sammen arbejde mere, for ellers kan vi ikke opretholde vores velfærdsstat, lyder det (Ostrynski, 2015a).

Demografiske problemer har de fleste EU-lande dog (eurostat, 2018a), og alligevel har nogle af dem, der har valgt at gå helt andre veje end Danmark, en vækst og en BNP, der kan måle sig med vores (eurostat, 2018b, 2018c). Også nogle af de lande, vi normalt sammenligner os med: eksempelvis Sverige, som tilbyder længere barselsorlov, afholdelse af mange flere børns sygedage, samt ret til deltid til børneforældre (Toft, 2015; Øresunddirekt, 2018). Eller Nederlandene, hvor rigtig mange børns forældre arbejder deltid, heriblandt fædre (dog mest mødre). Nederlandene ligger i top, når man måler børns lykkelighed, og man kan spekulere på, om ikke de to ting hænger sammen (Acosta & Hutchison, 2017; UNICEF, 2013).

Én ting er dog diskurser, en anden de materielle praksisser. Selve det, at man går imod strømmen, hvis man passer sit barn selv eller går meget ned i arbejdstid, indebærer ikke blot, at man skal være normbryder, men også at man udsætter sig selv for potentiel isolation. Det kan være i hverdagen, hvis man bor et sted uden fællesskaber for hjemmepassere, eller det kan være på arbejdspladsen, hvor der vil foregå en masse ting, som man ikke er en del af, når man ikke er der så meget som andre.

Man kan klandre dette speciale for at kunne bidrage til en form for forældredeterminisme (jf. Macvarish et al., 2014, p. p. 792), blot med omvendt fortegn i forhold til, hvad der plejer at være svaret i Danmark på 'angsten for, hvad der kommer ud af de tre første leveår', nemlig dagtilbud. Hertil vil jeg påpege, at et evt. forsøg på at illegitimere en diskurs om, hvad der er bedst for barnet, og hvad der er forældres og statens ansvar i henhold hertil, blot kan ses som endnu et forsøg på at sætte nogle grænser for, hvad der må tænkes og siges af ubekvemme ord. Macvarish et al. med fleres pointe om, at evidensbaseret pædagogik og instrumentaliseret samvær mellem forældre og børn er problematisk, skal naturligvis ikke ignoreres, men kan bidrage til opmærksomheden på et evigt forsøg på at skabe balance mellem overvejelser over, hvad der er bedst for børnene. Med dette speciale ønskes det at supplere med en samtidig bevidsthed om, at der i diskursen om børnenes bedste ofte vil være en masse andre dagordener på spil.

6.3. Afrunding

Det er meget almindeligt at sige, at vi forældre alle sammen gør vores bedste. Kant (1987/1784) ville sige, at de fleste af os gør det nemmeste. At vi undlader at tage stilling til ting, fordi det er nemmere at lade nogle andre tage stilling for os. Gennem vores barnlige angst for det ukendte, lader vi os umyndiggøre.

Foucault ville måske tilføje, at staten kan udnytte vores barnlighed og gennem italesættelsen af normer disciplinere os, som man opdrager et barn, til at indoptage statens logikker. Imidlertid er magt ikke noget, der oprinder i nogen, som udøver den over nogen andre. Magten er i relationen og således betinget af, at nogen underkaster sig den som et subjekt. At der foregår subjektion.

Måske kan dette speciale bidrage til, at vi forældre rent faktisk tager vores voksne ansvar på os ved at lade os oplyse frem for at lade os disciplinere.

En del af mine interviewpersoner havde faktisk andre ideer til indretningen af familielivet. Nogle af dem lod sig nok disciplinere af normer, men andre italesatte nærmere karrieremæssige eller økonomiske forhindringer, som de ikke kunne gøre så meget ved. Med dette vil jeg pointere vigtigheden af ikke kun at individualisere ansvaret, men også at italesætte de strukturelle forhindringer, som kun politikere kan gøre noget ved.

7. Abstract: The Disciplining of Parents – an Education

Science look into parental subjection in relation to the institutionalization of 0-2-year-olds

Thesis by **Cassandra James Markussen**
Danish School of Education, Aarhus University, 2018

As Denmark by far has the most 0-2-year-olds in Early Childhood Education and Care (ECEC) in OECD-countries (OECD, 2017a, p. 26), this master's thesis explores discursive factors that contribute to this. Inspired by Bacchi's (2009) 'What's the problem represented to be?'-approach and Bonham & Bacchi's (2017) poststructuralist interview analysis strategy, this thesis examines the discursive production of responsible parental subjects in policy and seeks to explore how they affect parents' discourses in nine interviews.

Post 17th century Danish policies are examined to illuminate the changes in the focus on and articulation of 'responsible parents' to de-naturalize the discourse of today. EU policy and policy-informing reports from the OECD are also analyzed to illustrate the intense pressure on Denmark to adopt the logic of the EU and OECD discourse today. The discourse that today seems natural is that there is global competition, wherein the declared goal of both Denmark and the EU is to become the most competitive knowledge-based economy in the world (EHEA-ministers, 1999, p. 2). ECEC is considered an ever more crucial part of achieving this goal, where ECEC contributes to 1) increasing female labor, therefore contributing to growth *and* gender equality, and 2) cultivating human capital in children with evidence-based pedagogy. This discourse makes ECEC a natural choice for parents.

In nine interviews with parents, the given policy discourse seemed to discipline the parents' actions in that they *send* their children to daycare. As in policy, all of the parents intimated that pedagogues have special expertise in improving children's development. However, the parents also had other agendas – self-realization, for example. Although the parents identified their careers as *the* way to achieve self-realization, it was not necessarily pertinent – social life with colleagues or a way to avoid the responsibility of parenting for a while were also reasons for working.

On the other hand, parents also dreamt of having more family time. However, this was considered wishful thinking, whereas self-realization via work was always an actual goal.

This thesis questions the economic benefits of massive institutionalization and wonders whether more family time has to be reduced to just being a dream.

8. Litteraturliste

Acosta, R. M., & Hutchison, M. (2017, 7. januar). They raise the world's happiest children - so is it time you went Dutch? *The Telegraph*. Retrieved from https://www.telegraph.co.uk/family/parenting/raise-worlds-happiest-children-time-went-dutch/

Andersen, L. (2017, 31.12.2017). Debat: Institutioner opdrager vores børn, Debatindlæg. *Politiken,* p. 4.

Andersen, N. Å. (1999). *Diskursive analysestrategier : Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. Kbh.: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Andersen, N. Å., & Thygesen, N. T. (2004). Styringsteknologier i den selvudsatte organisation. *Grus, Årg. 25, nr. 73 (2004)*, 8-29.

Arbøl, N. (2017, 01.09.2017). Danske småbørn får stress i vores institutioner, Kronik. *Jyllands-Posten*. Retrieved from https://jyllands-posten.dk/debat/kronik/ECE9837179/danske-smaaboern-faar-stress-i-vores-institutioner/

Bacchi, C. (2009). *Analysing policy : what's the problem represented to be?* Frenchs Forest, NSW: Pearson Australia.

Bach, D. (2015). *Overskudsfamilier : om opdragelse, identitet og klasse blandt velstående familier i Nordsjælland*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Ball, S. J. (1990). *Politics and policy making in education : explorations in policy sociology*. London: Routledge.

Barad, K. M. (2007). *Meeting the universe halfway : quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press.

Bayer, S., Kristensen, J. E., Hamre, B., Hansen, A. E., & Hansen, C. S. (2015). *Bind 2: Kald og kundskab : Brydninger i børnehavepædagogikken 1870 til 2015*: U Press.

Belsky, J. (2003). Child Care and its Impact on Young Children (0-2). In R. E. Tremblay, R. G. Barr, & R. Peters (Eds.), *Encyclopedia on Early Childhood Development* (pp. 1-6). Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development.

Belsky, J., Vandell, D. L., Burchinal, M., Clarke-Stewart, K. A., McCartney, K., & Owen, M. T. (2007). Are There Long-Term Effects of Early Child Care? *Child Development, 78*(2), 681-701. doi:10.1111/j.1467-8624.2007.01021.x

Boje, T., & Ejrnæs, A. (2013). *Uligevægt : arbejde og familie i Europa* (1. udgave ed.). Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Bonham, J., & Bacchi, C. (2017). Cycling 'subjects' in ongoing-formation: The politics of interviews and interview analysis. *Journal of Sociology, 53*(3), 687-703. doi:10.1177/1440783317715805

Bonke, J. (2014). *Er fritiden forsvundet? : 45 års udvikling i danskernes fritid*. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health*. Geneva: WHO.

Brand, S. M. (2018, 16. marts). Opslag af d. 16. marts. Retrieved from https://www.facebook.com/groups/familiepolitisknet/search/?query=hjemmepasning

Brøgger, K. (2014). The ghosts of higher education reform: on the organisational processes surrounding policy borrowing. *Globalisation, Societies and Education, 12*(4), 520-541. doi:10.1080/14767724.2014.901905

Brøgger, K. (2016a). Du skal ville det, du skal. Om de videregående uddannelsers nye tilskyndelsesøkonomi. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift 2*, 87-99.

Brøgger, K. (2016b). The rule of mimetic desire in higher education: governing through naming, shaming and faming. *British Journal of Sociology of Education, 37*(1), 72. doi:10.1080/01425692.2015.1096191

Buch-Larsen, A. (2015, 24. oktober). Partier vil hjælpe pressede børnefamilier. *Berlingske*. Retrieved from https://www.b.dk/nationalt/partier-vil-hjaelpe-pressede-boernefamilier

Børnekommissionen. (1980). *Småbørn, daginstitutioner og dagpleje*. Kbh.: Børnekommissionen.

Børnekommissionen. (1981). *Børnekommissionens betænkning*. Kbh.: Direktoratet for Statens Indkøb.

Børneloven. (1918). *Børneloven : Lov nr. 72 af 14. April 1905 om Behandling af forbryderske og forsømte Børn og Unge Personer m.m*. Kbh.: Pio.

Carter, S. M., & Little, M. (2007). Justifying Knowledge, Justifying Method, Taking Action: Epistemologies, Methodologies, and Methods in Qualitative Research. *Qualitative Health Research, 17*(10), 1316-1328. doi:10.1177/1049732307306927

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7. edition ed.). London: Routledge.

Commission, E. (2017). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. AN INITIATIVE TO SUPPORT WORK-LIFE BALANCE FOR WORKING PARENTS AND CARERS*. (COM(2017) 252 final). Brussels Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1494930128433&uri=CELEX:52017DC0252.

Commission, E. (2018a). European Pillar of Social Rghts. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights_en

Commission, E. (2018b). The European Pillar of Social Rights in 20 principles. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

Commission, E. (2018c). *Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on High Quality Early Childhood Education and Care Systems*. (COM(2018) 271 final. 2018/0127 (NLE)). Brussels Retrieved from http://ec.europa.eu/education/initiatives/european-education-area/early-childhood-education-and-care_en.

Commission of The European Communities. (2001). *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality*. Brussels Retrieved from https://ufm.dk/uddannelse/internationalisering/internationalt-samarbejde-om-vejledning/euroguidance/eu-og-vejledning.

Council of the European Union. (2015). *COUNCIL DECISION (EU) 2015/1848 of 5 October 2015 on guidelines for the employment policies of the Member States for 2015*. (L 268/28). Official Journal of the European Union Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOL_2015_268_R_0005.

Council of the European Union. (2017). *COUNCIL RECOMMENDATION on the 2017 National Reform Programme of Denmark and delivering a Council opinion on the 2017 Convergence Programme of Denmark*. (COM(2017) 504 final). Brussels: European Commission Retrieved from https://ec.europa.eu/info/publications/2017-european-semester-country-specific-recommendations-denmark_en.

Csonka, A., & Elias, S. V. (2017, 22. maj). Hvad vil vi med vores børn i dagtilbuddene?, Debat. *Politiken,* p. 5.

Cunningham, H. (2005). *Children and childhood in western society since 1500* (2. ed. ed.). Harlow, England: Pearson Longman.

Dahl, K. M., & Ottosen, M. H. (2018). *Kortlægning af viden om opdragelse - Delnotat 1-3*. Retrieved from København: http://socialministeriet.dk/opdragelsesdebat/viden-og-undersoegelser-om-opdragelse/

Dannesboe, K. I., Kjær, B., Palludan, C., & Bach, D. (2018). Parents of the welfare state: : Pedagogues as parenting guides. *Social Policy and Society*.

Dean, M. (2006). Kapitel 1: Nøglebegreber og centrale temaer *Governmentality : magt og styring i det moderne samfund* (pp. 29-83). Frederiksberg: Sociologi.

Den Danske Ordbog. https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22sbdatabase_den-danske-ordbog-1%22

Dietrichson, J., Kristiansen, I. L., & Nielsen, B. C. V. (2018). *Universal Preschool Programs and Long-Term Child Outcomes – A Systematic Review* (Vol. 2018). www.sfi.dk: VIVE.

Egelund, N., & Dyssegaard, C. B. (2016). *Systematisk kortlægning om forældreinvolvering og forældresamarbejde, der kan fremme læring hos børn og unge med ressourcesvag social baggrund i dagtilbud og skole*. Retrieved from https://pure.au.dk/ws/files/110535853/Systematisk_kortl_gning_om_for_ldreinvolvering_og_for_ldresamarbejde.pdf

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22sb_pure_ddfmxd%3Ac158c83d-61d9-43e1-a007-b67e857c8043%22

Egelund, N., Hansen, O. H., Csonka, A., Jørgensen, K., Davidsen, I., Sloth, L., & Joen Jacobsen, L. (2012). *Fremtidens dagtilbud : pejlemærker fra Task Force om fremtidens dagtilbud*. Retrieved from https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22sb_pure_ddfmxd%3Afe73a726-6d0d-4967-a7ba-55d53ac66f5f%22

EHEA-ministers. (1999). *The Bologna Declaration af 19 June 1999*. Retrieved from http://www.ehea.info/pid34363/ministerial-declarations-and-communiques.html.

Ejrnæs, A., & Boje, T. P. (2015). Uligevægt mellem familie og arbejdsliv - familiepolitik. In B. Greve (Ed.), *Grundbog i socialvidenskab - 5 perspektiver* (2. udgave ed., pp. 261-283). Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Elias, N. (1994). *The civilizing process : the history of manners and state formation and civilization*. Oxford: Blackwell.

EU-kommissionen. (1995). *Pre-school education in the European Union : current thinking and provision*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

European Commission. (2010). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. The European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European framework for social and territorial cohesion*. (52010DC0758). eur-lex.eauropa.eu Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0758.

European Commission. (2011). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION. Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow*. (52011DC0066). eur-lex.europa.eu Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52011DC0066.

European Commission. (2018, 10.06.2018). Strategisk ramme - uddannelse og erhvervsuddannelse 2020. Retrieved from http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_da

European Commission Childcare Network. (1990). *Quality in childcare services: Report on an EC Childcare Network Technical Seminar.* Retrieved from www.childcarecanada.org: http://www.childcarecanada.org/publications/other-publications/04/10/quality-early-learning-and-child-care-services-papers-european

European Council. (2000). *The Lisbon strategy/agenda* European Council Retrieved from http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm.

European Parliament and Council. (2006). *Decision No 1720/2006/EC of the European Union and of the Council of 15 November 2006 establishing an action programme in the field of*

lifelong learning. Official Journal of the European Union Retrieved from https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e94e41b2-bcf7-4447-83d5-b5ac87c8065e/language-en.

Eurostat. (2017). File:Distribution of expenditure on education (excluding early childhood educational development by education level, 2014 (% of expenditure on education) YB17.png (Vol. 757 x 600 pixels). ec.europa.eu.

eurostat. (2018a, 22. juni 2018). Population structure and ageing. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing#The_share_of_elderly_people_continues_to_increase

eurostat. (2018b). Real GDP growth rate - volume (Tabel). Retrieved 30.08.2018, from eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1

eurostat. (2018c). Real GDP per capita (Tabel). Available from eurostat ec.europa.eu Retrieved 30.08.2018 https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=sdg_08_10&plugin=1

Familie- og Arbejdslivskommissionen. (2007). *Chance for balance - et fælles ansvar* (ISBN 978-87-918-5810-9). Retrieved from København:

Familiepolitisk Netværk. (2018). Retrieved from https://www.facebook.com/groups/familiepolitisknet/

Feldstedt, S., & Markussen, C. J. (2017). *Daginstitutionsbørn - et led i den (trans-)nationale konkurrencestrategi*. Eksamensopgave. DPU. Aarhus Universitet.

Finansministeriet. (2015). *Aftale mellem Regeringen og Dansk Folkeparti, Alternativet, SF og De Konservative om en BoligJobordning i 2015-2017* www.fm.dk Retrieved from https://www.fm.dk/temaer/boligjobordning/laes-mere-om-aftalen.

Forbrugeranliggender, M. f. F.-o. (2007). *Skriftlig fremsættelse (28. februar 2007) - L 170*. (2006/1 SF. L 170). Retrieved from https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=100813.

Foucault, M. (1982). The Subject and Power. In H. L. Dreyfus & P. Rabinow (Eds.), *Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics* (2. ed. ed.). Chicago: University of Chicago Press.

Foucault, M. (1991). *Discipline and punish : the birth of the prison*. London: Penguin.

Furedi, F. (2002). *Forældrefælden : den unødvendige bekymring* (1. udgave ed.). Kbh.: Gyldendal Uddannelse.

Gerhardt, S. (2005). *Kærlighed gør en forskel : kærlige følelser former barnets hjerne* (1. udgave ed.). Virum: Dansk psykologisk Forlag.

Giese, D. (2018, 23. marts). Det er de hjemmegående øvre-middelklasse-kvinder, som har brug for et ghettoudspil, Klumme. *Politiken*. Retrieved from https://politiken.dk/debat/klummer/art6395076/Det-er-de-hjemmeg%C3%A5ende-%C3%B8vre-middelklasse-kvinder-som-har-brug-for-et-ghettoudspil

Gilliam, L., Gulløv, E., Bach, D., & Olwig, K. F. (Eds.). (2012). *Civiliserende institutioner : om idealer og distinktioner i opdragelse*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Glavind, N., & Pade, S. (2011). *Notat om udviklingen i daginstitutionernes bemanding de sidste 25 år*. Værløse: Bureau 2000.

Godin, B. (2006). The Knowledge-Based Economy: Conceptual Framework or Buzzword? *The Journal of Technology Transfer, 31*(1), 17-30. doi:10.1007/s10961-005-5010-x

Grumløse, S. P. (2014). *Den gode barndom : dansk familiepolitik 1960-2010 og forståelsen af småbarnets gode liv : Ph.d.-afhandling*. Roskilde: Ph.d.-programmet Hverdagslivets Socialpsykologi.

Grumløse, S. P. (2017). *Den gode barndom* (1. udgave ed.). Kbh.: Hans Reitzel.

Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven: Yale University Press.

Hygum, L. (2018, 22.04.2018). Psykolog: Vi må stoppe det store eksperiment med vores børn, Kronik. *Kristeligt Dagblad*. Retrieved from https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/psykolog-nok-er-nok-vi-maa-stoppe-det-store-eksperiment-med-vores-boern?utm_source=facebook&utm_campaign=post&utm_content=locked

Højgaard, L., & Søndergaard, D. M. (2015). Multimodale konstitueringsprocesser i empirisk forskning. In S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder : en grundbog* (2. udgave ed., pp. 349-372). Kbh.: Hans Reitzel.

Jensen, C. K. (2018, 30. august). Kortsigtet finanslovsudspil: BUPL efterlyser langsigtet plan for børneområdet. *BØRN&UNGE*.

Jespersen, P. M., & Omar, T. (2018, 04.02.2018). Interview med børnepsykolog: »Politikernes spareiver skaber ukoncentrerede børn«, artikel. *Politiken*. Retrieved from https://politiken.dk/debat/art6324903/%C2%BBPolitikernes-spareiver-skaber-ukoncentrerede-b%C3%B8rn%C2%AB

Kant, I. (1987/1784). Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning? *Slagmark, Nr. 9 (1987)*, 82-88.

(2018, 7 May 2018). *Kejser: Hjem til kødgryder og børn* [Retrieved from https://www.dr.dk/radio/p1/kejser/kejser-2018-05-07

Krejsler, J., Ahrenkiel, A., & Schmidt, C. (Eds.). (2013). *Kampen om daginstitutionen : den danske model mellem kompetencetænkning, tradition og profession* (1. udgave ed.). Frederiksberg: Frydenlund.

Krejsler, J. B. (2013). Når dagtilbud kobles til den nationale konkurrenceevne : kvalitets-reform som udfordring til pædagog-professionen. In A. A. C. S. John Benedicto Krejsler (Ed.), *Kampen om daginstitutionen* (pp. 29-47): Frydenlund Academic.

Kristensen, J. E., Dahl, H. M., Hansen, A. E., & Hansen, C. S. (2015). *Bind 1: Kamp og status : de lange linjer i børnehaveinstitutionens og pædagogprofessionens historie 1820-2015*. Kbh.: U Press.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Interview : det kvalitative forskningsinterview som håndværk* (3. udgave ed.). Kbh.: Hans Reitzel.

Lareau, A. (2011). *Unequal childhoods : class, race, and family life* (2. ed., with an update a decade later ed.). Berkeley: University of California Press.

Larsen, S. N., & Pedersen, I. K. (Eds.). (2011). *Sociologisk leksikon* (1. udgave ed.). Kbh.: Hans Reitzel.

Larsen, T. V. (2006). Ny pædagoguddannelse; Sølle og pinlig reform. *Børn & Unge.* År 2006, Nr. 07. Retrieved from http://www.boernogunge.dk/internet/boernogunge.nsf/0/2D7EC2FBD5AA8C02C125711C003826AC?opendocument

Lee, E., Faircloth, C., Macvarish, J., & Bristow, J. (2014). *Parenting Culture Studies* (pp. 272). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=http://ebookcentral.proquest.com/lib/asb/detail.action?docID=1609138

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0001174072%22

Lehn, L. G. (2017, 9. maj). Daginstitutioner: Stop det offentlige omsorgssvigt af børn, Debat. *Politiken,* p. 6.

Lehn, L. G. (2018, 3. august). Forældrenes Landsforening: Politikere, gør nu noget aktivt for at skabe bedre rammer for børnefamilier, Debat. *Politiken*. Retrieved from https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art6648570/Politikere-g%C3%B8r-nu-noget-aktivt-for-at-skabe-bedre-rammer-for-b%C3%B8rnefamilier

Lumholt, K. (2015, 14. februar). Her er seks grunde til, at børnefamilier er pressede, Debat. *Politiken*. Retrieved from https://politiken.dk/debat/art5566025/Her-er-seks-grunde-til-at-b%C3%B8rnefamilier-er-pressede

Macvarish, J., Lee, E., & Lowe, P. (2014). The 'First Three Years' Movement and the Infant Brain: A Review of Critiques. *Sociology Compass, 8*(6), 792-804. doi:10.1111/soc4.12183

Mandag_Morgen. (1996). *Fremtidens børneinstitution : fra pasning til udvikling*. Kbh.: Mandag Morgen - Strategisk Forum.

Mercado, M. (2018). Opdragelsesdebat er også en del af løsningen. Debatindlæg af børne- og socialminister Mai Mercado i Århus Stiftidende den 10. februar 2018. Retrieved from http://socialministeriet.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2018/feb/opdragelsesdebat-er-ogsaa-en-del-af-loesningen/

Lov om dag-, fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge (dagtilbudsloven) 501 C.F.R. (2007).

Ministeriet for Børn, U. o. L. (2015). Kommissorium for Kvalitetsforum for Dagtilbud. Retrieved from http://sm.dk/media/18424/kommissorium-for-kvalitetsforum-for-dagtilbud.pdf

Ministeriet for Børn, U. o. L. (2016). Kommissorium for mastergruppe for styrkede pædagogiske læreplaner i dagtilbud. Retrieved from http://www.dpt.dk/wp-content/uploads/2010/06/160229-Kommissorium-for-mastergruppe.pdf

Mygind, J. (2009, 15.05.2009). Vi elsker børnehaver, men det har vi ingen grund til, artikel. *Information*. Retrieved from https://www.information.dk/indland/2009/05/elsker-boernehaver-ingen-grund

Neufeld, G., & Maté, G. (2006). *Hold on to your kids : why parents need to matter more than peers* (Ballantine books trade paperback ed. ed.). New York: Ballantine Books.

Nielsen, P. f. (2006). *Nyliberalismen i det danske velfærdssamfund*. Roskilde: Department of Social Sciences, Roskilde University.

Nielsen, S. B. (2013). Danske daginstitutioners skiftende politiske mandat - Om bevægelser i diskurserne mellem arbejdsmarked, familie- og uddannelsespolitik. In J. Krejsler, A. Ahrenkiel, & C. Schmidt (Eds.), *Kampen om daginstitutionen : den danske model mellem kompetencetænkning, tradition og profession* (1. udgave ed.). Frederiksberg: Frydenlund.

Nygaard Christoffersen, M., Højen-Sørensen, A.-K., & Laugesen, L. (2014). *Daginstitutionens betydning for børns udvikling : en forskningsoversigt*. Kbh.: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Nørgaard, L. (2014, 16. august). Afskaf skilsmisser og vuggestuer, Kronik. *Kristligt Dagblad*. Retrieved from https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/2014-08-16/afskaf-skilsmisser-og-vuggestuer

OECD. (1996). *The Knowledge-based Economy*. Paris: OECD.

OECD. (2001a). *Knowledge and skills for life : first results from the OECD Programme for International Student Assessment (PISA) 2000 Education and skills* (pp. 322). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264195905-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0000092073%22

OECD. (2001b). *Starting strong : early childhood education and care Education and skills* (pp. 213). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264192829-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0000092365%22

OECD. (2002). *Babies and Bosses - Reconciling Work and Family Life (Volume 1) : Australia, Denmark and the Netherlands* (pp. 240). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264161139-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0000090511%22

OECD. (2006). *Starting strong II : early childhood education and care* (pp. 441). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264035461-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0000092364%22
OECD. (2009). *Doing better for children* (pp. 191). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264059344-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0000294207%22
OECD. (2011). *Doing better for families* (pp. 275). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264098732-en

http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264169982-ko

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0000503292%22
OECD. (2012a). *Starting strong III : A quality toolbox for early childhood education and Care* (pp. 372). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264123564-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssj0000658848%22
OECD. (2012b, 2018). Starting Strong III: A Quality Toolbox for ECEC. Retrieved from http://www.oecd.org/education/school/startingstrongiiiaqualitytoolboxforecec.htm
OECD. (2012c, 2018). Starting Strong III: A Quality Toolbox for ECEC - Action area 5: Reflecting on the current state of play. Retrieved from http://www.oecd.org/education/school/startingstrongiiiaqualitytoolboxforececactionarea5reflectingonthecurrentstateofplay.htm
OECD. (2017a). *Starting Strong 2017 : Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care* (pp. 189). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264276116-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssib028912968%22
OECD. (2017b). *Starting Strong V : Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education* (pp. 244). Retrieved from http://ez.statsbiblioteket.dk:2048/login?url=https://dx.doi.org/10.1787/9789264276253-en

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22ebog_ssib029784351%22
OECD. (2018a). Early Childhood Education and Care - Network. Retrieved from http://www.oecd.org/edu/school/ecec-network.htm
OECD. (2018b). *Engaging Young Children: Lessons From Research about Quality in Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD Publishing.
Ostrynski, N. (2015a). Ministeropsang til børnefamilierne: Glem deltid og kom i gang. Retrieved from https://www.b.dk/politiko/ministeropsang-til-boernefamilierne-glem-deltid-og-kom-i-gang
Ostrynski, N. (2015b, 17. oktober). Pressede børnefamilier vil selv. *Berlingske*. Retrieved from https://www.b.dk/nationalt/pressede-boernefamilier-vil-selv
Pedersen, O. K. f., Klitgaard, O., & Pedersen, O. K. (2011). *Konkurrencestaten* (1. udgave ed.). Kbh.: Hans Reitzel.
Piaget, J. (2000). *Barnets psykiske udvikling*. Kbh.: Reitzel.

Ploug, N. (2007). *Socialt udsatte børn : identifikation, viden og handlemuligheder i daginstitutioner*. Kbh.: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Poulsgaard, K. (1996). *Far, mor, børn og arbejde : ti familier fortæller om deres prioriteringer og om, hvordan de kombinerer familieliv, fritid og arbejde*. Kbh.: Regeringens Børneudvalg.

Presidency Conclusions. (2002). *Barcelona European Council 15 and 16 March 2002*. (SN 100/1/02 REV 1). Retrieved from http://www.childcarecanada.org/publications/other-publications/04/10/quality-early-learning-and-child-care-services-papers-european.

Regeringen. (2000). *Supplerende regeringsgrundlag : fremgang, velfærd og nye udfordringer*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen. (2001). *Vækst, velfærd, fornyelse : regeringsgrundlaget 26. november 2001*. Kbh.: VK Regeringen.

Regeringen. (2002). *Bedre uddannelser - handlingsplan* Retrieved from http://pub.uvm.dk/2002/bedre1/

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22sb_dbc_netpub_24165302%22

Regeringen. (2003). *Vækst, velfærd, fornyelse II : supplerende regeringsgrundlag 27. august 2003*.

Regeringen. (2005a). *Danmark og globaliseringen - Debat om globaliseringens udfordringer for Danmark*. http://www.statsministeriet.dk/multimedia/Danmark_og_globaliseringen.pdf: Regeringen.

Regeringen. (2005b). *Kommissorium. Danmark i den globale økonomi*. www.stm.dk Retrieved from http://www.stm.dk/_p_13631.html.

Regeringen. (2005c). *Nye mål : regeringsgrundlag*. Kbh.: VK Regeringen II.

Regeringen. (2006). *Fremgang, fornyelse og tryghed : strategi for Danmark i den globale økonomi*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen. (2007). *Mulighedernes samfund : regeringsgrundlag* Retrieved from http://www.stm.dk/Index/mainstart.asp/publikationer/Regeringsgrundlag2007/regeringsgrundlag_07.pdf

https://www.statsbiblioteket.dk/au/#/search?query=recordID%3A%22sb_dbc_netpub_27308031%22

Regeringen. (2016). *For et friere, rigere og mere trygt Danmark* Retrieved from http://stm.dk/multimedia/Regeringsgrundlag2016.pdf

Regeringen. (2018a). *Ét Danmark uden parallelsamfund. Ingen ghettoer i 2030*. www.regeringen.dk Retrieved from https://www.regeringen.dk/nyheder/ghettoudspil/.

Regeringen. (2018b, 01.03.2018). Tidlig opsporing af udsatte børn. Retrieved from https://www.regeringen.dk/nyheder/ghettoudspil/tidlig-opsporing-af-udsatte-boern/

Reitz Jørgensen, J. (2007). *Danmarks strategi for livslang læring : uddannelse og livslang opkvalificering for alle* (1. udgave ed.). Kbh.: Undervisningsministeriet, Afdelingen for erhvervsrettet virksomhed.

Rose, N. (1991). Governing by numbers: Figuring out democracy. *Accounting, Organizations and Society, 16*(7), 673-692. doi:10.1016/0361-3682(91)90019-B

Rømer, T. A., Tanggaard, L., & Brinkmann, S. (Eds.). (2011). *Uren pædagogik* (1. udgave ed.). Århus: Klim.

Rådet for Børns Læring. (2016). Om Rådet. Retrieved from http://www.xn--brns-lring-i6a4s.dk/Om-raadet

Rådet for Børns Læring, F. f. (2016). *Ny dagsorden for Danmarks dagtilbud*. Retrieved from http://www.børns-læring.dk/-/media/RBL/Filer/PDF/170227-RBL-Beretning-WEB.ashx?la=da

SAMFO. (2018, 7 March 2018). Oversigt - Tilskud til pasning af eget barn. Retrieved from https://www.facebook.com/smaaboernsfamilieforeningensamfo/photos/a.1042696555887720.1073741833.252747694882614/991154107708632/?type=3&theater

Schultz Jørgensen, P., Sommer, D. B., & Dencik, L. (2008). *Familie og børn i en opbrudstid* (1. udgave ed.). Kbh.: Hans Reitzel.

Shorter, E. (1979). *Kernefamiliens historie*. Kbh.: Nyt Nordisk Forlag.

Skov, F. (2015). Danske børnefamilier har den næsthøjeste arbejdsintensitet i EU. København: Cevea.

Socialdemokratiet. (1950). Arbejde og tryghed: stem på liste A: Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

Forslag til Lov om ændring af lov om social service og lov om aktiv socialpolitik (Tilskud til pasning af egne børn), (2002).

Socialministeriet. (2003a). *En god start til alle børn*. Kbh.: Socialministeriet, Sekretariatet for social arv.

Socialministeriet. (2003b). *Forslag til lov om ændring af lov om social service (Pædagogiske læreplaner i dagtilbud til børn)*. (AO002055). retsinformation.dk Retrieved from https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=90313.

Lov om social service, 454 C.F.R. § Kapitel 4 (1997).

Vejledning om Dagtilbud m.v. til børn efter lov om social service, VEJ nr 53 C.F.R. (1998).

Lov om ændring af lov om social service og lov om børnefamilieydelse (Styrkelse af forældreansvaret), 289 C.F.R. (2006).

Socialministeriet, B.-o. (2017). *Aftale mellem regeringen (Venstre, Liberal Alliance og Konservative) og Dansk Folkeparti, Socialdemokratiet og Radikale Venstre om "Stærke dagtilbud - alle børn skal med i fællesskabet"*. Børne- og Socialministeriet Retrieved from http://socialministeriet.dk/media/18857/aftale-mellem-regeringen-venstre-liberal-alliance-og-konservative-og-dansk-folkeparti-socialdemokratiet-og-radikale-venstre-om-staerke-dagtilbud.pdf.

Socialministeriet, B.-o. (2018a). *Aftale mellem regeringen (Venstre, Liberal Alliance og Konservative), Socialdemokratiet og Dansk Folkeparti om delaftale på Børne- og Socialministeriets område om obligatorisk læringstilbud til 1-årige i udsatte boligområder og skærpet straf for pligtforsømmelse for ledere i offentlig tjeneste eller hverv*. socialministeriet.dk Retrieved from https://socialministeriet.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2018/maj/aftale-om-obligatorisk-laeringstilbud-til-1-aarige-i-udsatte-boligomraader-og-skaerpet-straf-til-ledere-for-pligtforsoemmelser/.

Socialministeriet, B.-o. (2018b). Ramme for Opdragelsesdebatten. Retrieved from http://socialministeriet.dk/opdragelsesdebat/ramme-for-opdragelsesdebatten/

Sommer, D. (2017). *Udvikling : fra udviklingspsykologi til udviklingsvidenskab* (1. udgave ed.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Statistics, N. (2018). CHIL03: Children in day-care by reporting country, age, unit and time. www.dst.dk/nordicstatistics Retrieved 19.06.2018, from Nordic Co-operation http://91.208.143.100/pxweb/norden/pxweb/en/Nordic%20Statistics/Nordic%20Statistics__Nordic%20Gender%20Equality%20Indicators__Family%20and%20care/CHIL03.px/table/tableViewLayout1/?rxid=ef4ae633-7f2e-4955-b25b-28458f8c5b8a

Statistik, D. (2018a). Folketal pr. 1. januar efter alder og tid. Statistikbanken Retrieved 18. august, from Danmarks Statistik https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1536

Statistik, D. (2018b). Indskrevne i daginstitution og dagpleje efter område, alder og tid. Statistikbanken Retrieved 18. august, from Danmarks Statistik https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1536

Statistik, D. (2018c). Indskrevne i daginstitution, dagpleje og skolefritidsordninger efter område, alder og tid. Statistikbanken Retrieved 18. august, from Danmarks Statistik https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1536

Thieman, P., & Bjørnager, J. A. (2014, 27. juli). Mor og far kommer sent hjem. *Politiken*. Retrieved from https://politiken.dk/oekonomi/arbejdsmarked/art5527053/Mor-og-far-kommer-sent-hjem

Toft, K. B. (2015, 19. september). Arbejdsmarkedsforsker: Forældre ville have mere tid med deres børn, hvis vi gjorde som Sverige. *Jyllands-Posten*. Retrieved from https://jyllands-posten.dk/indland/ECE8033622/arbejdsmarkedsforsker-foraeldre-ville-have-mere-tid-med-deres-boern-hvis-vi-gjorde-som-sverige/

Bekendtgørelse af FN-konvention af 20. november 1989 om Barnets Rettigheder, 6 C.F.R. (1992).

Undervisningsministeriet. (2016, 07.03.2016). Kvalitetsforum for Dagtilbud. *Dagtilbud.* Retrieved from http://uvm.dk/Dagtilbud/Viden-og-udvikling/Kvalitetsforum-for-Dagtilbud

UNICEF, O. o. R. (2013). *Child well-being in rich countries: A comparative overview*. Retrieved from Florence:

Vestergaard, A. (2004). *Børneopdragelse gennem 100 år* (1. udgave ed.). Kbh.: Politiken.

web.archive.org. (2011, 12 September 2011). The Lifelong Learning Programme: education and training opportunities for all. Retrieved from https://web.archive.org/web/20130726030319/http:/ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc78_en.htm

Working Group, E. C. E. a. C. (2014). *Proposal for key principals of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care*. Retrieved from https://www.eurochild.org/policy/library-details/article/proposal-for-key-principles-of-a-quality-framework-for-early-childhood-education-and-care/?tx_news_pi1%5bcontroller%5d=News&tx_news_pi1%5baction%5d=detail&cHash=0cf6147bf8c36af65f458ceeaff39c1b

Working Group on Early Childhood Education and Care. (2014). *Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care*. Retrieved from http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/strategic-framework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf

Øresunddirekt. (2018). Barsel og barselsdagpenge når du arbejder i Sverige. Retrieved from https://www.oresunddirekt.dk/familie-boern/barselsorlov/barsel-og-barselsdagpenge-i-sverige